

МЕШОВИТА ГРАЃА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА Књ. XXIII (2004)

YU ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

M I S C E L L A N E A

NEW EDITION Vol. XXIII
(2004)

Editorial board
PETAR V. KRESTIĆ, ANDRIJA VESELINOVIĆ,
ALEKSANDAR KRSTIĆ

Editor-in-chief
PETAR V. KRESTIĆ, Ph.D.

BELGRADE
2004

YU ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА
Miscellanea

НОВА СЕРИЈА Књ. XXIII
(2004)

Редакциони одбор
ПЕТАР В. КРЕСТИЋ, АНДРИЈА ВЕСЕЛИНОВИЋ,
АЛЕКСАНДАР КРСТИЋ

Одговорни уредник
Др ПЕТАР В. КРЕСТИЋ

БЕОГРАД
2004

ОВАЈ БРОЈ *МЕШОВИТЕ ГРАЂЕ* НАСТАО ЈЕ ПОВОДОМ
ДВЕСТОГОДИШЊИЦЕ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

С А Д Р Ж А Ј

Славко Гавриловић, <i>Додатак „Грађи бечких архива о Првом српском устанку“</i>	9
Радомир Ј. Поповић, <i>Аутобиографска скица Лазара Арсенијевића Баталаке</i>	63
Недељко Радосављевић, <i>Извори за историју Првог српског устанка из породичне збирке Поповића</i>	89
Станиша Војиновић, <i>„Бој суходолски“ из „Србијанке“ Симе Милутиновића Сарајлије са коментарима његовог сина Драгутина</i> ..	115
Чедомир Антић, <i>Карађорђе и Велика Британија</i>	125
Љубодраг Поповић, Миролjub Јовановић, <i>Стогодишњица Првог српског устанака 1904. године – документи Владе, Министарства народне привреде и просвете Краљевине Србије</i>	137
ИМЕНСКИ РЕГИСТАР	181
ГЕОГРАФСКИ РЕГИСТАР	187

МЕШОВИТА ГРАЂА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА Књ. XXIII (2004)

Издавач
ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД

За издавача
Др ТИБОР ЖИВКОВИЋ, директор

Секретар Редакционог одбора Историјског института
СНЕЖАНА РИСТИЋ

Компјутерска припрема за штампу
ЗОРАН ГАЈИЋ

Лектор
ЈЕЛКА ЈОВАНОВИЋ

Регистри
СЛАВИЦА МЕРЕНИК

Штампа
Чигоја штампа

Тираж
500 примерака

ISBN 86-7743-043-1

ISBN 86-7743-043-1

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/94

МЕШОВИТА грађа = Miscellanea /
одговорни уредник Петар В. Крестић. - 1956,
књ. 1-1990, књ. 20 ; Н.С. 2003, књ. 21-
. - Београд (Кнез Михаилова 35) :
Историјски институт, 1956-1990 ; 2003-
(Београд : Чигоја штампа). - 24 cm

ISSN 0350-5650 - Мешовита грађа –
Историјски институт (Београд)
COBISS.SR-ID 14717954

ИЗДАЊА У ПРИПРЕМИ

Тибор Живковић
ЦРКВЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА
У СРПСКИМ ЗЕМЉАМА
РАНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА

Ема Миљковић Бојанић
СМЕДЕРЕВСКИ САНЦАК 1476 – 1560
Земља. Насеља. Становништво

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС
LI (2004)

МЕШОВИТА ГРАЂА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА Књ. XXIV

НАЈНОВИЈА ИЗДАЊА

Радомир Поповић
ТОМА ВУЧИЋ ПЕРИШИЋ
2003

Љубинка Трговчевић
ПЛАНИРАНА ЕЛИТА
О студентима из Србије на европским
универзитетима у 19. веку
2003

СРПСКО СЕЛО
Могућности и правци даљег истраживања
(Зборник радова са научног скупа)
2004

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС
L (2003)

СЛАВКО ГАВРИЛОВИЋ

**ДОДАТАК „ГРАЋИ БЕЧКИХ АРХИВА
О ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ“**

Бечка архивска грађа о Првом српском устанку има првора-зредан значај за његову историју, о чему сведоче једанаест томова *Списа бечких архива о Првом устанку* Алексе Ивића и пет томова *Грађе бечких архива о Првом српском устанку* Славка Гавриловића. И поред тих волуминозних збирки извора о Устанку, још увек се може наћи списа о њему који су промакли пажњи или били недоступни овој двојници истраживача. Другоспоменутом истраживачу десило се да је у време публикавања наведене *Грађе* затурио конволут већ преписаних аката, мислећи да су она остала у Стариграду на Хвару, где их је као ксерокопије носио ради припреме за публикавање у својој збирци извора о Устанку. Срећом, сада су та акта пронађена и као додатак *Грађи* могу да буду публикована, што овде и чинимо.

Реч је о два списа из Општег управног архива у Бечу (Allgemeine Verwaltungsarchiv), а из архиве Врховног полицијског звања (Oberste Polizei Hofstelle), о два списа из Ратног архива из архивског фонда Дворског ратног савета, скупина Б (Kriegsarchiv, Hofkriegsrath, B), као и педесет аката из Државног архива у Бечу (Haus- Hof- und Staatsarchiv (HHStA) из архиве Државне канцеларије (Staats Kanzlei =St. K), и то из скупина Türkei, Korrespondenz и Intercepte.

Скупина Türkei, Berichte садржи извештаје аустријског посланика (интернунција) Лоренца фон Штирмера упућиване Државној канцеларији и канцелару кнезу Клемену Метерниху током 1812–1813, и то о свему што је с аустријског гледишта било од интереса за политику у односу на Отоманску царевину, а посебно у погледу на устаничку Србију, на српско-турске и српско-руске односе, мировне преговоре, агонију Србије и војни слом Устанка.

Скупина *Correspondenz* састоји се из преписке дворског и државног саветника Јозефа Худелиста с канцеларом Метернихом о истим или сличним питањима о којима говоре Штирмерови извештаји, с тежиштем на стању, у коме се Србија нашла 1812. и 1813. године.

Најзанимљивије податке о устаничкој Србији садржи архивска скупина *Intercepte*, у коју су сврставани преписи извештаја европских дипломата упућивани поштом преко Беча, где су их аустријски цензори отвараили, преписивали, поново ковертирали и прослеђивали на адресе којима су ти извештаји били намењени. Из тих преписа исписивали смо оно што се односи на српско питање, које је европске државе интересовало и више него што смо очекивали и знали, а које се решавало углавном у троуглу Турска – Русија – Француска, а тек понешто и изван њега, где се сводило на интересовање за њега преко политике трију поменутих великих сила, као што је овде случај с Холандијом, Баварском, Шведском и, на рочито, с Пруском, која је будно пратила потезе руске и аустријске дипломатије, међусобно и у односу на Србију и Турску. У целини узевши, подаци које садрже *Intercepte* заслужују посебну пажњу јер значајно допуњавају наша сазнања о Србији у критичним годинама 1812. и 1813.

У овај конволут списка укључена су и три из Архива Војводине у Новом Саду, која су припадала Државном архиву у Бечу а после Другог светског рата, у оквиру реституције културних добара с Аустријом, предата су нашој Држави. Та акта односе се на земунског команданта капетана Јозефа Митесера, потоњег аустријског конзула у Травнику, који је био у доста присним везама с устаницима у Србији од почетка 1804. до поткрај 1807. године.

Све поменуте списе објављујемо према њиховим оригиналима, а с нашим интервенцијама у угластим заградама.

Следе списи (1–57)

Сарајево, 29. септембар

Петар Алфировић о великом пожару у Сарајеву, личностима осумњиченим за сарадњу са српским устаницима, као и о делатности руског конзула у Дубровнику и његовим везама са Црногорцима

Amico Reverendis[s]imo

Sarajo li 29. Sett-b. 1804.

Oribile spettacolo gieri altro si presentó agli occhi miei in questa Città; ambi due Getti Ebrei, la superior parte della Calle dei Grezzi con 14 Case Turche fu la vittima del furore delle fiamme. Faceva pietà a sentire le grida delle puovere madri, il fuoco fu rapace e pochi vi furono che asardarono portargli aggiuto, incirca 100 Anime Greche, Turche ed Ebree perirono in apresso ed il dano delle facoltà e incalcolabile. Manegi secreti si credon universalmente essere la ragione di questo funesto evenimento. Dicono alcuni che dalle frontiere di Belgrado esistenti alcune Persone nelle Case dei fratelli Nicosini Ebrei li quali furono presi dai Turchi in sospeto della cointeligenza con insorgenti di Servia, e li medé non avendo potuto riuscire nelle loro accuse apresso supremo Giudice die questa Città cagionarono auesto incendio, il fato veridico andero esaminando, e tosto che verrò a cognizione dellà verace Causa dell' incendio, non tralascerò renderla instruita del tutto.

Da Ragusa venero gieri Sera due Personaggi diretti per la volta di Belgrado, l' Amico mio da cui sono in alloggio adoprará tutta la solecitudine a scandagliare la loro Missione, e tosto che palerò con medemo, lei sara avisato.

Qui tutti Turchi invehiscono contro li Tedeschi, che loro soto la mano favoriscono li Rebeli di Servia con Munizioni e coi viveri. Si gvardi bene dai Grezi, perche sono eterni e giurati nemici di noi Catolici. Ho fatto le possibili disposizioni a carpire le Lettere, ho promesso ai portatori un buon Regalo e già diedi loro quatro Talleri. Il Generale Console Moscovito in Ragusi ha som[m]e aderenze con questi Grezi ricchi Mercanti, i quali non fan verun segreto, che le trupe Moscovite saran ben presto per occupare questa Provinzia, anzi dicono che una Colona verà dalla parte di Mixich e Klobuk in compagnia coi Montenegrini, l'altra per Sign, Billibrig e Livno. Dica i miei Rispetti al Padre Ex Definitore, e Segretario dellà Provincia Mircetich. Non mi rimane altro che riverirla distintem[e]nte

Di Lei

Sicero Amico
Pietro Alfírev...

P. S.

(VA, PHS, № 607, 1804, fol. 29–30, оригинал)

Amico Reverendissimo

Sarajevo li 29. Sett. 1804

Orribile spettacolo gieri altro si presentò agli occhi miei in questa Città; ambi due Setti Ebrei, la superior parte della Calle dei Trozzi con 12. Case Turche fu la vittima del furore delle fiamme. faceva pietà a sentire le grida delle povere madri, il fuoco fu rapace e pochi vi furono che osarono portargli aggiunto, incirca 100. Anime Greche Turche ed Ebrei perirono in apreso. ed il danno delle facoltà è incalcolabile. Manegi segreti si credon universalmente essere la cagione di questo funesto evenimento. Dicono alcuni che dalle frontiere di Belgrado esistenti alcune Persone nelle Case dei fratelli Nicovini Ebrei li quali furono presi dai Turchi in sospetto della cointelligenza con insorgenti di Servia, e li medesimi non avendo potuto riuscire nelle loro accuse apreso supremo Giudice di questa Città ragionarono

questo incendio, il fatto veridico anderò esaminar-
e, e tosto che verrò a cognizione dell'averace
Causa dell' incendio, non tralascerò renderla
instructa del tutto. Da Ragusa venero
ieri sera due Personaggi diretti per la
volta di Belgrado, l' Amico mio da cui sono
in alloggio adoprerà tutta la sollecitudine a
scandagliare la loro missione, e tosto che par-
lerò con medemo, lei sarà avisato.

Qui tutti Turchi inveiscono contro li Fedeli
chi, che loro solo la mano favoriscono li Rebelli
di Servia con Munizioni e coi Viveri. Si
guardi bene dai greci, perche sono eterni
e giurati nemici di noi Cattolici. Ho fatto
le possibili disposizioni a cospirare la Lettera,
ho promesso ai portatori un buon Regalo e
già diedi loro quattro Talleri. Il Generale
Consolomoscovito in Ragusi ha some aderenze
con questi greci ricchi Mercanti, i quali non
fan verun segreto, che le Truppe moscovite sa-

= TAM.

ben presto per occupare questa Provincia, anzi di-
= cono che una Colona vera dalla parte di Mich
e Klobuk in compagnia coi Montenegrimi, l'altra
per Sign. Billibrig e Lione. Dica i miei re-
= spetti al Padre Ex Definitore, e Segretario della
Provincia Mircetich; Non mi rimane altro
che riceverla distintamente.

Di Lei

Sincero Amico
Pietro Alfieri

E
S. S. in quest' momento si fecero rigorose ordinazioni
di non ~~lasciar~~ entrare nessuna Persona qui
in Città se non soli ben conosciuti, vada adich
que lei indietro e resti in luogo sicuro sino che
io la avviserò, altrimenti perirete.

Горица код Имотског, 12. октобар 1804

Опат Винценз Влатковић о путовању руског емисара кнеза Александра Савијехе по Далмацији и српским манастирима и његовој намери да пође у Босну и Херцеговину, чији би хришћани требало да устану против Турака тим пре што их српски трговци потајно снабдевају барутом и оловом из Дубровника

Schätzbahrster Freund

Seit meinen letzten Schreiben an Euer Hich Wohlgebohrnen de d[a]to 24-ten Sept. ware ich in mehreren Orten, und vor 4 Stunden erhielte ich diesen Brief, dem ich in Originali einschliesse.

Von Zengg aus schrieb' ich Euer Hoch Wohlgebohrn meine Bemerkungen über die Reise des Fürsten Alexander Sapieha, wer ware zu Zara in Dalmazien, von da ging er nach Scordono, Knin, Dorvics, Verlika. Von diesen letzten orte ging er längst den Türkischen Gordon, zu Kloster Dragovich ware er 2 volle Tage, die Mönche (graeci ritus) dieses Klosters haben ihm nach Billi brigh begleithet, dorten examinirte er mit seinen beyhabenden Secretar die Passagen nach Bosnien, nahm die Carte in die Hand, und mit Reis-[...] machte Plan. Abends kamm er nach Sign, besprach sich mit den Mathe Lovrich den er fragte in Vertrauen unter 4 Augen ihm zu sagen, wie er verkleidet nach Bosnien und vorzüglich nach Mostar zu diedort in der nähe befindlichen greci ritus Mönche unbemerkt von Türken kommen könnte.

Der Secreteur dieses Fürsten gieng den 9-ten dieses um 11 Uhr vormittag in die alte Festung zu Sing, nahm aus dem Sack sein Schreibzeug, delinirte darauf, und blieb eine gute Stunde in diesen Festung, diesen nemlichen Tag sagte dieser Fürst, das er in Paris ware, und dass ihm die Franzosen gefragt haben von Servischen Insurgenten Generaln, und bis er ihnen explicirte wie er heisste, geglaubt solten, dass Georgi der Zunahme und Czerni sein Taufnahme wäre, auch mit vielen Befremden sagte er, dass er nicht bägrife, warum die Christen Bosniens jetzo nicht in Massa aufstehen, und mit Serviern eine allgemeine Sache machen, jetzo wäre schönste Gellegenheit von ihrer Befreyung, sie hätten nicht das mindeste zu fürchten, dass es fehlschlagen kann, und dass eine grosse Macht mit in Spill seyn. In sichere Erfahrung habe auch gebracht, dass viel Pulfer, und Bley von Ragusi aus mit denen gewöhnlichen Caravanen nach Bosnien gesendet wird, die griechischen Kaufleuthe in

geheim besorgen alles, mir schauent, dass hier die Flame bald ausbrechen wird, wenn es also geschehen sollte, bitte mir zu sagen, ob ich in geheim wie jetzo blosen Zuschauer abgeben sollte, oder vielleicht was weiters werden Sie mir befehlen.

Euer Hoch Wohlgebornen haben mir zwar aufgetragen überhaupt auf alle jene Gegenstände, wodurch ein Nutzen herbeigeführet, und Nachtheil abgelehnet, oder demselben vorgebeugt werden kann, aufmerksam zu seyn. Si ergo hic exortus fuerit ignis, ad quem excitordum praefatus Princeps Sapiecha valde inclivare videtur, quid ergo in illo casu faciendum? me edoceri peto, weiss nicht ob nicht andurch dem Staate propter sum[m]am vicinam, und trockener Gränze ein Nachtheil geschehen könnte, auf die Stim[m]ung der Völker gebe ich acht in geheim, wie jetzo blosen Zuschauer abgeben, sollte, oder vielleicht was weiters werden Sie mir befehlen.

Euer Hoch Wohlgebornen haben mir zwar aufgetragen überhaupt auf alle jene Gegenstände, wodurch ein Nutzen herbeigeführet, und Nachtheil abgelehnet, oder demselben vorgebeugt werden kann, aufmerksam zu seyn. Si ergo hic exortus fuerit ignis, ad quem excitordum praefatus Princeps Sapiecha valde inclivare videtur, quid ergo in illo casu faciendum? me edoceri peto, weiss nicht ob nicht andurch dem Staate propter sum[m]am vicinam, und trockener Gränze ein Nachtheil geschehen könnte, auf die Stim[m]ung der Völker gebe ich acht ih geheim, und was diesen

Gegenstand anbetrifft, weiss ich, dass wenn Bosnien denen Türcken entsissen wird, viele Auswanderungen unserer oberen Gegenden Dalmatiens bevorstehen.

...

Goricza in Herczegovina ohnweit Imosky
den 12-ten [Okto]ber [1]804.

Ganz gehorsamster Diener
Vinzenc Vlatkovich, m. p.
Probst ...

(VA, PHS, No 607, 1804, fol. 28)

Земун, 29. април 1808

Командант Земуна, Јозеф Перш генералу Јозефу Симбшену о везама потпуковника Митесера са Србијом, пословању с Младеном Миловановићем, о превари Сулејман-паше у Београду, као и његовом поступању у Земуну

An des hierlandes Commandirenden Herrn Generaln Feld Marschal Lieutenant Baron von Simbschen Excellenz.

Semlin d.19-ten April 1808.

In Volge Euer Excellenz Hohen Befehles von 7-ten diess nehme ich mir zur pflicht folgendes gehorsamst zu unterlegen.

Dass Herr Oberstlieutenant von Mittesser mit manchen guten Naturs gaaben, Talenten, und Käntnüssen Begabet seye, kan wohl nicht leücht in Abrede gestellt werden, und eben so muss man Ihn das Zeügnüss geben, das Er in seinen Dienstes obligenheiten accurat, und würksam seye; Ob Er aber diese seine Käntnüsse manchmahl niht zu seinen privat nutzen, selbst zum nachtheil seines neben Menschensverwande, Besonders da - wo es auf befriedigung der rache wegen vermeinten Beleidigungen, zurück setzung anderer Redlichen Handlungen zu seinen eigenen Vortheil, Liebe zur uneinigkeits - und zwischtes schtiftung unter gut und harmonisch zusammen lebenden menschen - Besonders man er seine eitle wünsche eines Besonderen Vorzuges nicht erfüllt sein glaubet - ankönte. Dies ist eine sache, welche ich weder zu behaupten, noch zu wiederlegen mich getraue. Nur muss dieser Mann schon lange dieser eigenschaften wegen bekant, und dahero auch für gefährlich gehalten worden sein, weilen auch ich nach meiner ankunft Alhier vor Ihn mich in acht zu nehmen gewahrnet wurde, und in der Folge da ich hier bekanter wurde, selbst von den Allgemein für einen derer Redlichen Türken anerkannten Welly Effendi gewahrnet wurde, mich vor diesen Kann gut fürzusehen, und dies verursachte auch, dass ich dessen genaueren Umgang in so weit es der dienst gestattete, auf alle möglich arth von mir abzulähnen suchte.

Unter mehreren seinen handlungen, worüber ser viel gesprochen wurde, welche aber im[m]er mit der grösten vorsieht und meistens unter fremden Nahmen ausgeführt worden zu sein scheinen, und dahero Ihn schwer bewiesen werden dürften, sind mir bei meinen besten wissen, und gewissen nur folgende bekant.

Vor seiner abreise nach Wien wurde ihn gestattet, auf seine vorstellung dass er noch ein und anderes von denen Servianern zu fordern habe, nach Bellgrad zu fahren, Er machte den Vorsteher Mladen Milovanovich und anderen verschiedene Vorstellungen, theils wegen seinen vielfältig muhsamen verwendungen zu Ihren gemeinschaftlichen besten, theils auch dass er durch seine neue gute Verwendung in Wien manches zu Ihren Besten zu erzielen sich getraue, und beachte es endlich dahin, dass Mladen Milovanovich Ihn theils aus erkänlichkeit wegen verflossenen Bemühungen, theils zur aufmunterung für das gegenwärtig vorhabende 600 f. verehrte. Nach seiner zurückkunft von Bellgrad begab Er sich zu den hiesigen Handelsmann Milosch Uroschevich, klagte über die unerkanlichkeit derer Servianer machte den Milosch vorstellungen, dass wan er Ihn 500 f. auf die reise gebe, er ihn in Wien in einen sehr vortheilhaften liest vorstellen, ihn allenthalben bestens anempfehlen, und nicht blos zur ein bringung Seiner nahmhaften Forderungen in Servien behülflich sein, sondern auch durch seinen einfluss in Wien andere nahmhafte vorthelle verschaffen würde. Da nun Milosch mit häufigen geld ausgaben, eigenen Bedürfnissen, und mangl an geld sich endschuldigte, verwandelte Mittesser seine Versprechungen in die größte Bedrohungen, und brachte es endlich dahin dass Er die anverlangte 500 f. in B[anko] Z[ettel] erhielt.- In einigen Tagen Begab Milosch sich nach Bellgrad, Beklagte Sich über die hartherzigkeit derer Servianer und sagte denen vorstehern: dass Er H[err] Oberst Lieutenant Mittesser, um nur seiner los zu wenden und durch Ihn in Wien nicht in ein üebles liecht gesetzt zu werden 500 f. geben habe müssen. Voll erstaunen, und Abscheu erzählte nun Mladen, was vor ein par Tagen geschehen seye.

Ein hier allgemein für einen Redlich braven Mann bekannter Bürger Nahmens Stephan Georg Borgte H[errn] Oberstlieutenant v. Mittesser gegen dessen angestellte quittung 150 f. Georg verreiste in handlungs angelegenheiten, und übergab diese quittung einen seiner anverwandten, um wan Ihme allenfahls wehrend seiner abwesenheit geld mangeln solte er die 150 f. von gedacht H[errn] Oberst Lieut[enant] erheben solte; diess geschah nach der zurückkunft erst Benanten H[err] Oberst Lieut[enant] von Wien, welcher den gut mütigen forderne seine Obligation abnahm, mit der versicherung: so bald als Seine Frau zu hause kamen wird, ihn das geld auszahlen zu wollen, nachmittag kann der forderende aber, ahls, wurde aber von den H[errn] Oberst Lieuten[ant] mit ungestüm abgewiesen, mit den bedeuten: er seye Ihn nichts schuldig, und wan er von jemanden etwas geborgt hat, so würde Er wissen, seine Gläubiger selbst zu befriedigen, die Obligation wurde mit zorn zerrissen,

und der forderende zur Stube hinaus geschafft; Stephan Georg kam von seiner reise zurück, wurde krank, starb, und die schuld blieb unbezahlt.

Was dieses H[errn] Oberstlieutenants anderweitige handlungsweise betrifft, woraus mann auf seine Denkungs arth schliessen kan, mag volgendes zum beweis dienen. Die rede war einstens von den Tollmätsch Rotta, und Mittesser erzählte mit lachenden munde, zum beweis des unternehmend entschlossenen geistes dieses Mannes, dass Er den vor lezten Gouverneur von Bellgrad welcher wegen einkaufung verschiedener und Rauh-wahren, Edelgesteinen, perlen, und anderen in derley sachen bestehenden praetiosen, und derer nöthigen bezahlung, in der grösten Verlegenheit war, anrieth Seinen Schatz-meister unter den vorwand, dass er auf den Nahmen des Gouverneurs sträfliche Speculationen trieb, und seinen Herrn den Gouverneur um nahmhafte Sum[m]en betrogen hat, stranguliren zu lassen, dieser rath erhielt approbation, der Schutz meister wurde strangulirt, und der process mit allen forderungen hatte ein ende.

Mittesser war hier mit einer ansehnlichen, und achtungswürdigen Person durch eigends unliebsames Betragen in Collision, Er ersuchte mich einigkeit unter Ihnen hinzustellen, und es gelang mir die sache dahin zu bringen, dass Beide ein ander Sich die hand reichten, und enbrassirten, den folgenden Tag geschah diese vereinigung in der wohnung dieses würdigen Mannes unter Tausend versicherungen des Mittessers noch vollkomener, den 3-ten tag reiste erst benanter nach Peterwardein, begab Sich in der durchreise in Karlovicz zu den Bruder, und alten Ehr würdigen Ältern des mit Ihn ausgesöhnt würdigen Mannes, und diesen erzählte Mittesser - da er vorhin nie bei Ihnen wahr von Ihnen, Jene üeber alles theüren, und mit ihn neü ausgesöhnten würdigen Sohne die Büttersten verleumdungen, so zwar, dass die Ehrwürdigen, von der Rechtschaffenheit Ihres Sohnes vollkommen überzeigte Ältern Herrn Oberstlieutenanten ersuchten: Sie zu verschonen, und Sich nicht wider in Ihr Haus zu bemühen.

Ohne mich in andere, auf verschiedene reden, und sagen gegründete weitwendigkeiten einzulassen, ist das vorgehende Alles, was ich durch Euer Excellence Hohen Befehl aufgefordert hier unterdänigst gehorsamst zu unterlegen mich bemüssiget finde.

На полеђини акта:

Empfangen am 21. April [1]808.

Simbschen, m. p.

F. Perss, m. p. Oberster

Земун, април 1808

Земунски градоначелник Крста Хаџић генералу Симбишену о непоштењу и самовољи потпуковника Митесера, о преварама и уценама српских устаника у вези с извозом хране у Србију али и о његовој сарадњи са Србима против Турака, који о њему говоре само најгоре.

An des k. k. Herrn Landeskommandirenden Generalen Feld Marschall Lieutenants Freyherrn von Simbschen Excellenz

Ich hatte während meiner hierortigen Anstellung und vorzüglich des itzt aufhabenden Amtes sehr oft die Gelegenheit, mich näher zu überzeugen, dass der Character des Herrn Obristlieutenants Mittesser durch Eigenheiten, die sich keine Achtung verschaffen können, ziemlich entstellt und nicht allerdings der Beste sey. Grundsätze der Moral und Religion haben bey ihm wenig Beifall; Menschenwürde, und Gefühle eines rechtlichen Mannes sind ihm ganz fremde; und nur sein Privatinteresse, welches nicht selten mit Grellheit hervorstach, machte der entschiedenen Zweck und den eigentlichen Inhalt seiner Handlungen aus.

Nicht in dieser Communität allein, in der ganzen Slavonischen militär Gränze, ist er, besonders dem edleren Theile, als ein erklärter Feind aller Ruhe, Eintracht und Harmonie bekannt. Zwiste, Stiften, Ränke schmieden, und Kaballen spielen, war seine Lieblingsbeschäftigung. Eine auch nur oberflächliche Umfrage würde bewähren, und ausser Zweifel setzen, dass ihn die gebildete und ansehnlichere Bürgerschaft, mit offener Abneigung geschiehet, und Jedermann seinen Umgang aus Furcht, seiner zweideutigen Denksart wegen, in Unannehmlichkeiten und Widerwärtigkeiten zu gerathen, sorgfältig vermeiden habe!

Von faktischen Thatsachen, die mir erzählt und anvertraut werden sind, habe ich unter Anderen folgende Fälle aus:

1. Als ihm vor 4 Jahren das hohe hierländige General Kommando die Aufnahme der hiesigen Communitäts-gründe gegen eine Douceur von 1500 f. übertrug, forderte er von dem Bürger Demeter Bratoglics 100 f. mit dem Bemerkn ab, dass er ihm dafür die schönste Wiese zutheilen werde. Das Geld wurde zwar verweigert, weil der Bürger versicherte, bey seinem Wohlstande auch ohne alle Wiesen und Aecker leben zu können; er sollicitirte jedoch diesfalls, in einer kurzen Zeit darauf, unter dem Titel eines Darlehens, und erhielt den Betrag, fertigte aber keinen Schuld-

schein aus, weil er betheuerte, den Ersatz sicher und recht bald leisten zu wollen. Erst im Sommer voriges Jahrs, als er im Begriffe stand, zur Aufdeckung wichtiger Malversationen, und Erweiterung einer höheren Charge (denn so drückte er sich hier und zu Peterwardein in Kaffeehäusern öffentlich und ungescheuet aus) nach Wien zu reisen, meldete sich der Gläubiger mit aller Bescheidenheit um seine Forderung, der Schuldner drohte aber auch ihm mit der Denunzierung, dass er anfangs mit den belgrader Türken, und sohin mit den Serviern in verdächtigen Verhältnissen gestanden sey, und leugnete, als man sich in dem Bewusstseyn seiner homagiellen Treue und reinen Anhänglichkeit an den Monarchen nicht beirren liess, sondern auf die Rückzahlung drang, die unterbrochene Schuld platterdings weg.

2. Von den Gebrüdern Georg entlehnte er im Jahre 1800 die Summe p[e]r 150 f. In dem Augenblicke, als er im Herbste des abgewichenen Jahrs, in seiner neuen Eigenschaft Szemlin verlassen wollte, wurde er um der Rückersatz gebeten. Er liess sich in seiner Wohnung die Obligation, die ich vorhin selbst in Händen hatte, unter dem Versprechen aushändigen, dass er, so bald die Frau Gemahlin von den Visiten zurückkömmt, auch die Schuld abtragen werde. Er verreiss aber indessen den Schein, und stellte seine Verbindlichkeit, als ihn der Gläubiger in einigen Tagen darauf - des gemachten Versprechens erinnerte, mit lachen – der Miene gänzlich in Abrede.

3. Die Servier redete er bey seiner im verflossenen Jahre nach Wien unternommenen Reise um eine Douceur gegen die Bedingung an, beim Allerhöchsten Hofe die freye Früchten-Ausfuhr nach den von ihnen eroberten Gegenden zu bewirken. Er erhielt auch in der That 600 f. im Gelde. Aber der nemlichen Tag noch, packte er zugleich den hiesigen bürgerlichen Handelsmann Milloss Urosehevics, und erpresste von ihm 500 f. in B[anko] Z[ettel] mit der Versicherung, dass er als ein viel geltender Mann ihn allenthalben auf das Günstigste empfehlen und für ihn einen besonderen Pass zur Früchtenlieferung nach Servien exoperiren werde.

Relata retuli, ich vermag daher die Aechtheit dieser Daten mit rechtsgenügender Probhältigkeit zwar nicht zu verbürgen; wenn man aber auf die sonst an Tag gelegte Handlungsweise dieses Herrn Stabsofficiers etwas genauer reflectirt; wenn man sein Princip in Erwägung zieht, wornach jede – an und für sich – noch so hässliche Handlung erlaubt ist, wenn sie nur unsere schnöden Absichten befördert, mit hinlänglicher Klugheit entworfen, und ohne Publicität ausgeführt wird; wenn man endlich des stille redliche und wahrhaft würdige Betragen der erwähnten

Bürger, deren Namen ein, auch nicht aus dem geringsten Anlasse in Acten vorkommen, einigermassen berücksichtigt; so dürften auch die bezeichneten Umstände einen – die Wahrheit und Gewissheit selbst – erreichen, den Grad von Wahrscheinlichkeit gewinnen.

Die Liebe zur Ruhe, die Geringfügigkeit des Betrags, der Wohlstand der Gläubiger, die Furcht vor dem ausposaunten mächtigen Einflüsse des Gegners und die Achtung für den erhabenen Militair Stand, sind, meiner unmassgebigsten Einsicht nach, als der eigentliche Grund anzusehen, warum die Interessenten ihre Ansprüche zu keiner förmlichen Sprache gebracht, sondern sie lieber der ewigen Vergessenheit geweiht haben.

Diese Habsucht dürfte indessen durch das nachstehende Factum näher beleuchtet werden.

Der Salzwäger Innocent, irre geführt durch die Versicherung des Herrn Obristlieutenants, dass er unter anderen Staabsmännern auch mit S[eine]r Excellenz dem Herrn F[eld] Z[eug] M[eistern] Freyherrn von Alvinczy und durch Ihn mit dem Herrn ungarischen Hofkammer Präsidenten in enger Verbindung stellt, both ihn um Unterstützung und Protection. Er zeigre sich hiezu bereit, liess sich aber von dem Klienten zum Unterpfande seiner danckbaren Gesinnungen eine schöne goldene Uhr geben. Als nun die vorgespiegelte Verwendung, ungeachtet sie durch eine Rückantwort des Herrn Feldzeugmeisters documentirt gewesen seyn solle, ohne Erfolg blieb, und Innocent mit Urlaub nach Ofen und Wien ging, auch darauf mit der ledig gewordenen Amtsschreibers-Stelle bei dein Salzamte zu Szegedin bedacht wurde, forderte er seine Uhr zurück, konnte aber in Güte nichts auswürken, und nahm seinen Zuflucht zum ordentlichen Rechtswege. Die Klage kam beim Slavonischen J[uditium] D[elegatum] M[ilitare] wirklich zum Vorschein, und als sich der Herr Staabs Auditor Hauer und S[ein]e Excellenz der nunmehrige Herr General F[eld] Z[eug] M[eister] Baron v. Geneine ins Mittel legten, liess sich der Verkürzte herbei, mit dem Aequivalente im Gelde abgefertigt zu werden. Geruhen Eure Excellenz sich von diesem Vorgange aus der Verhandlung des Gerichtsstandes selbst vom Jahre 1806 gnädigst belehren zu lassen.

Seine Verbindungen mit den Türken und Serviern mussten besonders seinen Vorgesetzten nicht unbekannt seyn. Ich habe es mit eigenen Ohren gehört, wie der gewesener Kehajabey Velli Ed-din Effendi, als er im vorigen Jahre von den Serviern freigelassen wurde, und nach Travnik reisen wollte, den Herrn Obristen v. Perss vor dem Herrn Obristli-

eutenante Mittesser als einen sehr bösen und gefährlichen Menschen warnete, und als ihn der Hassan Agga, der bei den Servianern Muhassil war, mithin von allen Vorgängen die besste Kenntniss hatte, als einen Parteilgänger declarirte, der sowohl den Serviern, als auch den gedrängt gewesenen Belgrader Türken mit Rath und That beigestanden hätte. Auch dieser vornehme Türke befindet sich gegenwärtig bei dem bosnier Passa. Seine Verhältnisse mit den Serviern konnte ich bei Gelegenheit, als ich mit ihren Vorstehern auf hohen Befehl Eurer Excellenz die bewusste Unterredung halte, ohne Mühe und sehr deutlich entnehmen. Indessen glaube ich versichern zu können, dass sie ihn eben so, wie die Türken, hassen und verabscheuen.

Dies ist der Bericht, den ich Eurer Excellenz in Folge des erhaltenen höchsten Auftrags d[e] d[at]o 7. prahes. 11. hujus in Geheim, aber gewissenhaft und mit der bekannten Freymüthigkeit unterthänigst gehorsamst zu erstatten die Gnade habe.

Haschits, m. p.
Bürgermeister

(AV, F.400, фол. 12–14, 17)

Петроварадин, 28. април 1808

Генерал Јозеф Симбишен цару Францу износи своје негативно мишљење о бившем земунском команданту, а потом конзулу у Травнику Јозефу Митесеру

An S[ein]e Oesterreichisch Kayser Königlichen Mayestet

Petervardein am 25. April [1]808.

Eüer Mayestet!

In pflichtschuldigster Befolgung Eüer Mayestet allerhöchsten Befehls vom 30. März d[ieses] J[ahrs] mich au erkundigen, wie der nun zum Consul nach Travnik ernannte Obrist Lieutenant Mittesser sich zu Szemlin sowohl, in seynen Geschäften, als sonst benon[m]en? habe mich bey dem Umstand, da erst unlängst das hierländige General Cornmando angetreten, und erstgedachten Obrist Lieutenant, während diesen Zeitraun mit Urlaub zu Wien abwesend ware; sowohl an die Militär, als Civil Behörde von Szemlin gewendet, und selbe aufgefordert, mir im Geheim auf Ehre und Gewissen die von Eüer Mayestet allerhöchst abgeforderte Aufschlüsse zu geben.

Indem nun selbe Eüer Mayestet mittels denen beyden hier urschriftlich anverwahrten Beylagen zu Füßen lege und zur Steyer der Wahrheit die ganz unterthänigste Bemerkung beyfügen, dass schon in den Jahr 1801, als einen Untersuchungs Comission zu Szemlin com[m]andirt ware, leyder die Gelegenheit gehabt, den damaligen Hauptmann, dermaligen Obrist Lieutenant Mittesser, als einen Mann, von verschmitzten Kopfe, schlechten Moralgrundsätzen, höchst unruhigen und eigennützigem Charakter, kennen zu lernen, und da verflossenes Jahr während meinen zweimaligen kurzen Aufenthalt zu Szemlin neüerdingen die überzeugung erhielt, dass er durch seyn unruhiges und zweydeütiges Betragen zu vielen Misshelligkeiten, dann durch heimlichen verleimderische Anzeigen, wider seyne Vorgesetzte die zeitweilligen Militär Commandanten, Anlass gegeben, auch unter denen Einwohnern selbst, von welchen er Allgemein geforchten und geschieen wurde, viele Uneinigkeiten angesponnen, so ware es mir höchst Angenehm und erwünscht, dieses in mancher Hinsicht zweydeütigen und gefährlichen Menschens; durch seyne übersetzung als Consul nach Travnik, entlediget zu werden, und mich auf diese Art ausser Dienst Verhältnisse mit selben gesetzt zu sehen.

Baro Simbschen, m. p. G[ene]ral F. M. Lieutenant

(AV, F.400, fol. 24)

Беч, 17. јануар 1812.

Саветник Ј. Худелист интернунцију Штирмеру о одласку тројице српских делегата у Букурешт, где се воде преговори о миру.

M. l. Internonce de Sturmer

Vienne le 17. Jan. 1812.

...

Le Senat Serbien a jugé à propos d'envoyer aussi de son coté trois députés à Bucarest. Les ont quitté Belgrade vers la fin de Décembre; on y ignoroit encore s'ils obtiendront la permission de se rendre au quartier g[enera]l.

...

Hudelist, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Türkei VI, Karton 10, 1812, fol. 15)

Беч, 18. јануар 1812

Посланик Хумболт краљу Пруске о руско-турским преговорима у Букурешту и питању Србије као посебно осетљивом

Humboldt au Roi de Prusse

Vienne 18. janv[iere] [1]812.

De lettres de Semlin avoient répandu la nouvelle de la rupture des negocia[tions] de Bukarest; on ajoutoit même, que les hostilités alloient recom[m]encer de nouveau mais tous ces bruits sont entierem[en]t faux, et l'on mande au contraire de Bukarest, que les negocia[tions] vont leur train ordinaire, et que les plénipotentiaires des deux puissances continuent à avoir de frequentes conferences.

Il y a même eu une nouvelle dislocation des troupes Russes, par laquelle elles ont été éloignées davantage du Danube; il faut donc supposer que le general en chef croye, que les négotia[tions] conduiront à un résultat heureux, ou du moins qu'il pourra jouir de longs quartiers d'hiver, sans y être troublé par les projets de l'ennemi.

Du reste aucune des lettres de Constant[ino]ple que j'aie pu voir, annonce quelque chose de plus que la dernière dépêche du B[aron] Werther; elles répèrent seulement, c'est l'article de la Servie, auquel la Porte opose le plus de resistance. Il est malheureux, que ce soit aussi précisément celui, dont la Rusie ne peut gueres se relacher, son honneur même exigeant à le maintenir.

(HHStA, St. K., Interiora, Intercepte, Karton 5, alt Fasz, свежањ с ознаком "1-30", препис)

8

Травник, 27. јануар 1812

Конзул Паулић интернунцију Штирмеру о годишњем промету преко моста у Пријеполу и очекивању да се после мира између Русије и Турске трговина између Аустрије и Турске врати на раније путеве преко Србије

Oberstlieutenant v. Paulich an Baron Stürmer

...
Man kann hier ganz mässig annehmen, dass, so lange nemlich der gegenwärtige Krieg zwischen Russland und der Pforte, und hiernach auch der Servische Aufstand fort dauern wird, jährlich bloss 120.000 derley Waaren Towars ... die Brücke bey Prepoil hin und wieder passiren.

...
Diese 120.000 Waaren Towars, welche vorberührtermassen jährlich durch Bosnien transitiren, und auf dem Hin- und Herzug die Brücke bey Prepoil passiren, lassen sich folgendermassen abtheilen:

a)	Auf dem Hin- und Herzuge nach Brod ...	60.000
b)	- " - nach Kostainicza und Spalato	30.000
c)	- " - für Bosnien selbst	30.000
	Suma	120.000

...
3-tio: Schliessen - wie es dermalen das Ansehen hat – Russland und die Pforte bald Friede, und wird hindurch zugleich auch das Schicksal von Servier mitentschieden, so wird sich auch das Haupttransito zwischen Österreich und der Turkey von hier ganz hinweg, und, wie vormals, wieder nach Siebenbürgen, dem Bannate und Syrmien, theils über Bucarest, theils über Widdin und Belgrad hinziehen.

(HHStA, St. Kanzlei, Türkei VII, Berichte 1812, Karton 6, fol. 132-134)

Цариград, 27. јануар 1812

Интернунције Штирмер министру Метерниху о потреби да се Порта обавести о томе да „Босанци“ купују житарице у Банату и Угарској и продају их српским устаницима, што би био нови доказ да Аустрија доприноси гушењу устанка у Србији

Auch Gnädiger Herr!

... B.

Was mir Eurer Excellenz in Betref des von den Bosniaken im Bannat und Hungarn häufig gemacht werdenden Fruchtankaufes und dessen heimlichen Zufuhr an die aufrührerischen Serviern sowohl, als von dem von Seite des Allerhöchsten Hofes dagegen getroffenen zweckmässigen Vorkehrungen mitzuthellen geruhen, hievon werde ich bey der Pforte diensamen Gebrauch zu machen nicht entstehen, und ist keinesdings zu zweifeln, dass solche hierin einen neuen Beweis der aufrichtigen Freundschaft des k. k. Hofes und seines thätigen Bestrebens zur Dämpfung der Unruhen in Servien nach Thunlichkeit beyzuwirken mit Dank anerkennen werde.

...

Stürmer, m. p.

Pera bey Konstantinopel
den 27-ten Jänner 1812.

(HHStA, St. Kanzlei, Türkei VII, Berichte 1812, Karton 6, fol. 39–40)

Беч, 29. јануар 1812

Дворска и Државна канцеларија Царској дворској комори у Бечу предлаже да се ради избегавања репресалија од стране српских устаника њиховим лађама дозволи пловидба поред аустријске обале Дунава, али да се отклони могућност криумчарења соли, што је штетно за Аустрију

An Hofkammer

Wien d. 29. Jenner [1]812.

Die Besorgniss, dass der gegen die Berührung unseres Ufers durch die Servischen Donauschiffe von Einen Löbl[ich] verhängte

allgemeine Verboth besagte Nation zu nachtheiligen Repressalien verleiten könnte, scheint um so mehr beachtet werden zu müssen, als in einem von dem k. k. Hofkriegsrathe anher mitgetheilten Schreiben des Senates bereits ein leiser Wink davon enthalten ist.

Da der Zweck jenes Verbothes eigentlich nur war, die Einschwärzung des fremden Salzes möglichst zu verhindern; so kann man diessorts nicht an ders, dann jeder Modifikation beistimmen welcher, ohne den Serbiern einen gegründeten Anlass zu unangenehmen Gegenmassregeln zu geben, für die Erreichung des erwähnten Zweckes hinlängliche Beruhigung gewährt.

Man ist daher ganz mit dem in der gefälligen Note vorn 14-ten dies Zahl 1033/65 gemachten Vorschlage Einer Löbl[ichen] einverstanden, vermög welchem mehrgedachten Verboth bloß auf die Salzschiffe der Serbier allein beschränket, zugleich aber dahin abgeändert werden solle, dass ihnen zwar nicht die Benützung der diesseitigen Treppelwege, wohl aber das förmliche Anlanden an unserem Ufer untersaget sey.

Uibrigens findet man auch den Anlang Einer Löbl[ichen] diese Abänderung nicht zum Gegenstande einer eigenen Publikation zu machen, sondern die Dreyssigst-ämter nur ins geheim dernach anzuweisen, vollkommen zweckmässig, und hat sich gegen den Hofkriegsrath in eben den selben Sinne geäußert.

(HHStA, St. Kanzlei, Noten an die Hofkammer, Karton 22, alt Fasz. 18, концепт)

11

Беч, 4. фебруар 1812

Државна канцеларија интернунцију Штирмеру о доласку српске депутације у Букурешт и пријему код генерала Кутузова, који је Србима дао само уопштена уверавања о благонаклоности према њима

Wienne le 4. fevr. 1812.

M[onsieur] l'Internonce de Sturmer

...
Les députés Serbiens, dont il est question dans mes dépeches précédant, tout effectivement arrivé é Bucarest. Il n'y a toute fois pas, d'apparence, que les interets de cette nation soient jamais au nombre des obstacles qui puissent entraver la conclusion de la paix, et le Comte de Kutusow luimême dans l'audience, qu'il accorda aux députes, c'est borné

à des assurances générales de bienveillance et de la sollicitude qu'on apporteroit an retablissement de la tranquillité dans leur pays.

(HHStA, St. Kanzlei, Türkei VI, Karton 10, 1812, fol.17, концепт)

12

Беч, 5. фебруар 1812.

Посланик Ото војводи од Басана о руско-турским преговорима у Букурешту, третману српске депутације и њеном одласку за Петроград

Otto au Duc de Bassano

Vienne ce 5-fevrier [1]812.

Il regne beaucoup de dissension dans le camp russe: M. M. d'Italinski et Fonton sont tres mecontent du Général en chef. Les députés Serviens Kness Simo, Jacob Nemedovich et Philippovich Pruitsch sont partis pour Petersbourg avec des lettres de recommandation du G[ener]al Kutusoff. Dans le principe on les avoit très maltraité à Bukarest, mais aussitôt que la rupture des negotiations est devenue vraisemblable, on leur a montré les plus grands égards. Ces Députés ont parlé assés librement de leur position. Ils se défient beaucoup de la Russie, et ils insinuent, qu'ils ne recherchent cette Puissance, que parceque les rapports d'amitié de l'Autriche avec le G[rand] Seigneur ne leur permettent pas de compter sur elle.

(HHStA, St. K., Interiora, Intercepte, Karton 5, convolut Mission de France 1812, fol. 26, препис)

13

Берлин, 7. март 1812.

Из писма грофу Харденбергу, шефу Пруске мисије у Бечу о циљевима руске политике према Влашкој, Молдавији и Србији

Oemptida à Hardenberg à Vienne

Berlin, ce 7. Mars [1]812.

...
Il paroît être plus avantageux pour la Russie de conserver sa défensive sur le Danube, en restant en possession de ressources de la

Moldavie et de la Vallachie, que si après la paix dont elle n'auroit pas de garantie sûre ses frontières et s'éloigner des Serviens, d'ailleurs je ne vous donne ce-ci que comme une idée, qui m'est venue en lisant Votre lettre.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, conv. La „Mission prussienne à Vienne, 1812“, fol. 7, препис)

14

Беч, 28. март 1812.

Гроф Хумболт канцелару Харденбергу о изјави кнеза Метерниха да жели да осигура границе Монархије према Влашкој и Србији против могућег руског напада

Humboldt au Chancelier Hardenberg à Berlin

Vienne ce 28 Mars 1812.

...

Le C[om]te Metternich m'a dit également, qu'on pensoit aussi à garantir les frontières de la Monarchie vers la Vallachie et la Servie contre une attaque imprevûe des Russes.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Minister Prussienne“, fol. 88, препис)

15

Беч, 4. април 1812.

Гроф Хумболт пруском краљу о одбијању Порте да прихвати руски предлог о границама и скоро независном положају Србије према Турској

Humboldt an Roi de Prusse

Vienne 4. avril [1]812.

Les Russes avoient exigé en dernier lieu le Sereth pour frontière, le status quo avant la guerre du coté de l'Asie, et l'établissement d'un gouvernement en Servie, qui auroit rendu cette province à peu pres indépendante de la Porte.

Comme des plenipot[entieres] turcs avoient envoyé ces proposition au Sultan, il en avoit été indigné, et avoit sur le champ resolu de ne pas y acceder, en consequence de cette resolution approuvée par le M[...] turc, on avoit ordonné aux plenipot[enteurs] de déclarer que le Sultan ne consentiroit jamais à aucune cession d'honneur de territoire.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Mission Prussiens, 1812“, fol. 90, препис)

16

Стокхолм, 5. мај 1812.

Гроф Левенхиелм грофу Палину, шведском посланику у Цариграду о намери Руса да поврате црноморску обалу и да никако не напусте Србију

Löwenhielm à Palin à Constantinople

5. Mai [1]812.

J'ai même appris de très bonne part, que la Russie se pretera à des restitutions du côté de la mère noire, en dédomagement de la Serbie qu'elle est fermement décidée à ne point abandonner.

(HHStA, St. Kanzlei, Interiora, Intercepte, Karton 5, alt Fasz. 8, conv. „Suede 1812“, fol. 36, препис)

17

Цариград, 11. мај 1812.

Интернунције Штирмер министру Метерниху о „грчким“ конзулима ради надзора над трговцима у пограничним местима с Турском

Pera bey Constantinopel den 11-ten May 1812.

Auch Gnädiger Herr!

...
D. Das Beyspiel dessen, was in Belgrad von Ausbruch der Servischen Unruhen geschah, und gegenwärtig noch in Widdin vorgeht, beweiset hinlänglich die Wichtigkeit der erleuchten Bemerkung, wie wenig die Anstellung sogenannter griechischen Konsule zur Aufsicht

über den Transito-Waarenzug der ottomanischen Unterthanen durch dergleichen Grenzörter und Stapelplätze ein erwünschtes Ereigniss für uns sey, und nur zu mancherley Neckereyen, beschwerlichen Auflagen, und Hemmungen des freyen Handelsverkehr zwischen den beydenseitigen Staaten Anlass zu geben pflege.

. . .

Stürmer, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Türkei VII, Berichte 1812, Karton 6, fol. 292)

18

Беч, 25. мај 1812.

Саветник Ј. Худелист министру Метерниху о потреби спровођења мера безбедности на граници према Србији

. . .

Euer Exzellenz erhalten in der weiteren Anlage einen Bericht des Feldzeugmeisters von Hiller von 18-ten Mai, welcher in Ansehung der Serbier nichts weniger als beruhigend ist, und uns auf Sicherheits-Massregeln in jener Gegend zu denken nöthiget.

. . .

Wien den 25-ten Mai 1812.

Hudelist, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Interiora, Korrespondenz, Karton 65, alt Fasz. 74, fol. 59)

19

Беч, 16. јуни 1812.

Мауројени Мурузију саопштава да ће Србија поново доћи под турску власт.

Maurojeny an Mouroussy in Const[antino]pl

Wien 16. Juny 1812.

Говори о руско-турским односима и додаје: Von Servien ist im Tractat keine Rede; es sey und bleibe wie vorher unter der Bothmässigkeit der hohen Pforte.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, conv. „Maurojeny" 1812, fol. 231, препис)

Беч, 19. јуни 1812.

Саветник Ј. Худелист министру Метерниху о проласку Дунавом за Београд руских бродова које пропушта турски командант у Оршави јер је и сам уpletен у кријумчарење праха и олова српским устаницима

...

Dann mit Nachrichten aus dem Bannat, dass an dem rechten Donau-Ufer ein mit Munizion und Waffen beladenes Schiff Stromaufwärts nach Belgrad passirt ist, und noch mehrere passiren werden. Da die Expedition nur durch die Russen geschehen seyn kann, so muss der Pascha von Orsowa dabei durch die Finger gesehen haben. Er ist ohnehin schon beschuldigt, denen Serbiern Pulver und Blei zu verkaufen. Ob wir aber in diesem Augenblick ein Interesse haben die Pforte hierüber aufzuklären, können nur Eure Exzellenz, nicht wir hier in Wien, entscheiden.

...

Wien am 19-ten Junius 1812.

Hudelist, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Interiora, Korrespondenz, Karton 65, alt Fasz. 74, fol. 187–188)

Беч, 22. јуни 1812.

Саветник Ј. Худелист министру Метерниху о краћем задржавању Руса у Влашкој и Молдавији као и о предстојећем напуштању Србије с којом Аустрија треба да се повезује

...

Ich gestehe aber offenherzig, dass ich mich hierin (wen anders der Russisch - türkische Friedenstraktat wirklich die Stipulation enthält dass die Russen noch 3 oder 4 Monate in der Wallachei und Moldau zu verbleiben) an mein früher gegebenes Versprechen keineswegs gebunden halten, und ganz nach eigener Convenienz handeln, das heisst mich mit den Serbiern verbinden, und die Russen wegzagen würde.

Wien am 22-ten Junius 1812.

Hudelist, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Interiora, Korrespondenz, Karton 65, alt. Fasz. 74, fol. 215–216)

Беч, 2. јули 1812.

Мауројени Мурузију о слању руског генерала Совјету у Београд и стварању руске одбране од Београда до Балтика

Maurojeny au Panajotachi Mourousy in Constantinople

Wien den 2-te July 1812.

...

Un général russe est envoyé pour présider le Conseil Servien à Belgrad: Les Russes forment une ligne de défense garnie de leur trounes depuis Belgrade jusqu'à la Baltique; c'est une jolie étendue pour pouvoir la garder, il faut bien espérer que cette guerre ne sera pas longue et nous la finirons bientôt.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, conv. „Maurojeni 1812“, fol. 235, препис)

Цариград, 10. јули 1812.

Пруски посланик Вертер свом краљу да ће Србија постати трибутарна провинција према Порти, о продору 2.000 Срба у Босну и о прикупљању турске војске за евентуални поход против Србије

...

On ne sait rien de plus positif sur les conditions de la paix que ce que l'ai très humblement rapporté à V[otre] M[ajestè] sous le 25 Juin, mais j'ai tout bien de croire, que ce sont les véritables conditionss. D'après ce qui me redient de bonne source, la Servie restera sous la domination de la Porte, mais avec des modifications avantageuses aux Serviens. Je n'en consois pas encore les détails, mais je suppose, qu'on leur a promis, de ne plus leur envoyer des Gouverneurs turcs, les vexations desquels formoient leur principal grief, et qu'ils seront peut-être entrés dans la Classe des états tributaires de la Porte.

Nous savons par des lettres authentiques des confins que 2.000 Serviens avoient fait dans les derniers jours de Mai une incursion en Bosnie, d'où ils ont enlevé plus de 500 femmes et enfants. Le Sénat Servien venoit d'établir une espece de conscription, d'après laquelle le tièrs des hom[m]es en etat de porter les armes, est toujours rassemblé dans les differents districts, pour s'exercer à la guerre.

La Porte a encore fait continuellement filer des troupes par la Roumélie, destinées apparemment contre la Serbie en cas de résistance; si elle se soumet paisiblement, on emploiera probablement ces troupes, pour prendre possession des forteresses et pour former un Corps d'observation sur les confins.

D'après des lettres de Bukarest de la ... Juin, les Russes avoient encore 1.200 hommes de garnison dans les forteresses de la Serbie.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. La mission de Prusse à Constantinople, fol. 10, препис)

Споља:

Werther au Roi de Prusse à Berlin
Constantinople 10. Juillet [1]812.

24

Беч, 22. јули 1812.

Гроф Ото надбискупу Мавијену о руској војсци у Влашкој као подршци Србима, као и о неспразуму између Русије и Турске око прикупљања и предаје харача Порти од стране српског народа

Vienne le 22. Juillet 1812.

...
Mr Ledoulx, qui arrivé de Bucharest, m'assure, que tout est tranquille dans cette Province. Les Russes qui s'étoient portés sur Krajova sont plutôt destinés à soutenir éventuellement les Serbiens, qu'à entamer la frontière de l' Autriche. Le Gouvernement continue néanmoins à organiser une forte réserve en Hongrie.

...
Les difficultés, qui retardent les ratification de la paix se bornent aux trois points suivants:

...
2-do: Quoique la Russie consente à laisser aux Turcs la faculté de lever un tribut en Serbie, elle a demandé que ce tribut fut remis à la Porte par les mains de son Ambassadeur au lieu d'être recueilli par un Pacha résident à Belgrade: le grand Seigneur insiste sur ce dernier mode, conformément à ce, qui s'est pratiqué jusqu'ici.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, alt. Fasz. 7, conv. „Mission de France 1812", fol. 80–81, препис)

Беч, 22. јули 1812.

Саветник Ј. Худелист министру Метерниху о томе да ће Турска пристати на уступање Русији територије у Европи али не и у Азији тако да остаје нерешено само питање Србије и руско-турског савеза

... Ich habe ihm [мисли на француског посланика у Бечу – С. Г.] den Bericht unseres Agenten Manzoli von Gallatz, und auf sein Befragen die letzten Nachrichten aus der Türkei sum[m]arisch mitgeteilt: dass nemlich sich alles zum Frieden dort anlasse; die Türken wahrscheinlich sich territorial-Abtretungen in Europa werden gefallen lassen, hingegen in Asien nichts cediren wollen, und dass nur der Punkt wegen Serbien, und wegen der mit Russland einzugehenden Allianz noch Steine des Anstosses sind, welche der Ratification entgegen stehen.

...
Wien am 22-ten Julius 1812.

Hudelist, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Interiora, Korrespondenz, Karton 65, alt. Fasz.74, fol.389)

Цариград, 27. јули 1812.

Латур Мобур војводи од Басана о руско-турским преговорима, који се отежу због руских захтева у вези с провинцијама Азије, као и питањем које се односи на статус Србије

Latour Maubourg au duc de Bassano

Tarapia près Constantinople 27 Juillet 1812.

... Ce même jour le Reis Effendi m'a fait dire qu'il ne fallit pas croire les discours répandûs par les Russes; que la paix n'étoit pas conclue: qu'a la vérité la Russie s'étoit montrée disposé à ne rien refuser au Sultan, mais que cependant on n'avoit rien encore arrêté ni sur les pretensions des Russes en Asie du coté du phase ni sur les affaires de la Servie, et que la discussion de ces deux objects seroit continuée à Bucarest; il a ajouté que cette discussion pourroit se prolonger plus ou moins, selon les disposition que les evenemeus de l'Europe et l'état interier de l'Empire pourroient inspirer à l'Emp[eur] Alexandre I.

HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Mission de France 1812”, fol. 87, препис)

Беч, 1. август 1812.

Посланик Пико пруском краљу о руско-турским преговорима који су у застоју због питања савеза између двеју држава и руских захтева у односу на судбину Србије

Piquot au Roi de Prusse

Vienne ce 1. Août 1812.

...

Grand Seigneur ... n'avoit nullement voulu consentir aux articles du traité du 28. mai, qui stipuloient et une alliance offensive et défensive entre la Roussie et la Porte, et des modification en faveur des Serviens, à égard desquels il paroissoit pourtant, que la Russie avoit voulu s'intéresser d'une manière, qui avoit entièrement déplu au Sultan.

...

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Minister Prussiene“, fol. 181–182, препис)

Беч, 4. август 1812.

Мауројени Мурузију у Цариград да Руси Србију препуштају њеној судбини и да припремају напад на француске поседе у Илирским Провинцијама, да одбрамбене трупе држе у Влашкој и Молдавији, да желе да испровоцирају напад Аустрије на Србију, а да стога Аустрија треба да изврши превентивни упад у Србију, па да је потом преда Турцима

Maurojeny au Mourussy in Constantinople

Vienne 4. August 1812.

...

La Russie paroît avoir abandonnée la Servie a son sort: on dit pourtant, que les Russes, qui s'y trouvent encore étant d'intelligener avec les Serviens préparant ceux-ci à faire une excursion de réunion avec les troupes russes et avec des Grecs de Bosnie pour tenter peut-être à nous attaquer du coté de la Croatie et en Illyrie. Ce sera sans doute le plan des Russes, qui ne pourra plus avoir son effet, cependant l'ordre a été donné au commandant de la frontière pour prevenir les Serviens en leur

signifiant, que-si l'on s'y appercevoit d'un moindre mouvement hostile de leur part sur nos frontières, on saura s'y prendre pour les punir.

...
D'après nos dernières nouvelles de Moldavie, Les Russes y proclament de vouloir s'y défendre en organisant en troupes 20/m [milles] des habitants de la Valachie et de la Moldavie. Les préparatifs aussi poursuivis en même tems en Servie menacent sans doute des hostilités, et nous obligent de garnir nos frontières en Transylvanie et au Bannat des troupes. Les Russes voudront probablement nous forcer en y commettant des actes d'hostilités, de repousser leurs attaques, dans les provinces rendue à la Porte, d'après le traité, pour pouvoir nous en accuser que nous portons la guerre sur le territoire turc. Nous en allarmer et nous compromettre ensemble. L'ordre a été donné pour prévenir les Serviens, que le moindre mouvement hostile fait de leur côté, nous déterminera à envahir leur province, occuper leurs places, et les remettre aux troupes de la Porte. Je viens en conséquence d'écrire à l'Internonce, pour qu'il en fasse part de nos mesures au goust ottoman.

...
(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, conv. „Maurojeny 1812”, fol. 222, препис)

29

Беч, 10. август 1812.

Посланик Ото војводи од Басана о настојању Руса да се задрже у Влашкој и Молдавији како би могли своје трупе да пребаце у Србију док истовремено траже пристанак Порте за напад на Илирске провинције преко њених територија

Otto au duc de Bassano

Vienne le 10. Août 1812.

...
Il est également indubitable aujourd'hui, que les Russes se sont réservés la faculté d'occuper les deux provinces [Moldavie et Valachie - SG] pendant trois mois, et de faire passer des troupes en Servie. Mais comme non obstant l'extrême aveuglement des Ottomane il n'est guerre possible, que cette dernière concession ait été faitte pour fournir aux Serviens des moyens de résistance, il est évident qu'elle ne peut avoir

d'autre but, que de tenter, du consentement de la Porte, une invasion dans les Provinces Illyriennes.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Mission de France 1812”, fol. 89, препис)

30

Терапиа код Цариграда, 13. август 1812.

Генерал Андреоши гувернеру Илирских провинција о руско-турским односима и суверенитету султана над Србијом

Gen. Andreossy an gouverneur général des Provinces Illyriennes

Terapia 13 Août [1]812.

La souveraineté du Gr[ande] Seigneur sur la Servie est reconnue, le point en litige est la constitution à donner à l'intérieur du pays.

...
(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Mission de France 1812.” fol. 95, препис)

31

Беч, 14. август 1812.

Посланик Ото војводи од Басана о повлачењу руске војске из Србије и запрепаштењу међу Србима, као и о концентрисању турске војске у Бугарској

Otto an Duc de Bassano à Vilna

Vienne, 14. Août 1812.

... Une estafette envoyée de Herman[n]stadt annonce, que les Russes évacuent en toute hâte la Servie et les principautés sur le Danube et se retirent vers le Dniester. Dans la nuit du 27 au 28 Juillet l'Amiral Tschitschakoff avait reçu un Courier, qui lui portait cet ordre en rensermant en même tems les avis les plus allarmans sur la position de la grande armée de l'Ouest, qui par les manoeuvres savantes de S[a] M[ajesté] sera bientôt changer en armée de l'Est. Les troupes, qui étaient déjà en marche pour la Servie s'en retournent dans la direction opposée. Les camps de Pitescht, de Martuza, de Wakarescht de Rusco et de Sintesch

vont être évacués avec la plus grande précipitation. Le Com[m]andant s'efforce de disposer sous main d'un arriéré de Contribution de deux millions de Piaster, que personne ne cherche à acheter. Les lettres de Semlin également arrivées par Courier confirment les rapports de Bucharest: tous les Corps Russes y sont en mouvement pour gagner le plus promptement possible la rive gauche du Danube; la plus grande consternation succède dans cette province aux illusions, dont on l'avait nourrie. Le Sénat est d'autant plus allarmé, qu'il a reçu l'avis de la formation d'une armée turque Considérable à Sophia et des préparatifs hostiles, que fait Molla Pacha, dans les environs de Widdin. Quelle que soit la vitesse des mouvemens de l'amiral pour se rapprocher de la grande armée; il arrivera trop tard pour être témoin de sa défaite. Si les Turcs profitent de cette heureuse catastrophe pour le montrer enfin dignes des efforts, que S[a] M[ajesté] a voulu faire pour eux, la Russie cernée tous cotés le verra obligée de souscrire bientôt aux conditions du vainqueur.

(HHStA, St. K., Intercepte, Karton 5, conv. „Mission de Prusse à Constantinople 1812", fol. 92–93, препис)

32

Беч, 15. август 1812.

Посланик Ото надбискупу Малинеу о повлачењу Руса из Србије и Подунавских кнежевина ради одбране сопствене државе од најезде Француза, због чега је отпала и могућност њихове инвазије на Илирске провинције

Otto à l'archevêque de Malines

Viene ce 15. Août 1812.

Je m'empresse de prévenir V[otre] E[xcellence], que d'après des nouvelles directes de Bukarest et de Hermanstadt, reçues par Courier, les Russes évacuent en toute hâte la Servie et les Principautés sur le Danube, pour se retirer vers le Dniester. Cette mesure a été prescrite à l'amiral Tschitschakoff par un ordre arrivé à Bukarest dans la nuit du 27 au 28 de Juillet, en conséquence de la marche victorieuse de notre armée dans le coeur de la Russie. Des lettres de Semlin également arrivées par courier confirment les rapports de Bukarest. La plus grande consternation succe-

de dans cette Province aux illusions, dont on l'avoit nourrie. Ces mêmes Russes, qui faisoient mine d'envahir la Dalmatie, s'en retournent avec précipitation dans leur patrie, mais trop tard pour être témoins de nos victoires.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Mission de France 1812”, fol. 91, препис)

33

Беч, 19. август 1812.

Посланик Кох краљу Баварске у Минхену о хапшењу генерала Јозефа Симбшена, оптуженог за снабдевање Србије оружјем и муницијом, као и због наводног позива Русима да окупирају Београд

Koch au Roi de Bavière à Munich

Vienne ce 10 Août 1812.

Un evement nouveau occupe depuis quelques jours la capitale: le general feldzeugmeister Baron de Simbschen ancien gouverneur d'Esclavonie a été mis en état d'arrestation, et est détenu à une des casernes des faubourgs sous la garde de quatre officiers. On l'accuse d'avoir entretenu des relations secrètes avec les Serviens, auxquels il doit avoir fourni des armes et des munitions; on en a eu connoissance par une lettre qu'il doit avoir écrite au Gouvernement Russe, pour l'instruire de l'état de denueement de la forteresse de Belgrade et pour l'inviter de s'emparer de cette place importante. Cette lettre ayant été ouverte et lue aux frontières, a donné l'alarme au Gouvernem[en]t, qui a ordonné l'instruire le procès auprès du Conseil de guerre.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Bavière 1812.”, fol. 36, препис)

34

Бујук-Дере, 25. август 1812.

Интернунције Штирмер министру Метерниху изражава уверење да ће се поковавањем Србије и умирењем Влашке и Молдавије створити услови за неометану пловидбу Дунавом

Bujuk-Dere am Bosphor den 25. August 1812.

...
Die Kriegsunruhen in den untern Gegenden der Donau, so bisher an das Werk selbst Hand anzulegen hinderten, widersetzen sich auch noch dermalen seiner Ausführung, in so lange nemlich Servien und die beyden Fürstenthümer der Wallachey und Moldau in ihren Aufruhr fortführen, oder von feindlichen Herren besetzt bleiben. Es ist jedoch zu hoffen, dass eine baldige freywillige oder erzwungene Rückkehr des Servianer zum Gehorsam, und die bevorstehende Räumung ihrer Provinz und der Fürstenthümer durch die Russen, die Donauchiffarth, wenigstens für den nächsten Frühling, jene wünschenswerthe Freyheit und Sicherheit verschaffen werde, ohne welcher sich überhaupt keine gedeihliche dauerhafte Flössfarth und Handlung denken lässt.

...
Stürmer, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Türkei VII, Berichte, Karton 6, conv. „VI-XXII“, fol. 111–112)

35

Цариград, 25. август 1812.

Посланик Вертер краљу Пруске о руско-турским односима и судбини Србије.

Werther au Roi de Prusse

Constantinople 25. Août 1812.

...
Quelques difficultés à l'égard de la Servie ont été applanies.

...
(HFStA, St. Kanzlei, Intercepte, conv. „Mission de Prusse a Constantinople 1812", fol. 16, препис)

Цариград, 10. септембар 1812.

Посланик Вертер пруском краљу о одредбама Букурешког мира, које се односе на Србију: она остаје под суверенитетом Порте, Турци ће се вратити у Београд а Срби ће добити олакшице, посебно у погледу прикупљања и предавања пореза, док Руси треба да напусте Србију

Werther au Roi de Prusse

Constantinople a 10.7-bre [1]812.

...

Le Congrès de Bukarest est enfin dissout après avoir aussi conclu définitivement sur le dernier point en contestation entre la Cour de Russie et la Porte relativement à la Servie. Les Plenipotents Russes sont partis de Bukarest, l'Amiral Tschitschakoff à la tête de l'Armée le Moldavie, dont il garde le Commandement, et le S-r Fonton pour se rendre à Constantin[ople], où il est arrivé le 6. du courant.

Le Reis Efendi m'a fait dire que les deux Puissances étoient convenues que les Serviens rentreront sous la Domination du Gr[ande] Seigneur, et resteront sujets de la Porte comme avant la Guerre: que la Porte mettra des Garnison dans Belgrade et dans les autres forteresses de la Servie: Qu'il y aura un Gouverneur Turc dans cette Province, que les Serviens payeront comme autre fois le tribut au Gr[ande] Seigneur, mais que les Autorites Serves leveront elles même le tribut dans la Province et l'enverront à Constant[inople] sans l'im[m]ixtion des Turcs.

Le dernier point étoit fort important pour les Serves, parcequ'il les soustrait aux vexations des Com[m]issaires Turcs, chargé s avant la Guerre de percevoir le Tribut, qui leur demandoient souvent le triple de ce qui est dû à la Porte, et se permettoient toute sorte d'irregularités, et de cruautés dans la perception. Le Reis Efendi et le M-re de Russie s'accordent à dire que les troupes russes ont déjà entrerement évacué la Servie, et que Tschitschakoff n'a laissé que quelques centaines d'hommes dans les Principautés, qui y resteront jusqu'au terme du 14. [Octo]bre où ces Provinces seront remises aux Com[m]issaires Turcs.

(HHStA, St. K., Intercepte, Karton 5, conv. „Prusse 1812“, fol. 18, препис)

Оршава - Видин, 15. септембар 1812.

О трговачком каравану Томаза Реалеа чије је чланове у Неготину похапсио српски командант (Хајдук-Вељко) пошто их је оршавски трговац Фота Поповић оптужио као тобожње француске ипијуне

Esposizione dele accidente disgraziato arrivato al Sig[no]r Tomaso Reale nel di lui tragito da Orsova a Vidino con la Caravano.

Il giorno 15 [Settem]bre 1812.

Partito il Sig[no]r Tomaso Reale da Orsova con la Caravano in compagnia di molti altri, che se loro interessi andavano a Salonico, fra quali anche due Greci. Arrivò felicemente a Negodino territorio Serviano. Appena giunto ricevette la visita del Comandante del distretto, quale gli dimostrò i piu sinceri sentimenti di Amicizia, così ehe il Sig[no]r Reale gli regalo diverse lingue fumate, che il d[omin]o Comandante mostro di gradire, ed in contraccambio invito il Reale, ed i suoi compagni di Caravano abere il caffè cel di lui alloggio. Invito che tanto il Reale, quanto gli altri compagni accettarono con piacere, ben lontan dal credere, che in quellinvito vi fosse nascosto il più nero tradimento, caosato da lettera del Greco Fota diretta da Orsova a quel comandante di Negodino, in cui curaterizzo il Reale e compagni di Caravana per Spioni francesi.

Si portò il Reale, e compagnia di viaggio all'alloggio di detto Comandante, ove furono ricevuti tutti assai bene, e regalati di buon'acquavite, e caffè: appena finito di bene il caffè ad un tratto gli venne a tutti intimato l'arresto, e l' intimidazione, ed essere circondati da cento venti paesani, o sateliti del Comandante fù un tempo solo, le fisionomie di quali genti bastavano ad attenire l'uomo il più intrepido.

Non si ... punto il Sig[no]r Reale ad uno trattamento, tanto piu sentendosi caratterizano Francese, come pure gli altri compagni, ma con tanto nella di lui innocenza sopra tale imputazio quanto nelle lettere comendazio dirette a Ban[csevo?] i piu rispettabili di Salonico, e molto più nel passato Austriaco, di cui era munito, non differi di presenta e l'uno, e le altro, ma tutto invano; poiche i due Greci compagni di Caravana, che servivano d'interprete per sottrarsi dall'arresto, invece di dire le ragioni dei compagni di viaggio, avralorarono i sospetti del commandante.

Accusato dunque il Reale, e compagni dalla lettera del Greco Fota, che si trattiene in Orsova per osservare i movimenti degli Austriaci, ed indi raguagliarne il detto Comandante tradito dai due Greci compagni

di viaggio, e loro interpreti, malgrado tutte le ragioni da esto esposta non potè sottrarsi dall essere tradutto eo compagni, a riserva dai detti due Greci, che furono lasciati in liberta e padroni di continuare il loro viaggio, in una priggione guardati tutti con due sentinelle alla porta, e quindi la mattina seguente obbligato di pagare il capo delia Caravana, affinche coi due Greci potesse continuare il dell viaggio, ed a stento, ed a forze di strepitare potè appena (apprena?) ottenere, che le dilui merci venissero poste in una camera attigua alla d[ell]a priggione per buona sorte del Reale due Galantuomini, che venivano da Belgrado, e che parlavano uno l'Italiano ed il Serviano, e l'altre il Tedesco, e serviano udito una tale irregolarita di arresto, interessatisi a favore degli oppressi ingiustamente, presero la parti degli arrestanti, e gli ottennero per grazia di poter passeggiare n l luogo di Negodino con la guardia dietro, fino   che venisse la risposta da Belgrade, ed in tale stato dovette il D[omin]o Reale con tanto discapito, ed i compagni aspettare otto giorni la risposta, ed intanto doveva soffrire con pazienza gl'insulti di piu Greci proc denti da Vienna, i quali gli dicevano: Siete Tedeschi, non vi deve fan specie, se perdette un poco di tempo, anche noi veniamo da Vienna, e cene fanno perdere quanto basta.

Arriv  finalmente dopo otto penosi, e dispendiosi giorni la risposta dal Senato di Belgrado, ed unito alla stesta il rilascio del Reale, e de compagni. Quali unito parterono il giorno sequente per Vidino.

(VA, PHS, 1812, N  3673, оригинал)

38

Беч, 23. септембар 1812.

Холандски посланик у Бечу министру Розенкранцу у Копенхагену о устезању Порте да потврди одредбе Букурешког мира, до којег је, наводно, дошло због издаје великог везира, који је желео да уз помоћ Срба постане владар Влашке и Молдавије и стави се под протекторат Русије

Bernstorf   Rosenkranz   Copenhagen

Vienne 23. Septemb. 1812.

...

Toute fois le Comte Otto ... vient de me dire, que les affaires de la Russie   Constantinople vont mal; que la paix de Bukarest, bien qu'elle

ait été ratifiée et notifié aux missions étrangères, n'a pas été solennellement publiée et manque par là encore de sa dernière sanction, que M[eussie]r d'Italinsky ne jouit d'aucun crédit, ni même de toute la multitude des individus, attaches à son poste. Il n'y a pas de doute, que la Russie ne doive sa paix qu'à la corruption de Grand Vizir; que la trahison de celui-ci n'est pas ignorée à Constantinople, et que, s'il n'est que parceque la foiblesse, la timidité et les embarras le sortent encore à cacher. Le Comte Otto ajoute foi, à ce que l'on a dit, du plan, formé par le Grand Vizir, de s'emparer sous la protection des Russes, et à l'aide des Serviens de la souveraineté de la Vallachie et de la Moldavie, et il croit savoir, que l'exécution de cette entreprise n'a été prévenue que par là, que le Sultan, averti du complot, n'a pas chargé le Grand Vizir qui y avoit compté, mais deux Pachas voisins, de prendre possession de deux Principautés que les Russes vont évacuer.

Il faut attendre, que les lettres de Buharest confirment cette dernière circonstance.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, conv. „Ministre de Dannemarc à Vienne 1812”, fol. 63–64, препис)

39

Цариград, 25. септембар 1812.

Посланик Вертер краљу Пруске о доласку тројице српских преговарача у Цариград ради договора о потчињавању Србије Турској

Werther au Roi de Prusse

Constantinople ce 25.7-bre 1812.

Le G[rand]e Vezir chargé avant sa nomination des négociations avec les Serviens, en a chargé maintenant le vieux Celebi-Efendi, qui se trouvoit avec lui à Nissa. Trois députés Serviens sont arrivés avant hier à Constantinople, pour négocier apparemment ici sur les conditions de leur entière soumission. Mais cette affaire ne sera, certainement entamée qu'après le Beyram qu'on célèbre le 7–9 d' octobre.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Mission de Prusse à Constantinople 1812”, fol. 23, препис)

Цариград, 10. октобар 1812.

Интернунције Штирмер министру Метерниху изражава наду да ће одласком Руса из Влашке и Молдавије и коначним смирењем Србије трговина Аустрије с Турском напустити тегобне путеве преко Босне и поново се вратити на раније коришћене, погодније путеве

Bujukdere am Bosphor den 10-ten Oktober 1812.
Gnädiger Herr

...

B. So sehr übrigers die Errichtung dieses oder anderer neuer Konsular Posten in Bosnien für das französische Handels-Interesse und den Waarenzug über Kostanizza nach den Illyrischen Provinzen fortan von Wichtigkeit seyn möge, so scheint doch seit den wiederhergestellten Friden zwischen der Pforte und Russland für den österreichischen Transito-Handel über Brod nicht von gleicher Erheblichkeit voraussehen zu lassen, dass sobald die Wallachey und Moldau durch den Abzug der Russen ganz geräumt, und Servien wieder zum Gehorsam und zur inneren Ruhe und Sicherheit zurückgekehrt seyn wird, auch der Landhandel nach und aus den k. k.Erbstaaten bald wieder eine andere Richtung nehmen, und der mit eben so vielen Beschwerlichkeiten, als Gefahren, Zeitumtrieb, und Kostenaufward verbundenen Strasse durch Bosnien ganz oder gröstentheils zu entsagen trachten werden.

Stürmer, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Türkei, Berichte 1812, Karton 6, conv. B)

Беч, 24. октобар 1812.

Посланик Ото војводи од Басана о аустријско-руским односима и Србији

Otto an Duc de Bassano

Vienne ce 24.8-bre [1]812.

...

Mais jusqu'ici les Russes s'étoient bornés à se jouer de la bonne foi de leur propre nation, des Turcs, de Vallaque et des Serviens.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Mission de France 1812”, fol. 104, препис)

42

Цариград, 10. новембар 1812.

Посланик Вертер краљу Пруске о новом турском преговарачу са српским устаницима и дискрецији која прати те преговоре што наводи на закључак о постојању великих теškoћа у њима

Werter au Roi de Prusse

Constantinople le 10. novembre 1812.

...

Le Reis-Effendi m'a fait confirmer la nouvelle, que Celebi-Effendi s'est effectivement rendu par ordre de la Porte de Sophia à Belgrade conjointement avec les députés Serviens, et un nommé Bassir-Effendi; mais l'on n'a pas encore reçu ici l'avis de son arrivée en Servie; le ministère ottoman garde au reste un profond silence sur les affaires de cette province, ce qui semble prouver qu'il rencontre beaucoup de difficultés dans ses négociations avec les Chefs des Serviens: j'espere en apprendre davantage à Bucharest, d'où je ne manquerai pas de rendre compte à V[otre] M[ajesté] de ce qui me revient, soit sur ce sujet, soit sur tout autre, qui pourroit l'intéresser.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Minister Prussien“, fol. 250, препис)

43

Букарест, 2. децембар 1812.

Посланик Вертер пруском краљу о одбијању Срба да пусте Турке у Београд и друге тврђаве; још се воде преговори, али се Пор-та спрема да силом покори побуњене, Србе као и одметнуте турске паше

Werter au Roi de Prusse

Bukarest ce 2. X-bre 1812.

...

Le g[rande] Visir Hourchid Pacha a des formes plus agréables que je n'ai trouvé à aucun Turc. Il reçoit avec beaucoup de politesse et soutient la conversation, à sa manière, avec facilité.

Pour tirer au moins quelque fait de cet entretien je l'ai questionné sur les affaires de la Servie. Il m'a dit que Celebi Effendi se trouve actuellement à Belgrade pour negocier avec le Sénat Servien les conditions de la soumission de cette Province, mais qu'il avoit peu d'espoir que ces négociations aboutiront à une fin heureuse, parceque les Serviens refusoient *absolument* de recevoir des garnisons turques à Belgrade et dant les autres places fortes. J'observois au Grand Visir, que peut-être la Porte pourroit obtenir ce point essentiel des Serbes en leur faisant d'autres concessions. Il parut être du même avis et repondit que l'on essayeroit premièrement les voÿes de la douceur, mais que si celles-ci devoient manquer leur but, on reduiroit ces Rebelles par la Force des Armes.

A juger par les actions et les propos du G[ran]d Visir il est résolu d' assister par les mesures les plus fortes le Grand Seigneur dans son plan de mettre de l'ordre dans les affaires de l'intérieur de l'Empire.

Il a fait couper la tête à une vingtaine d'Ayans en Romelie, qui, selon son avis, n'ont pas fait leur devoir pendant la dernière guerre. Aussi en me pailant de cette guerre, il rejette la faute de sa mauvaise reussite sur les désordres, qui avoient régné dans quelques Provinces et sur la désobéissance des Gouverneurs aux ordres du Souverain. Il est donc de l'avis qu'il falloit premierement régler les affaires de l'Intérieur, avant de penser à faire la guerre au Dehors. Hor-Oglou (le même qui avait rendu Silistrie en 1810 au General Kamenski) contra lequel on avoit fait marcher des troupes, et qui étoit destiné à subir le sort des autres Ayans, s'est sauvé, avec ses adhérents en Bessarabie, sous la protection Russe.

Mollah Pacha à Widdin et successeur de Paswan-Oglou a du être destitué par le Grand Seigneur; mais ayant refusé de se démettre de son Gouvernement, le Grand Visir a fait marcher contre lui le devant Capitan-Pacha, Hafin Ali Pacha, maintenant Pacha de Silistrie, et Gouverneur de Nicopolis, et Bezrak Aga, Ayan de Ruzschuk. On eseroit à devoit l'avoir fait cesser. Il est facile à prévoir que ce ne seront que de demiprécatiions, aux quelles le peuple ne sera pas disposé à se soumettre, et qui resteront par conséquent sans effet.

La veille de mon départ de Constantinople on y reçut la nouvelle de la décapitation du Prince Dimitri Mourousi, et à Schumla j'appris, que le Grand Seigneur avoit fait aussi décapiter le frère cadet Panayotti Mourousi, et fait mettre aux galères le frère aimé Alexandre Mourousi, qui vivoit retiré des affaires à Therapia, après avoir été deux fois Prince de Moldavie et un fois de la Valachie. On m'a dit à Schumla, que dans le Hatti-Cherif du Grand Seigneur les frères Mourousi sont qualifiés de traîtres, sans qu'on y ait cependant dit, de quelle manière ils ont trahis les intérêts du Gouvernement. Moi, j'ose croire, que cette malheureuse famille est tombée la victime des intrigues des Grecs, qui envioient depuis long tems sa prospérité, et la considération méritée, dont elle jouissoit, et qu' à leurs sourdes menées bons soldats, sont d'après l'observation du G[ene]ral Andreossy si découragés par les excursions, la bravoure feroce et la cruauté des Serviens, que rien ne pourroit les engager à prendre l'offensive contre eux: on est donc autorisé à croire, que d'autres troupes encore moins faites à ce genre de guerre dans un pays si coupé, s'en dégouteront encore plus facilement et n'y réussiront gueres.

Le Grand Vizir avoit fixé le 5. de ce mois pour se rendre avec le camp de Schumla à Andrinople. Il y prendra ses quartiers d'hiver, mais il dirigera apparemment aussi au printemps de là les opérations contre la Servie. Lors de mon passage par Schumla ils pourront arriver à peine 3.000 hommes avec lui.

...
(HHStA, St. K., Intercepte, Karton 5, „Ministère Prussien“, fol. 277–278, препис)

44

Цариград, 24. децембар 1812.

Посланик Бошковић краљу Пруске о смрти Баки-ефендије, кога је Porta именovala за помоћника Челéби-ефендије у преговорима са Србима, а сад не жури са избором новог помоћника јер очекује исход рата на северу (између Француске и Русије)

Constantinople 12/24. Decembre 1812.
Bosgiovich au roi de Prusse

...
Le nom[m]e Baki Effendi, que la Porte avoit envoyé d'ici pour accompagner les députés Serviens jusqu'à Sophie, et assister aux négoc-

ciations en qualité de second com[m]issaire conjointement avec Celebi Effendi, premier commissaire est mort de la peste en chemin. On n'a pas encore nom[m]é personne à sa place et il paraît que la Porte soit intentionnée de faire trainer les négociations au possible pour attendre les événements du nord et voir si elle seroit à même d'en tirer un parti plus avantageux.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 5, conv. „Ministère Prussienne 1812", fol. 315, препис)

45

Беч, 2. фебруар 1813.

Из разговора са француским послаником у Бечу и посредовању Аустрије ради мира између Срба и Турака, односно поковавању Србије од стране Турске

Maurogeny au Argiropulo nach Constantinople.

Wien den 2-ten Februar 1813.

...

Sie fragten mich auch, pourquoi n'a-t-on pas voulu chez Vous depuis longtems à présent que l'Autriche se rendre mediatrice entre la Porte et la Servie. „L'Autriche certainement (bemerkte ich) trouvoit indecent de se charger d'une médiation de cette nature, pour traiter avec les sujets de la Porte rebelles, qu' on sera obligé finalement de réduire par la force, si les Serviens n'écoutent voix de la clemence, en se soumettant de bon gré. L'Autriche, erwiederte Maubourg, a rétabli ses relations avec la Servie. Je l'ignore, sagte ich, - mais Vous devés le savoir, fuhr er fort, car votre gouvernem[en]t Vous en auroit sans doute instruit. Je n' en ai à cet égard aucune instruction, sagte ich, und unser Gespräch wurde durch die Dazwischenkunft anderen Personen abgebrochen.

(HHStA, ST. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, alt. f asc. 9, fol. 146, препис)

46

Цариград, 10. август 1813.

Француски посланик у Турској свом колеги у Бечу о походу великог везира против Србије

Ludolf à St. Priest à Vienne

Constantinople le 10. Août 1813.

...

Le Vizir est occupé a sousmettre les Serviens, qui refusent d'acquiescer a ce qui a été stipulé dans le traité de paix avec la Russie. On dit déjà que les troupes turques ont eu quelques échecs.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, alt. fasc. 9, fol. 402, препис)

47

Цариград, 10. август 1813.

J. Аргиропулус J. Мавројенију о кретању великог везира и очекивању судара између Срба и Турака

Jacowachi Argiropulo an Janko Maurojeny in Wien

Constantinople 10. August 1813.

...

Hier ist alles ruhig. Der Gross Vizir geht von Sophia bis Widdin, um ein dort aufgestelltes Corps zu besichtigen, worauf er wieder nach Adrianople zurückkheren wird.

Bis jetzt ist es zu keiner Schlacht mit den Serbiern gekommen, man erwartet diess jedoch bald.

...

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, alt. Fasz. 9, fol. 403, препис)

48

Букурешт, 14. август 1813.

Конзул Ледул војводи Басану о предстојећем походу Турака против Срба, који ће бити у дефанзиви, као и о прекиду свих веза између Руса и Срба, што ће довести до потпуног губитка руског утицаја на православне народе у Турској

Ledoulx au duc de Bassano

Bucharest 14. Aout 1813.

...

Le Grand Vizir a quitté Sophia et a transporté son quartier général à Widdin. Il ne s'est encore rien passé de sérieux entre les turcs et les Serviers. Ces derniers paroissent très intimidés: ils se concentrent et se tiennent sur la plus stricte défensive. J'ai appris d'une manière très positive que l'Ambassade Russe de Constantinople a ordonné au Consul de Bucharest de ne plus avoir de relations avec les Serviens et de rompre avec eux toute espèce de com[m]unication. Il paroît que les vives représentation de la Sublime Porte ont donné lieu à ces nouvelles instruction. Lorsque cette circonstance sera connue de grécs, des Bulgards, et tous ces peuples chrétiens, qui se trouvent sous la domination turque, la Russie perdra nécessairement le reste de son crédit dans toutes ces contrées.

(HHStA, St. Kanzlei, Irtercente, Karton 6, Alt Fasz. 9, fol.405, препис)

49

Беч, 7. септембар 1813.

Дворски саветник Худелист кнезу Метерниху о турско-руским неспоразумима и жељи Турака да негде употребе прекомерну војску коју су довели у Србију

...

Unser Agent in Yassi meldet, dass die Gränz Streitigkeiten zwischen den Türken und Russen dort immer lebhafter werden, und übles geblüt erzeugen. Es hat fast das Ansehen, als ob die Türken Handel suchten, um unter diesen Umständen ihre in Serbier überflüssig werden-den Truppen anderswo zu verwenden.

(HHStA, St. Kanzlei, Interiora, Korrespondenz, Karton 66, alt. Fasz.75, fol.327)

Цариград, септембар (?) 1813.

Интернунције Штирмер кнезу Метерниху о снабдевању житарицама великог везира у време поковања Србије и о дунавској пловидби, која је толико важна за Аустрију

...

B. Die so gefällige Herbeylassung des Allerhöchsten Hofes zu dem Wunsch der Pforte wegen Verabfolgung der benöthigten Quantität Brodfrüchten und diess selbst in den gegenwärtigen Zeitverhältnissen, wo der eigene Bedarf an Lebensmitteln nicht anders als sehr bedeutend seyn muss, ist von dem hiesigen Ministerium, dem ich ganz im Sinne der hohen Weisung davon theil zu geben nicht ermangelt habe, mit voller Anerkennung ihres Werthes und aller gebührenden Danckbarkeit aufgenommen worden. Mit welcher besonderer Zufriedenheit aber der Grossvesir selbst diesen neuen redenden Beweis freundnachbarlicher Bereitwilligkeit theils aus Hochdero Antwortsschreiben, theils aus den in Gemässheit des hohen Auftrages, durch den k. k. Bukarester Agenten beigefügten Erläuterungen entnommen habe, bezeuget nicht nur die mündlicher aussage des Dienstjanitscharens Emin Bascha, der beides dem Grossvesir in Negodin zu überreichen die Ehre hatte, sondern auch das diesem unseren Janitscharen vom Chorschid Ahmed Bascha bei der Gelegenheit gemachte Geschenck mit einem türkischer Beutel oder 500 Piaster hiesigen Geldes.

Da man übrigens von Seite des Pforte bishero über diesen Gegenstand nicht weiter an mich gekommen ist, so scheint dass der Grossvesir die Parthie genommen habe, sich desshalb unmittelbar mit den betreffenden k. k. Gränz Kommandanten ins Einvernehmen zu setzen, oder durch eigener Unternehmer den Ankauf um ihn vorbeipassiren zu lassen, sich hat zu bezahlen bequemen müssen ...

Überhaupt wird die Donauschiffarth wahrscheinlich so zu sagen, precair und mehr als einer Unzukomlichkeit ausgesetzt bleiben, in solange nicht der Pforte, durch die Rückkehr der Servianer unter dem gehörigen Gehorsam, die Ruhe und Ordnurg in Rumelien, und den Donau nächstgelegenen Provinzen und Plätzen auf eine feste und dauerhafte Art zu handhaben möglich gemacht werden wird.

...

Stürmer, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Türkei VII, Berichte 1813, Karton 7, fol.82–86)

Теплиц, 21. септембар/3.октобар 1813.

Руски министар спољних послова, гроф Неселроде посланику Италинском у Цариграду о сталној бризи цара Александра о Србима који су изложени страшном терору од стране Турака, због чега тражи да се Русија и Аустрија, као и Енглеска, Шведска и Пруска заузму на Порти да се према Србима поступа у духу одредаба Букурешког мира, а реч је о руском савезнику и хришћанском народу којем треба пружити заштиту.

Nesselrode à Italinsky à Cons[tantino]ple

Teplitz 21. Sept./3. Oct. 1813.

Les com[m]unications, que je Vous ai adressés de Peterswalde, Vous auront prouvé l'intérêt constant que S[a] M[ajesté] l'Emp[ereur] prendre aux Serviens. Les nouvelles, que nous avons reçues depuis de ces contrées nous anoncent qu'ils se trouvent dans la situation la plus critique: que les principales Palanques et quelques forteresses ont été emportées et que les Turcs, s'ils réussissent à subjuguier cette nation malheureuse, lui réservent le sort le plus affreux, ayant formé le dessein atroce de passer au fil de l'épée tous les habitans au dessus de 7 ans. Cette circonstance a fixé toute la sollicitude de l'Empereur S[a] M[ajesté] I[mpériale] ne sauroit voir avec indifférence, qu'une nation chrétienne, qui lui a donné tant de preuves de dévouement, fût livrées aux plus horribles calamités. Elle a par conséquent résolu de faire en leur faveur des démarches plus prononcés encore, que celles, qui avoient été precedem[m]ent tentées. Si le traité de Bucharest stipule, que la Servie doit rentrer sous la domination de la Porte, S[a] M[ajesté] en accedant à cette condition, n'a jamais pensé que ce résultat fût autrement obtenu que par la voie des négociations. Elle étoit persuadée, qu'un état de Paix, de tranquillité, et de bonheur succéderoit à ce sisteme de vexations et de cruautés, auquel cette malheureuse nation a été si long tems en proie. Jamais S[a] M[ajesté] n'a consenté de sacrifier les berviens à la vengeance de la Parte, et de des abandonner aux projets qu'elle a conûes contr'eux.

V[otre] E[xcellence] ne sauroit donc faire des démarches assez prononcées pour les arrêter dans leur execution. Elle y sera soutenûe par l'Internonce Sturmer, qui reçoit par le Courier, qui apportera cette dépêche à V[otre] E[xcellence], les ordres les plus precis à cet égard. La

Cour de Berlin y intreviendra aussi, et S[a] M[ajesté] I[mperiale] es'peré également déterminer l'Angleterre et la Suede à faire les représentations les plus fortes à Constantinople en faveur des Serviens. D'après toutes les assurances, qu'ils nous ont donné, ils ne se refusent pas à admettre chez eux des employés civile de la Porte, à lui payer le tribut, et les rétributions qu'elle est en droit d'exiger, mais ils ne sauroient consentir à la remise de toutes les forteresses, et surtout an désarmement, dont dépend leur existence et leur sûreté personnelle. Si un arangement fondé sur ces bases, et corforme à l'état des chose, tel qu'il est établi en Valachie et Moldavie, étoit possible à obtenir de la Porte, il concilieroit tous les intérêts et mettroit fin à une complication, qui ne peut avoir que les plus fâcheuses consequanes pour la Porte Elle-même.

C'est dans ce sens, que sont rédigés les instruction, que l'Internonce recoit aujourd'hui, avec l'ordre de s'entendre avec V[otre] E[xcellence] sur la nature et la forme des représentations les plus propres à produire les résultats, aux quels visent les deux Cours I[mperia]les. Nous devons abandonner à Votre connoissance du terrain, et à l'experience, que M[onsieur] de Stürmer, et Vous avez acquise des affaires de la Turquie, de juger, si dans cette circonstance délicate, ce sera par une démarche simultanée de la Russie et de l'Autriche, au bien par des efforts de la Cour de Vienne seule, que nous couvons éesperer et obtenir le plutôt l'arrangement que nous désirons en faveur des Serviens. L'Angleterre, la Suède et la Prusse se sont jointes à nous dans l'intérêt, que nous prenons à cette nation. Il est difficile à supposer, que la Porte veuille résister aux représentations réunies des premières puissances de l'Europe.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, alt Fasz. 9, fol. 408–409, препис)

52

Беч, 11. октобар 1813.

Саветник Јозеф Худелист кнезу Метерниху о преласку Карађорђа и пуковника Недобе, који моле да им се дозволи да пођу у Ломотау код цара, иако он сматра да се у погледу Србије не може ништа учинити.

Wien am 11-ten Oktober 1813.

...
Eine Note des Hofkriegsraths Präsidenten mit der Nachricht, dass Czerni Giorgie, und der Russische Agent Nedoba mit ein paar Geistlichen Herrn graeci ritus non uniti in Semlin schon wirklich eingetroffen sind, und dort Kontumaz halten: die beiden ersteren verlangen die Erlaubniss nach Lomotau zu kommen, vermutlich pour faire amende honorable über die gröblichen Vergehen, deren sich beide gegen unseren Monarchen schuldig gemacht haben, denn ich sehe nicht, was sie sonst dort zu thun haben könnten, da in Serbien dermal nichts mehr zu thun ist.

...
Hudelst, m. p.

(HHStA, St. Karzlei, Interiora, Korrespondenz, Karton 26, alt Fasz. 66, fol.97-98)

53

Беч, 18. новембар 1813.

Саветник Ј. Худелист министру Метерниху о враћању србијанских избеглица на позив великог везира и својим надама да ће се одржати мир на граници према Турској

Wien am 18-ten November 1813.

...
Die Serbier kehren in Folge der von Grossvezier publicirten Amnestie sehr zahlreich in ihr Vaterland zurück, und es ist zu hoffen, dass die Ruhe an jener Gränze nicht unterbrechen werden wird: wobei wirklich die Staatskanzlei einiges Verdienst in Anspruch nehmen kann, da es sehr leicht gewesen wäre, in einen aus mehreren Betrachtungen sehr delikaten Augenblick, bei den so häufigen anfragen und deren Beantwortung etwas zu versehen, was nun, Gott sey Dank, nicht geschehen ist.

...
Hudelst, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Interiora, Korrespondenz, Karton 66, alt. fasz. 76, fol. 227)

Беч, 25. нов. /7. дец. 1813.

Руски посланик гроф Штакелберг министру спољних послова Русије грофу Неселродеу о концентрацији војске на Пруту, као и о захтеву великог везира за изручење српских устаничких вођа и преузимању управе у Србији од стране Сулејман-паше Скопљака

Le C[om]te de Stackelberg an C[om]te de Nesselrode
Vienne le 25.nov./7. dec. 1813.

Des lettres de Moldavie font mention du rassemblement sur le Pruth d'une armée aux ordres du Duc de Richelieu. Cette circonstance jointe aux nouvelles parvenant à Constantinople des succès prolongés des armées alliées ne pourra manquer d'y tempérer les mauvaises disposition du Divan. Elles ont percé au moment encore où le G[ran]d Vizir quittoit Belgrad, car il renouvela alors enver le Lieutenant G[enera]l Siegenthal sa demande d'extradition des Chefs Serviens en disant ne pas douter que le Gouv[ernemen]t Autrichien n'y fit droit. Celui-ci voit avec déplaisir que Suleyman-Pascha ait définitivement été installé comme commandant à Belgrad. C'est le 24.Nov[embre] que le G[ran]d Vizir s'y est embarqué pour Widdin d'immenses amas de munitions de guerre a Ruschtschiuk et Giurgewo. Les trouves Ottoman[n]es avoient commencé à quitter la Servie.

(HHStA, St. Kanzlei, Intercepte, Karton 6, alt. fasz. 9 , fol. 416, препис)

Беч, 8. децембар 1813.

Саветник Ј. Худелист министру Метерниху о повлачењу турске војске из Србије и концентрацији резервног наоружања у Русчуку и Бурђеву, као и затварању аустријске границе према Босни због појаве куге у њој

Wien am 8-ten Dezember 1813.

...
Die Türken ziehen nun aus Serbien ab, seit der Grossvezier Belgrad verlassen hat. Sie sammeln grosse Kriegs- und Munitions

Vorräthe in Rustschuk und Giurgevo. Wir sind nun, malgré nous, gezwungen auch die Gränze gegen Bosnien wegen den sich dort zeigenden Pest-Spuren zu schliessen, und selbst dieses erregt bei ihnen Verdacht gegen unsere Gesinnungen, ohne Zweifel aus bösen Gewissen, welches sie bei hundert Gelegenheiten verrathen. Indessen hat dieses nichts zu bedeuten so lange wir Sieger sind: oderint dum metuant.

. . .

Hudelist, m. p.

(HHStA, St. Kanzlei, Interiora, Korrespondenz, Karton 66, alt. Fasz.76, fol. 34l)

56

Беч, 25. август 1815.

Генерал, барон Јозеф Симбиен председнику Дворског ратног савета кнезу Шварценбергу о свом настојању да Краљевину Србију врати Угарској круни без проливања крви и расипања новца него политичким путем

Durchlauchtigster Fürst

Erlauben Euer Durchlaucht den durch ausgestandene unnennbare Leiden geschwächten Greise, der in der rastlosen Anstrengung seinem Monarchen zu dienen, sein einziges Bestreben dahin wendete, Allerhöchstdemselben, den Besitz des zur hungarischen Krone gehörigen Königreichs Serbien ohne mindesten Blutvergiessen, und ohne Geldaufwand, bloss durch politische Wege zu bewürken das Glück hatte...

Wien am 25-ten August 1815

Unterthänigster

Ba[ron] v. Simbschen m. p.

(KA, HKR B, Praes. 1815–12–1-92)

Панчево, 10. септембар 1815.

*Војвода Иван Момировић војводи Петру Николајевићу-Моле-
ру о њиховом другарству 1812, о Карађорђевићим настојањима за
српски народ, о жртвама, родољубљу, о Карађорђу и другима у Хо-
тину и њиховом скором доласку, о Милошу Обреновићу и свом буду-
ћем војводству у Србији*

Wohlgebohrener Herr und Freund

Ich tröste mich wenn Ich zurück denke auf unsere geliebte Kammeradschaft im Jahre 1812. in der Obern Festung unter dem Commando des Herrn Georg Cserny dem ersten dem Herrn Mladen den 11-ten H[err] Jacob 16-ten und Palkich 82-en es ist rührend lieber Bruder wenn man sich erinnert auf unsere Plätze in der Festung wo, und wie lange wir waren, auch wir sind damalen bedaurungswürdig gewesen, aber noch weit bedaurungswürdiger waren unsere geweste Befehlshaber.

Bruder es ist wunderbar, dass das gottverachtliche fette Thier wieder etwas aufrühret, und macht, als ob er sich in einigen National Geschäften um Paris herum befindet, mit ihm ist der Jacob 16-en und Sima der 9-te, o Bruder es ist schön sie mögen seyn wer sie wollen, und von welcher Religion seyn mögen, sie wollen nur für das liebe Vaterland sich bemühen und etwas gutes auswirken, aber Bruder ich will Recht sagen, wie du auch sagen würdest, wenn diese mit Segen und Willen des Allerhöchsten, und mit der Mühe jenen, von welchen wir gut überzeugt sind, dass sie sich darum bemühen und ihr Blut vergiessen, und mit solchen Hilfen zu fragen wissen, geschehen kann, Bruder du weiset sie wollen ihre Nasen dorten haben, wo viele Gewölber giebt und nichts anders.

Die Deputirten einen von dem Georg des ersten auf alle Seiten, einige nach Paris die andere in diese Gegenden durch zu euch aber erst dann fing ihre Fürsorge an wenn die heldenmüthige Brüder Serbier bereits einige Bluttröpfen vergossen, und von den barbarischen gelitten haben, von dem Kara Georg können wir verschiedenes urtheilen, Gott bewahre, wenn ihr ihnen die Punckten nicht eher zusammensetzen könnet, was ich ohne allen Zweifel hoffe, dass ihr für unser Heldenvolk geliebte Nation und Vaterland mehr und mehr opfern werdet. Diess wird der Herr Millosch Obrenovich verheilig einzuleiten wissen.

Unlängst passirte hier der Hauptmann Jordatky gewester Croath den ich von der Zeit der mit Russen gehabten Allianz kenne, und mit ihm

der Jovan Jovicsich bänischer Herrführer, mit welchem ich besorgt wäre in geheim zusammengekommen und nach Hottin fragte, wo ich erfuhr, dass besagter Hauptmann von Kara Georg dem ersten gesendet ist, und sagte, dass die übrigen auch von Hottin bald kommen werden, besprechet euch nun über diese Sache, und meiner Seele als in einem wahren Serbien freyet sich für das jede Woll unserer Nation. Verzeihe mein Bruder dass ich dir in der Eile auf einem groben Papier schreibe aber mit der Liebe in entflamten Herzen.

Grüsse mir den Helden Obrenovich und unsere übrige Kammeraden den Hercsuga Maxim und Pavle Zukich und lasset auch für mich eine offene Heerführers Stelle, wie es auch werden wird. Das ist das Sprichwort du willst bereits das verfertigte Brod aufschneiden.

Seye gesund mein Bruder

Ich bin dein
Momirovich

Pancsova den 15. September 1815.

Aus dem illyrischen Originale wörtlich übersetzt durch mich
Baich, m. p. Kanzelist

Angemerkt. Die auf einein abgesendeten Blatte befindliche und zu diesem Briefe gehörige Adresse lautet also.

Dem Wohlgebohrnen Herrn serbischen Heeranführer Petar Nicolajevich unter Siegel

in Serbien Sokolaner District

(KA, HKR, B, Praes. 1815–7-10, fol. 87, превод са српског)

РАДОМИР Ј. ПОПОВИЋ

**АУТОБИОГРАФСКА СКИЦА
ЛАЗАРА АРСЕНИЈЕВИЋА БАТАЛАКЕ**

Средином XIX века у полуаутономној Кнежевини Србији вођене су неувобичајено оштре полемике о појединим догађајима и личностима из новије српске историје. Писци тих расправа били су разних занимања, различитог образовања и старосне доби и у основи су се делили на присталице и симпатизере једне од династија које су се у размаку од двадесетак година смењивале на српском престолу.

Једно од најоштријих полемичких дела о догађајима и личностима из Првог српског устанка које је настало у то време јесте *Историја српског устанка* Лазара Арсенијевића Баталаке. Тим делом желео је да исправи погрешке које је, како је сматрао, у својим историографским списима начинио Вук Караџић. У Баталакиној рукописној заоставштини у Архиву САНУ у Београду сачувано је уз то дело и неколико списа мањег обима, непознатих широј јавности.¹ Баталака је тестаментом за наследника своје рукописне заоставштине одредио свог пријатеља, познатог правника и политичара Николу Крстића, са жељом да је приреди за штампу. У ту сврху основао је фонд с почетним капиталом од сто дуката. Због разних околности Крстић није извршио Баталакину опоруку, већ је децембра 1895. године његове списе предао Српској краљевској академији. На седници Председништва Академије одржаној 3. јануара 1896. године одлучено је, између осталог, да се одвоје документа која би се чувала у

¹ Лазар Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка*, I, Београд 1898, X.

архиви од самосталних списа, који би се штампали. Под руководством академика Јована Жујовића и Милана Ћ. Милићевића најпре је за штампу приређен рукопис *Историје српског устанка*. Када је тај посао крајем 1897. године приведен крају, Председништво Академије је одлучило да се преосталим средствима из Баталакиног фонда штампају мемоари и други списи из новије српске историје. Није познато због чега тај посао није настављен, јер је после штампања другог тома Баталакине историје фонд угашен, иако је у њему било још новца.² Тек у другој половини прошлог века из Баталакине заоставштине одштампана су два мања списа. Радослав Перовић је приредио *Родословије Тодора Ивановића Недобе*,³ а Берко Савић део списа *О рођењу, животу, својствима душевним и тјелесним и прикљученијима Ђорђа Петровића, Црног Ђорђа (Карађорђа)*.⁴

Спис који сада приређујемо у Архиву САНУ је заведен под називом *Аутобиографија Лазара Арсенијевића Баталаке*. Међутим, Никола Крстић приликом предаје Српској краљевској академији Баталакине заоставштине, забележио је да је Баталака имао написану аутобиографију, коју је својевремено читао, али која му није предата с осталим списима после Баталакине смрти.⁵ С обзиром на то да је овај спис био међу осталим Баталакиним документима које је Крстић предао Академији, закључујемо да су постојале две Баталакине аутобиографије: једна засад непозната и вероватно опширнија и друга, краћа, коју сада приређујемо и коју смо насловили *Аутобиографска скица Лазара Арсенијевића Баталаке*. У прилог чињеници да су постојале две Баталакине аутобиографије и да је овде реч о непотпуној сведочи запис на полеђини списа, који гласи овако: „Некролог Бата Лакин.” Утврдили смо да је рукопис тог записа исписан Крстићевом руком јер се разликује од осталог текста, који је без сумње Баталакин аутограф. Крстићев запис може да наведе на погрешан закључак да је Баталака себи за живота написао некролог. Али, Баталака није забележио којим поводом је овај спис настао, нити се то на основу садржаја наслућује. Полазећи од Крстићевог записа утврдили смо да су поводом Баталакине смрти у новинама штампана два

² *Задужбине и фондови*, Педесетогодишњица СКА, књига 2, Београд 1936, 355.

³ Радослав Перовић, *Прилози за историју Првог српског устанка* (приредио Милорад Радевић), Београд 1980, 235–239.

⁴ Велибор, Берко, Савић, *Карађорђе, Документи III*, 1813–1817, Горњи Милановац 1988, 1630–1660.

⁵ Лазар Арсенијевић Баталака, *нав. дело*, VIII.

некролога, или, боље рећи, вести о том догађају.⁶ У некрологу штампаном у листу „Напредак” наведени су година и место Баталакиног рођења онако како је записано у његовој аутобиографској скици. Да ли су ти подаци захваљујући Николи Крстићу преузети из овог списка, с претпоставком да их је он послао Ђорђу Поповићу Даничару, уреднику „Напретка”, у Сремске Карловце, о томе се, у недостатку других извора, може само нагађати.⁷

Рукопис Баталакине аутобиографије, као што је већ речено, похрањен је у Архиву Српске академије наука и уметности под сигнатуром 7130/17. Исписан је на пет непуних табака или 18 страница, на папиру зелене боје, који је у то време коришћен за конципирање списка. Прва четири табака исписана су крупним словима, док је пети табак написан нешто ситнијим рукописом, што указује на то да је касније настао. У првом делу рукописа Баталака хронолошки описује свој живот и политичку каријеру до 1854. године, док у другом делу истиче своја дела учињена у општем интересу Србије и српског народа. У тежњи да своје казивање учини објективним, писао је у трећем лицу. Тако, сазнајемо да је он 1815. године наговорио Карађорђа и Младена Миловановића да се у Париз пошаље делегација која би цару Алескандру указала на тежак положај српског народа у Србији. Будући писмен, он је у име српских емиграната у Русији писао бројне представке које су упућиване руским властима ради побољшања њиховог положаја. Посебно истиче своју делатност као капућехаје у Цариграду 1846–1847. године, када је руским дипломатама изложио тешко стање српског народа у Босни и Херцеговини, предлажући мере за олакшање њиховог положаја. Сматрао је, ипак, да је његов главни посао писање историје Првог српског устанка, који због политичких и породичних невоља није завршио, а пита-

⁶ „Лазар Арсенијевић Баталака саветник у пензији, после дужег боловања преминуо је данас. Погреб ће бити сутра у четвртак у 3 сата после подне” („Јединство”, 15. I 1869, бр. 21, 68). „Србија. Умро је у Београду државни саветник Лазар Арсенијевић Баталака и погребен је свечано 16. јануара. Родио се 1795. у Земуну. Писао је историју српског устанка и рукопис је оставио [Српском] ученом друштву заједно с легатом за издавање („Напредак”, 22. I 1869, бр. 10). Милан Ђ. Милићевић је поводом Баталакине сахране у свом Дневнику 16. јануара 1869. године записао: „Баталаку испратисмо до гроба (код палилулске цркве) око 4 сата после подне. Света бејаше мало према његовој старости и великом познанству” (Архив српске академије наука и уметности у Београду, даље: А САНУ, 9327).

⁷ Видети напомену 11.

њем да ли ће икад тај посао привести крају завршава се његова ауто-биографија. Грађу за писање историје Првог српског устанка Баталака је почео озбиљније да прикупља још 1845. године. Побуде које су га навеле на то да се бави историјом објаснио је следећим речима: „Овоме помишљању повод му је био то, што је он у Бесарабији, будући у блиском и непрестаном одношенију са свима старешинама онога времена, много којешта сазнао што у досадањим списанијама о устанку Карађорђеу не налази се и што су по томе многе ствари односеће се на овај устанак којима би и он и истина осветљена била, необелодањене”.

Трудили смо се да сачувамо језичку изворност текста и зато су задржани архаизми попут *јошт*, *млого*, *ома* и слично, стари називи за месеце *октобриј*, *декемвар*, а за мање познате речи дата су објашњења у напоменама. Будући да је Баталака писао предвуковском азбуком, рукопис је прилагођен савременој ортографији, правопису и интерпункцији.

Уз основни текст Баталакине аутобиографије придодати су његови текстови на које се позива: два новинска чланка објављена у „Српским новинама” 1845.⁸ и 1848. године⁹ и писмо које је у име српских емиграната написао руском цару Николи I 1826. године.¹⁰ Једино није приложен текст *Карактеристика Црног Ђорђа* који је штампан у „Гласнику Друштва српске словесности”, VI, 1854, 150–155. Осим тога, у напоменама су наведени стихови Симе Милутиновића Сарајлије и казивања Јанићија Ђурића, на које се позива у тексту. Тим интервенцијама добијена је заокружена целина, која баца ново светло на историчара Првог српског устанка и истакнутог уставобранитељског политичара Лазара Арсенијевића Баталаку.

Радомир Ј. Поповић

⁸ „Србске новине” 7. XII 1845, г. XII, бр. 98.

⁹ „Србске новине” 1. X 1848, г. XV, бр. 88.

¹⁰ А САНУ 7130/а–9.

Лазар Арсенијевић родио се отприлике 1795. у Земуну¹¹ од оца Арсенија и матере Ђурђије. Он је постојбином и фамилијарним својим происхођењем из села Буковика у Окр[угу] крагујевачком. Отац је његов с тројицом браће своје, Танасијем попом,¹² Радивојем и Антонијем и другом фамилијарном чељађу уз последњи рат немачки с Турцима или тако названу Кочину крајину,¹³ једно бојећи се Турака, а друго и као трговац свињарски будући на гласу, и од ајдука, којима је онда Србија по невољи преиспуњена била, прешао је у Срем и наместио се у селу Врднику. Овде, почем најмлађи му брат и јошт много друге кућне чељади поизумиру, онда поп Танасије и Радивоје поврате се са својима опет у Србију, а Арсеније пресели се у Ириг, и ту купи кућу с намером да ту у Иригу већ и заувек остане. Доцније, пак, једно због скеле и трговине своје, а друго и због ближег саобраштаја са својима и са Србијом, пресели се у Земун и овде роди сина Лазара и кћер Персиду.

На четири године по рођењу свом изгуби Лазар и оца Арсенија и сестру Персиду и тако, оставши са мајком и старијим братом Теодром, живио је у Земуну до 1807. године, маја месеца.

Старији брат његов Теодор¹⁴ наскоро после смрти очеве поврати се сам у Србију к стрицевима и осталом роду свом, а наро[чи]то Танасију попу, који је већ тада и протопрезвитер био. Ово је онај знаменити прота буковички Танасије Антонијевић о ком г[осподин] Милутиновић у својој *Србијанки* на страни 43 пева¹⁵ и о

¹¹ Ово је нови податак о Баталакином рођењу. У историографији је најчешће коришћен податак Милана Ђ. Милићевића према којем је Баталака рођен 1793. године у Буковику (Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Београд 1888, 29). Чак и на Баталакином споменику на Новом гробљу у Београду, који је постављен знатно после његове смрти, уклесан је тај податак (Братислава Костић, *Ново гробље у Београду*, Београд 1999, 148). Никола Крстић пише у дневнику 3. јануара 1862. године да му је Баталака тада рекао да има 67 година (А САНУ 7194).

¹² Атанасије Антонијевић (1740–1811) наследио је парохију стрица Јевтимија у Буковику, у којој је остао до краја живота, изузев неколико година које је провео у избеглиштву у време Кочине крајине. Био је један од најстаријих и најугледнијих свештеника у Шумадији уочи избијања Првог српског устанка и он је заклео устанике на збору у Орашцу 1804. Сахрањен је у порти цркве у Буковику.

¹³ Названа према Кочи Анђелковићу, учеснику аустријско–турског рата 1788–1791. године.

¹⁴ На једном месту пише и Тодор.

¹⁵ „Но старцу је проти буковикском/Танасију Антонијевићу/Предостало замјенит Саву/Сербу свеца и просветитеља.../Благословит у народу Ђорђа/Молепствијем

коме г[осподин] Јанићије Ђурић у *Српској повесници Карађорђевог времена* у IV части *Гласника* на страни 114 говори.¹⁶ Њега у Србији затече и подизај Карађорђевог противу Турака. Он је у многим бојевима, какоти на Крагујевцу, Баточини, Јагодини, Карановцу, Пожаревцу и на Врачару при освојавању Београда учествовао.

Кад се Београд освоји и кад се и сам град београдски победитељима у руке преда, онда и Лазар са мајком својом 6. маја 1807. године у Београд пређу. Теодор се је већ био у Београду наместио и за

општедушја чиста./Да упућа свог народа дјела/Сва блаженим человјекољубијем,/Најнужнијим владалцима људства”, (Сима Милутиновић Сарајлија, *Србијанка*, приредио Душан Иванић, Београд 1993, 150). Баталака се позива на прво издање *Србијанке* штампане 1826. године у Лајпцигу.

¹⁶ „Карађорђе, скупивши све Орашане, до 60 оружани добри јунака, пошље одма за проту Атанасија буковичкога [...]; и ту у Орашцу састане се до 300 добри јунака. Карађорђе објави како проти Атанасију буковичком тако и свим собраним војницима своје намерење, то јест да је он намеран, ако га сав народ послуша, да све анове по селима попали, и све субаше анције Турке побије и даијама пише да престану сећи више кнезове и да више не постављају субаше и анове. Ако се тога даије не оставе, да ће он, Карађорђе, сав народ у пашалуку Београдском са оружјем подићи и сам ће зулум даија и субаша скинути, и анове попалити, субаше побити. На ове речи Карађорђево јединогласно повичу сви да они оће добровољно сви на то престати, само да он, Карађорђе, буде глава пред народом, а штогод он заповеди, да ће све они учинити; а који би се у случају том когод противио или не послушао, да ће они сви на онога устати. На ове речи Карађорђе одговори свима: . ,Чујете ли, браћо! Ми сада како ово дело почнемо, треба нам изабрати између нас једнога старешину, који ће бити глава пред нама и да га сви слушамо, а без тога није нам вајде ни почињати ово дело.’ На те речи Карађорђево најприје повиче Атанасије, прота буковички пред соборо[м]: ,Тако и треба, брате Ђорђе! И ја први и сви овде собрани тако и оћемо и оћемо баш да ти нама будеш старешина и глава пред нама, и ми ћемо те сви слушати.’ На то повичу сви скупа собрани: ,Да, и ми сви то оћемо тебе за старешину и сви ћемо те слушати, а ко не послуша, ми ћемо сви противу онога.’ На ове речи Карађорђе свим одговори: ,Ви, браћо, изаберите себе кога другога за старешину. Ето Станоја, ето Вула, ето кнеза Марка, ето Тодосија трговца, или кога коћете, а ја ћу најбоље слушати.’ На те речи Карађорђево рекне прота Атанасије буковички: ,А зашто ти не би нам био старешина, брате Ђорђе? Ми сви тебе оћемо! Но кажи нам: за[ш]тоти нећеш?’. Карађорђе: ,Ја ћу вам казати зашто нећу. Ја сам човек љут и зао, пак ко не послуша, или пође на страну, или почне каке старе пизме да тера, ја ћу онога да убијем, а ви ме ћете зато замрзити и сваки на своју страну разгрћивати, пак онда ништа од нас неће бити, а Турци ће једва дочекати, па ћемо онда пропасти горе но досада. И тако прота и сви собрани у један глас повичу: ,Ми тебе оћемо, и такав нам и треба и ми тако строга поглавицу и да имамо, а сви ћемо тебе помагати у свачему’ [...]” (*Српска повесница Карађорђевог времена*, Гласник Друштва српске словесности, IV, Београд 1852, 114–115).

ђумрукчију¹⁷ од правитељства¹⁸ постављен. И тако сад су сви скупа у Србији у Београду били.

Лазар је у Земуну све нормалне школе¹⁹ свршио, а кад у Београд пређе онда брат и мати, желећи га каквом занату научити, дали су га најпре на абацилук,²⁰ после на терзилук, па најпосле на лецидерлук.²¹ Но, Лазар никако није имао воље к изучењу каквога заната, и тако је узалуд скоро годину и пол дана прелазећи из једног заната у други провео.

Међутим, наступи и 1809. година.²² У почетку ове године отворио је у Београду Велику школу²³ познати у српској историји оног времена Иван Савић, прозвани у Србији Југовић.²⁴ У другом полгодију ове школе²⁵ записао се и Лазар у ђаке њене, и премда је за једно полгодије од први ђака изостао био, опет зато тако је добро успевао да је и даље у веће класе с првим ђацима постути и напредовати могао, у чему су му и сами професори по мери успеха његовог на сопствену његову вољу оставили били. Но, он желећи све што се од самог почетка начело предавати с катедре саслушати, заостане после овог другог полгодија ипак у првој класи. Он је имао превасходан²⁶ дар к наукама, али су му средства слаба била, па зато је морао с многим недостацима борити се, но при свему томе свгдар је, и то у свима класама, први превасходни био. Но, као што је онда у Србији јошт млађана муза била, то и Лазар није се по жељи душе и срца свог свестрано изобразити могао, за чим је он све једнако жа-

¹⁷ Цариника.

¹⁸ Владе.

¹⁹ Основна школа.

²⁰ Абацијски занат, односно израда одела од грубог сукна.

²¹ Лецедерски занат.

²² Прецртано, па написано: „иесн 1808. године”, па и то прецртао.

²³ Велика школа је почела да ради 1. септембра 1808. године, а приреме за њено отварање обављане су од почетка 1808. године.

²⁴ Савић (Југовић) Иван (1775–1813), рођен је у свештеничкој породици у Сомбору. После завршених студија права једно време био је професор гимназије у Карловцима. У Србију је прешао 1805. Био је писар и секретар Совјета, дипломатски изасланик и после смрти Доситеја Обрадовића, министар просвете, али под руски притиском удаљен је из државне службе крајем 1812. године. Почетком 1808. основао је Велику школу у Београду и био је њен професор. Умро је у Бечкерек у 1813. године.

²⁵ Дакле, у зиму 1809. године Баталака се уписао на Велику школу.

²⁶ Одличан.

лио, и ту своју жалост за изображенијем²⁷ у свакој је прилици и при сваком разговору о учености, увиђајући своје недостатке, особито кад је у државни живот ступио, изражавао. Он је на концу јулија 1813. године курс наука ондашњи свршио и последњи испит предао, но, на превелику свега српства, а нарочито његову жалост, и Србија је те исте године у септемвру месецу пала. Свак себи представити може како је сад Лазару било кад су све његове сјајне надежде, које је он у себи за будућност своју представљао, у бесконачну пропаст заједно са Србијом сурвале се. Кад је љубов к роду и отечеству,²⁸ која је историјским примерима у њему оживотворена била, сад савим уништена и кад је јошт покрај тога и његово сопствено стање у оваком црном часу врло танко било.

Он је одвојено од своје фамилије све време учења свог у Великој школи провео, у оваковом га је стању и паденије Србије затекло и одвојено је од своје фамилије и у Срем прешао. Он се је сам, у приликама кад се је гди о паденију Србије разговор повео, изражавао: „Да, ко то паденије Србије није видио, тај не може имати совршеног и пуног поњатија²⁹ о туги и жалости оној која је срце његово обузимала.” Он вељаше: „За све време док сам са великашима нашим у фенечкој шуми контумацирао,³⁰ док сам сваки дан прилику имао виђати како Турци једни стижу бегајуће Србље к Сави и убијају и’ а други опет, ко измакне испод прве сабље ил’ пиштоља на обалама савским дочекују и’, и као бесни вуци кољу и раздиру, и док сам, у збеговима под ведрим небом одржавајући термин карантини, браћу моју увиђао како се горко муче, како тешко од зла времена испрозебавши болују, како нагло умиру и без опела се сарањују и прочитаја и проч[аја], срце је у мени од туге пуцало, цео је свет пред мојим очима црн био.”

И тако, сада је Лазар у највећем очајнију целу годину које у Срему, које у Новом Саду и Панчеву, провео. У теченију овог времена, он је и у Беч ишао с намером да моли руског посланика³¹ да га овај у Русију, у Петербург, ради продужења наука о царском трошку пошље, но у овоме успети није могао. Посланик упутио га је на Не-

²⁷ Образовањем.

²⁸ Домовини.

²⁹ Разумевања.

³⁰ Проводио време у контумацу, простиру у којем се задржавају странци онолико времена колико је потребно да би се показало да ли су заражени неком болешћу.

³¹ Густав Отонович Штакелберг.

добу,³² али од овог као од сињег камена ништа се добити није дало. По овом он се повратио у Панчево и одавде на позив Руса у септембру месецу 1814. са својим братом, мајком и осталом братовом фамилијом и са многим другим фамилијама своји соотечественика³³ крене се за у Бесарбију.³⁴

У граду Хотину, у кругу свију великаша српски, провео је Лазар у сиромашном стању две године дана. Он је овде имао прилику много којечега чути, и сазнати сва одношенија српска међусобна и странака према Србији, које ће све с временом знаменито осветлити историју српску новијег врмена. По истеченију ове две године с тешким болом срца свог растао се је он са својим соотечественицима и из Хотина пресели се у Кишинев, престолну варош области Бесарапске.

У овој вароши нашао је опет неке из своји соотечественика и тако му се мало олакша жалост за онима које је у Хотину оставио. Овде Руси и њему одреде годишње всемилостивјејше³⁵ вспоможеније³⁶ састојеће се из 600 рубаља у асигнацијама,³⁷ но и при овоме он није беспосличио, већ се свега лаћао одкуда би што прискрбити могао. Он је сад већ упуштао се и у разне шпекулације према стању и могућности својој. Својим честитим опхођењем и слаткољубивим изражајима на руском језику свуд је и свакад отоврена за себе врата налазио, одлично је и својски свуд примљен био, нуђен је био и службом, могао је средством кредита и у знамените радње упуштати се. Али, он никако и никакав посао предузимао није који би га дуго при себи задржао и који би га од поласка за Србију, за који се је он двапут с прошенијама³⁸ височајшем³⁹ месту обраћао, удржати могао. Србија је њему најдрагоценији предмет био, он је о њој мислио и промишљао, њу је свеједнако у памети на јави и на сну имао и она му је цео живот његов свагда заузимала, али издејствовање за пола-

³² Теодор Иванович Недоба (1770–1846), руски дипломатски изасланик у Србији 1809. и од 1811. до 1813. године. После пропасти Првог српског устанка руководио је пресељавањем српских емиграната из Аустрије у Русију.

³³ Земљака, суграђана.

³⁴ Букурешким миром 1812. године Бесарабија је ушла у састав Русије.

³⁵ Најмилостивију.

³⁶ Помоћ.

³⁷ Банкнотама.

³⁸ Молбама.

³⁹ Највишем.

зак у Србију свагда му је политическим опстојатељствима⁴⁰ спречаван био. Ово спречавање његовог повратка у Србију и љубав учинили су, те се је он 1823. године тамо и оженио, узевши за супругу девојку Стану,⁴¹ рођену Српкињу, родом из села Бање, Округа Крагујевачког, дакле, девојку из суседног села своје фамилије, кћер Јакова Томковића, који је на освојавању Београда погинуо и кога кости са осталим његовим содрузима, подобно⁴² Леониду и његови 300 Шпартанаца, прикрива величанствени споменик подигнут књазем Карађорђевићем на друму водећем к Мокром Лугу.

Године 1824. брат му је Тодор⁴³ у Бесарабији умро. Супруга његова, три сина и три кћери тамо су заостали и данас тамо живе, а Лазар, по последовавшем⁴⁴ дозвољењу за све Србље тада у Бесарабији бивше, 1827. године 29. јунија са мајком својом, супругом и кћерју својом Јелисаватом крене се за у Србију, у коју је 6. августа и приспео.

Књаз Милош примио га је ома⁴⁵ у службу и причислио⁴⁶ га својој Канцеларији. Мати му је наскоро по доласку у Србију у Пожаревцу умрла. Он је за њом неутешан био и док је гођ жив, кад гођ се ње опоменуо, свагдар је из свог срца уздахнуо и свагдар су му се очи сузама наводњавале.

При Канцеларији књажеској само је 9 месеци пробавио, па је отуд 1828, у јунију премештен у Суд окр[уга] Београдског за писара. У овом званију⁴⁷ провео је 5 година, па је произведен за секретара на концу 1833. Године 1835, јунија 29. произведен је за члана у истом суду, а априла 27, 1836, кад је књаз Милош сав Суд београдски растерао, Лазар је одправљен⁴⁸ у Кладово за ђумрукчију. У овоме званију провео је скоро три године дана. Но, како у почетку 1839. годи-

⁴⁰ Приликама.

⁴¹ Стана је према натпису на породичној гробници на Новом гробљу у Београду живела од 1801. до 1884. године

⁴² Слично.

⁴³ У заоставштини Драгослава Страњаковића налази се писмо Теодора Арсенијевића Карађорђу од 17. јануара 1815. године (Архив САНУ 14556/31).

⁴⁴ Следујућем.

⁴⁵ Одмах.

⁴⁶ Уврстио.

⁴⁷ Звању.

⁴⁸ Послат, упућен.

не Србија добије Устав,⁴⁹ тако и Лазар, по свима извесној способности његовој, а при садањем пререформирању правелнија, наименован буде 25. фебруара за председатеља Суда окр[уга] Београдског и на то Совјетом земаљским 1839, у почетку марта месеца писмено позван буде. У овом званију провео је он једну и пол годину дана. 1840. године у септемвру месецу, због тада догодивши се, врло неблагодипријатни⁵⁰ за српско небо опстојатељства, дао је он на ово званије оставку⁵¹ а 1841, у јунију месецу, по молби његовој, опет је у то исто званије воспостављен у Суду окр[уга] Смедеревског, гди је га је и 1842. година затекла. Ове године под 3. јулијем од Друштва српске словесности изабран је за почесног члена. У септемвру месецу исте године позван је привременим тадашњим правленијем⁵² на Врачар и ту је он за овда коначно сваке службе лишен.⁵³

Он је између своји соотечественика и овога реда људи понајбоље познавао струку судејску; он је правичан, строг, неумитан и неуморим у послу био. Ова лепа и полезна⁵⁴ својства његова сва су лица на кормилу правленија бивши познавали, па зато из призренија⁵⁵ ови својстава није дуго Лазар ни сада без службе и званија био, будући му је и сам књаз Александер Карађорђевић пријатељовао. На концу ове вишеупоменуте 1842. године буде он и трећи пут за председатеља воспостављен, и то у Суд окр[уга] Београдског,⁵⁶ но, у овом званију није ни годину навршио, па је произведен за помоћника Попечитељства⁵⁷ правосудија 1843, 2. октобрија. У овом званију будући имао је у дужности све канцеларије отечествени судова и начилничества прегледати, дејанија њиова подробно расмотрити и

⁴⁹ Устав је донет децембра 1838. године, а прочитан је на Калемегдану фебруара 1839. године.

⁵⁰ Неповољни.

⁵¹ Обреновићевци су у јесен 1840. однели превагу над уставобранитељима. Водећи уставобранитељски прваци, уживајући турску заштиту, отишли су у Турску. Бата-лака као присталица уставобранитеља у знак солидарности прешао је у Земун.

⁵² Владом.

⁵³ Следећу реченицу је прецртао: „Правитељство Србије, или боље рећи, лица на кормилу правленија стојећа, сва су врло добро познавала Лазара и нарочито књаз Александер”.

⁵⁴ Корисна.

⁵⁵ Старања, бриге.

⁵⁶ 12. XII 1842. године (Љубодраг Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије 1839–1851*, Београд 1999, 164).

⁵⁷ Министарства.

сверху⁵⁸ свега опстојателно известије правитељству поднети. Он је и овај задатак ревносно и совесно испунио. И у овом званију док је био, и у пређашњима док се налазио, па и када је већ советником земаљским постао, слабо је кад који државни посао, био он ког му драго рода, њега обишао, свуд је и свакад он употребљаван био. Возлагана⁵⁹ су њему у дужност и таква дела у којима је он и са опасношћу самог живота делао; овакови послови били су испити над политичким преступницима 1839, 1843. и 1844.⁶⁰

Ревносно и честито делање његово у свима дужностима које су му налагане бивале, а нарочито делање његово у званију помоћника Попечитељства правосудија, обратило је достојно вниманије⁶¹ правитељства на њега и по томе он буде 1845, јунија месеца⁶² за члана земаљског Совјета постављен. 1846, маја месеца као совјетник буде одправљен за привременог капућ[ex]ају⁶³ у Цариград. На овом посту⁶⁴ није срећан био, и то зато што није познавао домаће интриге. 1847, почем је целу годину у Цариграду навршио, по наредби правитељства повратио се је у отечество и на стално своје определеније. 1848, 22. јулија постављен је за привременог попечитеља правосудија и просвештенија. Од ове дужности разрешен је био по истеченију 14 месеци у следству њим поднешене височајшем месту оставке, и тако он опет на своју станицу, у Совјет поврати се. Сад је он опет као совјетник презесом⁶⁵ био комисије о уређењу касационе власти и презесом комисије последњег прегледања поступка судијског у грађанским парницама. 1852. године 15. септембра постављен је опет за привременог попечитеља Правосудија и просвештенија, а разрешен је 1854, 14. декембра, дакле, после две године и три месеца дана.

⁵⁸ Изнад, поред.

⁵⁹ Полагана, стављана.

⁶⁰ Баталака је јула 1839. године постављен за председника „Чрезвичајног суда над бунтовницима”, који је судио учесницима Јованове буне. Јануара 1844. именован је за члана посебне комисије, која је ислеђивала учеснике такозване Рајовићеве завере. Председник те комисије био је саветник Милосав Здравковић, а други члан Лаза Зубан.

⁶¹ Пажњу.

⁶² 20. VI 1845 (Ј. Поповић, *нав. дело*, 24).

⁶³ Српски дипломатски представник на Порти.

⁶⁴ Месту, положају.

⁶⁵ Председник.

Шта је он у свему свом званичном животу на олтар отечественог добра прискрбио и принео, то ће времена у којима је он роду и отечеству служио показати, а и потомство ће пронаћи и српском свету кадгођ саопштити. Но, шта највише и сад њега над свима својим парњацима и сослуживцима узвишава јест то, што је свагда чистосрдечно признавао недостатке своје за онако висока званија, у којима се је он налазио и дејствовао, што је непрестано јадиковао што по слабости знања свог није кадар био никакво добро роду и отечеству свом учинити.

Он је био веселе нарави, простосрдечан; дволичити и претварати се никако није умео; истину и правду у највишем степену исповедао је; гнушавао се лукавства као пакленог ђавола; строг је био против неуредности и непоштења; напротив, за правичност, истину и честитост готов је био свим на свету жртвовати.

Чисту и непорочну душу његову, љубав к роду и отечеству, добро срце његово и најдубљу почителност⁶⁶ према свему ономе што почитање и уваженије заслужује осведочава нам писмо његово из Тополе пријатељу под 7. декемвром 1845. у броју 98 наши новина,⁶⁷ а тако исто и слово њим изговорено ученицима лицејским 29. септембра 1848, види број 88 наши новина,⁶⁸ као и *Карактеристика Карађорђева* у VI части „Гласника”, стр. 150.⁶⁹

Лазар није служио Србији и роду свом само у Србији. Он је мислио, промишљао о судбини Србије и браће своје и онда кад је скоро 14 година изван ње у Бесарабији био.

1815. године, кад су сојузници, по други пут Наполеона победивши, у Париз ушли,⁷⁰ он је у Хотину покојном Младену Миловановићу⁷¹ присоветовао да би добро било да који гођ од старешина српски од стране Карађорђевог с молбама за олакшање горке судбине Србије и народа њеног сад веселим сојузницима, а нарочито импе-

⁶⁶ Поштовање, уљудност.

⁶⁷ Видети Прилог I.

⁶⁸ Видети Прилог II.

⁶⁹ „Гласник друштва српске словесности”, Београд 1854, св. VI, 150–153.

⁷⁰ Војске Енглеске, Пруске, Аустрије и Русије после победе над Наполеоном код Ватерлоа 18. јуна 1815. победоносно су ушле у Париз.

⁷¹ Младен Миловановић (?–1822) рођен је у Ботуњу у Крагујевачкој нахији. Пред избијање Првог српског устанка био је трговац, а затим војвода, председник Правитељствујућег совјета од 1807. до 1811. године и командант Београда од 1807. до 1813. године.

ратору Александру,⁷² у Паризу предстане. Овај совјет Лазарев не само Младен, него и сам Карађорђе прими и обгрли, па и Лазару препоручи да он и нужна прошенија сочини и напише. Лазар једва дочека ову препоруку и прошенија на императора Александра и његове министре, који су се тада у Паризу налазили, Неселроду,⁷³ Каподистрији⁷⁴ и на књаза Волконског,⁷⁵ сочини и препише, а Младен о свом сопственом трошку у Париз оде. Одлазак Младенов у Париз са вишеупоменутим прошенијама од стране Карађорђеове није без следства остао. Он је у другом подигнућу Србије,⁷⁶ које је баш у ово време започело, по дејствовању руског посланика у Цариграду⁷⁷, зауставио Рушит-пашу,⁷⁸ везира босанског и уруменли валиса Марачли Али-пашу, који су наређени били да нападну Србију и да с њом учине како сами за добро нађу.

Лазар је и у свим другим потребама за браћу своју док су у Бесарабији били, као у давању прошенија, у разним случајима, тамошњим губернаторима или обласним властима с којима су Србљи, по причини⁷⁹ живљења свога тамо посла имали, пером радио. Руси су свеједнако наваљивали да Србље у Јекатеринославску губернију из Бесарабије преместе и тамо да и' населе, час на основу права обштег житељства руског, а час на права колонијеска, на које Србљи никако склоњени нису били, јер и права колонијеска утолико се разликују од мужички⁸⁰ што они први могу се иселити кадгођ хоће исплативши царевини све што су примили и оставивши јој све недвижи-

⁷² Александар I Павлович (1777–1825), руски цар од 1801. до 1825.

⁷³ Карл Васиљевич Неселроде (1780–1862), министар спољних послова Русије 1816–1856.

⁷⁴ Јоанис Каподистрија (Иван Антонович) (1776–1831) био је човек од поверења Александра I и с Неселродеом једно време руководио је спољном политиком Русије. Када је почео грчки устанак напустио је државну службу у Русији, настанивши се у Швајцарској ради пружања подршке сународницима. Изабран је за првог председника Грчке. Пао је као жртва политичког атентата. Баталака пише Капо де Истрија.

⁷⁵ Петар Михаилович Волконски (1776–1852), кнез, руски генерал; године 1812. постављен је за ађутанта цара Александра, а 1813–1814. године био је начелник Главног штаба руске армије.

⁷⁶ Други српски устанак.

⁷⁷ Андреј Јаковљевич Италински (1743–1827), руски посланик на Порти од 1812. до 1816. године.

⁷⁸ Хуршид-паша, босански везир био је 1815.

⁷⁹ Узроку, разлогу.

⁸⁰ Кметовски.

мо⁸¹ што је који прибавио. Лазар је противу оваквог наваљивања руског правитељства свагдар отпоре правио. Око половине 1826. године руско правителство решително⁸² определи да се Србима земља одреди и да се они на ту земљу на основу права колонически поселити имају, да им се за то насељење оставља једна година дана времена и да ће им се после овог времена дотадања пензија укинути, поселити се или не. И на ово опредељење, као и на сва дотадања, Србљи нису склони били пристати, већ по совету Лазаревом поднесу на име императора Николаја⁸³ слеђујућег содержанија прошеније.⁸⁴

Сочинитељ је овог прошенија Лазар и ово је последње његово дело ради браће своје у Бесарабији. Овога прошенија закључење император је уважио, т[о] ј[ест] он је Србима дозволио у своје отечество повратити се и свакоме је на путни трошак целу једногодишњу пензију заповедио уз пасош издати. То су Србљи, а нарочито Лазар, и желили и по томе све оно друго, за што су императора молили, знајући и сами да ће им се тешко моћи дати, сводили су они на ово последње.

Преповедајући пријатељима својима о течају живота свога, Лазар је подекад и врло униман⁸⁵ и тежак уздисај произнео⁸⁶ на неразумије своје собраће и на увреде које је по кадкад од њи претрпио морао, али је у исто време изговарао и ово: „Боже, опрости им, не знају што творе.”

Више од 20 година протекло је откад Лазар дејствително Србију служи. У течају оволикогодишње службе своје у отечеству свом он је често помишљао отпочети радити на историји Карађорђевог устанка. Овоме помишљању повод му је био то што је он у Бесарабији, будући у блиском и непрестаном одношенију са свима старшинама онога времена, много којешта сазнао што у досадањим списанијама о устанку Карађорђеу не налази се и што су по томе многе ствари односеће се на овај устанак којима би и он и истина

⁸¹ Непомично.

⁸² Одлучно.

⁸³ Никола I Павлович Романов (1796–1855), руски цар од 1825. до 1855. године.

⁸⁴ На крају реченице налази се звездица, али текст молбе није наведен. Текст молбе налази се у Баталакином спису „О рођењу, животу, својствима душевним и тјелесним и прикљученијима Ђорђа Петровића Црног Ђорђа”, А САНУ, 7130/a–9. Видети Прилог III.

⁸⁵ Прекоревајући.

⁸⁶ Изрекао.

осветљена била, необелодањене. И тако је Лазар на описивање историје Карађорђевог устанка 1845. године кад је совјетником постао, совршено решио се и помало отпочео радити.

У оволиком течају службе његове једанпут је он само за одсуствовање од дужности за два месеца дана молио да може отићи у Будимске илице.⁸⁷ И поред свега тога што је посведневно званично службом обвезан био и на историји Карађорђевог устанка радио, он је мислио и промишљао како би се судбина и његови сонародника у Босни, Ерцеговини и у Болгарији, ако не совршено улепшала, а оно бар колико—толико засад олакшала. По овом предмету он је у Цариграду, будући капућахајом, са дејствителним статским⁸⁸ советником г[осподином] Устиновим, који је тада заступао посланика г[осподина] Титова, разговор имао. Он је мишљење своје о овом предмету написмено и укратко, како овоме г[осподину] Устинову, тако и совјетницима посланичества г[осподи] Богданову и Халчинском, саопштио, а доцније и то кад се из Цариграда у Србију повратио 1847. године и прилично пространо известије о тешкој судбини Срба у Босни и Ерцеговини истоме г[осподину] Устинову по његовој и његови совјетника препоруки послао. Он је, поред осталог описанија горког живота ови народа, још онда у истим списанијима казао да докле гођ ови народи не добију рођене од свога рода архипастире, они никад не могу сопственим очима прогледати и да ће све друге мере које би ко за олакшање судбине ови народа предузео без овог сујетне бити. Ова акта ми имамо при руци и могли би и' овде навести, али нам простор овог писанија не дозвољава.

Узбуњена личним страстима, међусобна внутрена Србије одношенија у почетку друге половине овог 19. столетија и пренесретни догађаји произведени неопростимом немисленошћу врло су удружително⁸⁹ подејствовали на Лазара и он је под 10. октобром 1857. принуђен дао оставку на звање члена Савета Књажества српског.⁹⁰

Ова жалосна међусобна Србије опстојатељства здраво су потресле срце и душу његову. Он оплакивао судбину Србије и жаља-

⁸⁷ Бању.

⁸⁸ Цивилни, грађански.

⁸⁹ Обесхрабрујуће.

⁹⁰ Батлака је припадао групи саветника која није учествовала у организовању Тенкине завере у јесен 1857. године, али је под притиском владе поднео оставку на саветничко звање. После интервенције Порте у пролеће 1858. враћен је у Савет.

ше се на своје другаре, који га не тедоше послушати да се на законом путу уздрже. Тек што се Лазар, мало—помало, од овакови удара стишавати и успокојавати започињао, али у то несрећна смрт покоси му јединицу кћер Јелисавету,⁹¹ која је од рођења удата будући и изродивши шесторо деце неразлучна с мајком и оцем била. Смрт ова његове јединице совршено поразила га је и његово душевно и домаће спокојство разорила. Он у туги својој вељаше: „Ја сам сад сирота на овом свету, ја нигди никога више рођеног од срца неимам. Оће л’ при оваком стању срца и душе Лазареве жељено очекујема историја Карађорђевог устанка довршена изићи на свет?”

ПРИЛОГ I

Љубезни пријатељу!

Кад сам ја, следујући позиву Његове светлости господара и књаза нашег, при поласку моме из Београда у Тополу, 30. новембра ове године, теби казао да има 34 године како у Тополи био нисам, онда си ми ти препоручио да не пропустим никако све оно, што после дугог тако времена у знаменитом том за свакога Србина месту видио, мислио и чувствовао⁹² будем, теби писмено саопштити, које сам и учинити одма обећао. И ја би то драговољно до сад већ учинио био, кад не би то много лакше било обећати него у свој опширности испунити. Јер, заиста, љубезни и предраги мој пријатељу, слабо перо моје није кадро описати оне мисли и она чувства⁹³, која су и душу и срце моје обузимала кад сам Тополу угледао; Тополу, велим, гди је Карађорђе живио и великим духом својим исполинску⁹⁴ намеру за слободу вере и отечества зачео и у дјејство привео.

Паденије српско на Косову, и од оног времена многогодишње страданије српско под насиљем и самовољством инородним,⁹⁵ бекства и преселенија Србаља у иностране земље; разоренија велико-

⁹¹ Јелисавета (1825–1857) била је удата за Стојана Стаку Спасића, управника царинарнице и члана Главне контроле.

⁹² Осећао.

⁹³ Осећања.

⁹⁴ Дивовску, циновску.

⁹⁵ Страним, туђим.

лепни храмова, задужбина штедри и побожни владјетеља српски, писка и јаук робља српскога по даљним странама света, успаван, ослабљен и растројен народ, све се то сад силно пробудило и обновило живима бојама у души мојој, кад Тополу угледа, и себи представи да је то сад оно место, гди се је први дух слободе пробудио да свима многољетнима бједама и невољама крај учини и Србију благим лучама својима озари.

Расуди сам, предраги мој, како да ти опишем чувства моја, која су сву душу моју обузимала, кад сам оне куле и стене Карађорђево града, који сад већ далеку древност представља, упазео, кад сам с десне стране овога поглед на старо кућиште Карађорђево бацио и помислио, овде је он живио, овде је код огња седио и о слободи Србије, предрагога отечества нашега мислио и велику ову намеру обелоданио, предавши и изложивши живот свој свима опасностима и самој смрти у коб идући. Долазила ми је и на памет историја догађаја онога времена и ови драгоцени остаци представљали су се у души мојој као сведоци ондашње савршене слободе српске.

Овде је после 450 година слобода Србији засинула, овде је Србин после паденија царства први град зидати започео, овде се у храму божијем први глас звона у Србији зачуо, једним словом, овде је извор славе и слободе Србије и народа српског, славе и слободе Христове и храмова божији.

О, како скверна,⁹⁶ богомрска и проклета не мора бити рука она која је овога виновника среће српске и избавитеља рода и отечества гадним из потаје убијством у мрачни гроб пре времена низвргла!

На пол' сата после доласка мога у Тополу поитао сам у цркву, прво да Богу благодарим, а друго да гроб онога посетим и цјелујем који смрти нема и коме се слава угасити не може. Шта мислиш, драги пријатељу, како ми је сад било кад сам, ушавши у цркву, одма с десне стране угледао гроб вечнопочивајућег Верховног војводе српског, заштитника православне вере и отечества!* Ја сам целивао свете икону и часни крст, одма приступио к гробу, и подуго сам недви-

⁹⁶ Мрска, нечиста.

* Баталака је код ове речи у напмени написао: „Натпис на сабљи њему од всеросијског императора Александра дарованој, гласио је: „Заштитнику православныхъ вѣры и отечества“. Ова сабља после потајног убиства дошла је у руке Милоша, бившег књаза, и ту се и сад налази”.

жим стајао, обузет највишим чувством туге, страхопочитанија и благоговјенства.⁹⁷

О Тополо, ти срцу и души мојој мило место на вјеки, ти светиња српска, ти бивша соперница⁹⁸ Призрена, Крушевца и Смедерева из стари времена, ја те нисам кадар слабир мојим пером представити, ни достојно прославити, нека ти вештији синови српски сад и од сад венце славе и похвале плету, а ја ћу се задовољити с тим да сам као Србин и верни син отечества дан благороднога чувства излио и пријатељу пријатељски саопштио.

Сад да приступим к светковини, због које знаш љубљени пријатељу да је Светли књаз наш овамо дошао, тј. да дан Св. Климентија, 25. новембра, као патрона свога дома и фамилије, на огњишту родитеља своји, у месту рођења свога, у средини земље и народа прослави и спомен родитељске негда овде светковине обнови и тако и упокојеним родитељским сенкама синовљи дуг нежности и благодарности принесе. Јошт из Београда позвани су неки као гости од одабранији и старији људи, по пет из свакога среза оближњи окружија: Београдског, Смедеревског, Јагодинског, Рудничког и Крагујевачког, како би до 85 било, почем ни места за смештање већег числа⁹⁹ гостију у Тополи јошт нема. Но, на том није остало, јер, пошто је глас попре¹⁰⁰ разнео се да ће Књаз у Тополи свога свеца светковати, и слављење старо у истоме месту обновити, многи су и незвани поитали, нарочито из оближњи окружија Рудничког и Крагујевачког, да буду учасници празновања овог, тако да се до 500 скупило, који су сви добродошли били, будући да је и сам Књаз у намјер био више гостију звати да се је могао поуздати у време какво је заиста, особито на дан Светога Климентија, освануло.

Све је за светковање ово у изобилију приуготовљено било, кад уочи празника већ нам почеше и гости, предводими неки од срески старешина, а неки и од сами началника окружни, приспевати. Сви су они, како су који пре стизали Њивој светлости с поздравима представљали се, а доцније су и на трапезу на вечери позвани, гди је таково Светому држано и тако је дан 24. новембра и навечерје окончано.

⁹⁷ Побожност, страх Божји.

⁹⁸ Супарница, ривалка.

⁹⁹ Броја.

¹⁰⁰ Одраније.

Празник Светога јошт у освитак оглашен је пуцњавом прангија, које су цели дан непрестано грмиле. По совршенију службе Божије, којој су сви дошавши гости присуствовали, отишли су сви поклонити се Књазу, и поздравити га с празником дома његовог, који од 33 године у месту овоме прослављен није. Већ су и трапезе постављене биле, и на један сат после поздравленија сви су гости за трапезе позвани. Његова светлост Књаз наш са свештенством седио је у зачељу, тако да га је сваки лако видети могао.

Какво прекрасно у наравној¹⁰¹ простоти својој позорије¹⁰² за свакога Србина! Какво задовољство и пријатност за Књаза, као што се и сам са умиленијем¹⁰³ душе изражавао, видети себе окружена све самим скоро седовласим старцима, дружином и сатрудницима оца свога, и примјечавати на лицу ови витезова и ветерана чисту и нелицемерну радост, коју им причињаваше воспоминаније¹⁰⁴ о прошлим својим подвизима чињеним за слободу отечества под предводителством Верховнога војда свога и родитеља онога који је њи овако љубовно¹⁰⁵ сазвао и познати им даје, колико кржаве труде њи ове уважава и колико жели да они утеху и радост и свако задовољство уживају у старости својој.

При овако веселом расположенију срца и духа Књаз је свима гостима у име свега народа напио за здравље и свештенство одпева-ло многољетствије.¹⁰⁶

А кад су сви гости Књазу здравицу за здравље његово напили, а седамдесетогодишњи старци утркивати се почели који ће пре и гласније одпевати: *У чије се здравље, рујно вино пије, све му здраво и весело било*, онда су ми сва чувства од превише радости стала и занемила.

А што је свему овоме весељу, рекао би, венац савршенога задовољства принело било је и то што је Светли књаз наш, и онако по природи својој удаљен од сваке мнине¹⁰⁷ гордости, у којој многи неразумни неку особиту важност и величање полажу, којим друге над-

¹⁰¹ Природној.

¹⁰² Призор, слика.

¹⁰³ Искреношћу, срдечношћу.

¹⁰⁴ Сећање, успомена.

¹⁰⁵ Срдачно, усрдно.

¹⁰⁶ Црквена песма Многаја љета пева се владару или другом слављенику за дуг живот и здравље.

¹⁰⁷ Лажне, тобожње, умишљене.

висити траже, са сваким искрено и незлобиво разговарао се и свакога онако чистосердечно, снисходително и љубовно предусретао да је сваки у њему при првом погледу достојнога сина онако великога родитеља познати могао, који се само величином душе и срца, а никако внешнеом¹⁰⁸ сјајношћу од други разликовао није. И к савршенству задовољства принело је много и то што је Светли књаз после трапезе, по примеру родитеља свога, коло народно одповео, које је толико впечатљеније¹⁰⁹ на старце наше учинило да си им свакоме презјелне¹¹⁰ сузе радости на лицу видити могао. И све се, и старо и младо, и слабо и нејако у колу ухвати да и само свештенство не изостаде. Трапеза се, међутим, није прибирала, а играње при свирању гајди и пискова, и при лупању бубњева, и поред тога једење, пијење и весељење трајало је до мркле ноћи.

Кад се око три сата ноћи гости по конацима разиђоше и тишина постане, онда се домаћи и служитељи књажески наново у движеније¹¹¹ поставе, преправљајући за сутрашњи дан као окриље Св. Климентија. Свануће окриља огласиле су прангије и музика кавале-ријска,¹¹² те се и гости малочас збирати почну на медљану ракију¹¹³, а затим поседају за приправљену пуну трапезу, при којој весеље и добро расположеније није уступило слави првога дана. По свршетку доручка овога, како су већ спремни и наумни били полазити кућама својима, заповеди Светли књаз да се свима гостима плоске¹¹⁴ винске и ракијске напуне и кад су већ кренути се хотјели, онда изиђе Књаз међу њи, благодари им на љубови коју су му указали и на најпросто-сердечнији начин опрости се са свима, желећи им срећни и пријатни пут. При оваковом расположенију, можеш мислити да и гости ништа нису изоставили што би силно впечатљеније искренности и савршене преданости на срце Књаза учинити могло.

Гости из Тополе кренувши се, оглашавали су полазак свој песмама и грмљавином пушака, тако да се из даљни гајева звук умилногласни песама и пуцњава пушака к Тополи одзивао. Да је Књаз

¹⁰⁸ Спољашњом.

¹⁰⁹ Утисак.

¹¹⁰ Превелике.

¹¹¹ Покрет.

¹¹² Коњичка.

¹¹³ Медљаница или медљана ракија је кувана врућа ракија заслађена медом (ређе шећером), грејаница.

¹¹⁴ Боце спљоштеног облика.

наш у оваковом кругу душевно расположен био, можеш себи лако представити, кад је све, па и сама природа жељи његовој и гостију његови потпуно одговарала.

Оволико сам ти ја по жељи твојој са мојега пута у Тополу јавити могао. Ти ћеш видети да сам ја при гледању и слушању сав чувство био и зато сам те толико са чувством мојим заузимао које не би чинио кад не би знао коме пишем и не би уверен био да ћеш ти, који си и срцем и душом светињи рода и отечества предан, као Србин Србина разумети, који би сердечно желио да и ти што скорије по Србији прођеш и подробна мени известија шиљеш и тако пријатељству пријатељством одговориш, с којим ја јесам и остајем твој

Доброрад.

Прилог II

Београд, 30. септембра

Дан рођења Светлог књаза нашег био је двогубо¹¹⁵ у Лицеуму нашем празнован. Данас је ревносни наш и родољубиви попечитељ просвештенија г[осподин] Лазар Арсенијевић Баталака слушатеље највишег отечественог учевног заведенија нашег лично посетио. Учећа се младеж наша није равнодушна била великој почести овој. У тој је ова заједно са свима присуствовавшим професорима својима с радошћу увидила велико саучастије, које правленије српско, у лицу г[осподина] попечитеља просвештенија, почиње данас озбиљније него икада на изобраење и воспитање будућег нараштаја српског узимати. Ми мало ниже саопштавамо читатељима нашим слово којим је г[осподин] попечитељ слушатеље Лицеума нашег с пуним усрдијем и одушевљењем поздравио. Тронута младеж наша једногласним је усклицавањем радост и благодарност своју г[осподину] попечитељу при растанку њиовом изјавила. – Сљедујућег је садржанија слово г[осподина] попечитеља:

¹¹⁵ Двоструко.

Господо!

Света ова дужност, коју је пре кратког времена правитељство отечества нашег на мене возложило, налагала ми је, а и моја је жеља била, како су се школе започеле, вас у вашим класама походити, лично се с вама видити и познати. Но, од тога су ме разне околности исте дужности, а и то што још и ви нисте се сасвим искупили били, до данас уздржале.

Дан и час овај у ком се у светом овом храму с вама налазимо, ја ћу у најрадосније дане и часе живота мога уписати. Нејако чувство моје и слаба знања нису у стању изразити ону презелну радост коју срце моје у овом тренутку осећа. Осећа велим, јер се ово удостојило данас стајати у кола муза и пред лицем миле наше мајке Србије синова који се спремају потпора јој бити и срећу и напредак рода и отечества свога развити и увисити.

Задатак овај ваш, господо моја, врло је тежак признати се мора; али, колико је он засад за вас тежи, толико ће више радоснији и толико већма полезнији за род и отечество бити кад га ви јуначки разрешите и све труде на том путу преодолите.

Велика надежда отечества на вама почива, велика су очекивања његова од вас. Постарајте се, господо, да се ове надежде и ова очекивања премилог отечества нашег на вама не осујете.

Без науке и знања човек је за самога себе ништа. Колико се, пак, таква изискивати имају од људи, који је намера истинито полезним бити роду и отечеству свом, на то нека нам свима повесница, а нарочито наша, одговор даје. Но, и с науком, или, боље рећи, са само изобразеним умом, без добре душе и добра срца, за свакога човека може се рећи да је лепо пиће, ал' у отровном суду. Зато, господо, по крај свију напрезања ваши за изображење ума, постарајте се успоредно и неминуемо облагодарити и изобразити душу и срце ваше; па кад и то у притјажанију¹¹⁶ своје имали будете, онда ће се за вас извесно и савршено моћи рећи, да сте просвјештени; ја онда само тек оне надежде и она очекивања, која сам мало пре напоменуо, милост отечества нашег код Вас осујећена бити неће.

Примите, господо, ово неколико речи, које сам вам од срца изговорио, с онаквим усрдијем, с каквим и' ја вама предајем и опростите слабом мом знању, које није у стању било онако час овај прославити као што ћете га ви некад кадар бити прослављати.

¹¹⁶ Тежњи.

Прилог III¹¹⁷

Августейший монарх всемилостивейший государь!

Не безизвестно Вашему императорскому величеству из всех отзывов наших с 1814. года по сие время что мы сербы находимся в Бессарабии яко гости.

Известно что мы пользовались нетолько здесь в пределах России неописанною милостию блаженопочившаго и вечно нама оплакиваемого монарха,¹¹⁸ но и в нашем отечестве питались оною.

Известно наконец и то нетолько в России, но и в других государствах что сербам в Бессарабии, которые неоднократно просили позволения поехать восвояси и коим 1819. года, исключая вышедших в 1817. году, выданы были паспорта: одни из нас прибыли на самыя границы отечества, другие находились в полу-дороги, а третьи выбарались отселе выехать; но нечаянно как первые и вторые с пути возвращены, так и последние здесь приостановлены; что помянутая милость тогда названная „всемилоостивейшим вспоможением” отпускаема была нам казною по 1821. год. В сем же году, по высочайшему повелению, наряжен был коммитет коему предписано было вознаграждать всякаго из нас нетолько по чинам и заслугам, но иметь в виду и многочисленное семейство и потерянное знаменитое имение в отечестве; а коммитет г.г. министров с соизволения монаршаго учиненный сей разряд денежнаго содержания сербам утвердил нетолько нам в посмертный пенсион, но чтобы и вдовы наши после смерти своих мужей половинным окладом онаго пользовались. Из чего мы совершенно удостоверились что воля покойнаго Государя была обезпечить житие Сербов в Бессарабии, а между тем ожидать желательнейшаго освобождения нашего отечества которое нам неоднократно обещано было священным ныне в Бозе почивающим ангелом.

Нине предлагается нам на основании Указа от ноября 1820. года поселиться на земле на основании колониических правил, после

¹¹⁷ Ово писмо налази се у Баталакином спису *О рођењу, животу, својствима душевним и тјелесним и прикљученијама Ђорђа Петровића Црног Ђорђа*. На почетку Баталака је записао: „Копија с концепта /Српски емигранти у Бессарабији руском цару Николи I, без потписа и датума 1826/”. На другом препису истога писма Баталака је забележио: „Овај акт јест последње дјеланије Срба у Бессарабији према руском правителству.”

¹¹⁸ Александар I Павлович.

утверждения нам пенсионера, как выше упомянуто, следовательно указ от 1820. года для нас неожидан был первое, а второе выполнить предположение онаго нам совсем невозможно. Ибо мы с 1803. года из наших рал соделали копья и мечи, принялись за оружие, борились с врагами, заслужили называться союзниками великой России, награждены отличиями Империи оной и, к нещастию нашему, отвиклы от обработивания земли в течении 22 лет. Одни из нас неработали оную от роду, другие изувечены, третьи состарелись, а четвертые будучи воспитанны на казенном счету в столице российской отличаются по разным государственным службам за усердие и верность, могут ли ныне зреть отцов своих в звании колонистов! Словом сказать, мы все вместе чувствуя что находимся на другой степени человечества непредвидим возможности поселиться на землю на основании колонических правил. А потому всеподаннейше припадаем к стопам Вашего императорского величества, яко новому солнцу российскому, имея полную надежду что теплые зраки облагодетельствования нам отказаны не будут в следующем:

1) Всемиловейше пожаловать нам землю в бессарабских полях, всякому особо во вечное и собственное владение, от которой всяк из нас мог бы прилично по достоинству и характеру жить с присвоением привилегии дарованных российскому дворянству.

2) Чтобы и сия самая пенсия отпускаема была нам казною, со дня получения земли еще на десять лет вследствие коих облагодетельствовании мы чувствительно обязаны будем служить до последней капли крови российскому престолу. Мы чувствуя что Россия сербам завсегда благосклонна была из чего совершенно надеемся что и в сем случае неоткажить нашей прозбе и домогательству испрашиваемому, хотя заслуги и приверженность сербов российскому престолу и несоответствуют тем милостям которые щедро нам по сие время оказываемы были и за кои мы словь неимеем изяснить чувствительнейшую благодарность.

Но есть ли встретятся невозможности по вышеописанному нам отпустить землю и пенсион, то тогда из лучших милостей, которую блистательнейший двор российский учинить может состоится в том что бы нам по всегдашнему и непременно желанию отпущены были паспорта вместе с одногодвою сею пенсиею возвратиться в прелюбезное наше отечество с коим мы сопряжены неразрывными узами. На что и надеемся всемиловейше Вашего императорского величества разрешение получить.

Недељко РАДОСАВЉЕВИЋ

ИЗВОРИ ЗА ИСТОРИЈУ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА ИЗ ПОРОДИЧНЕ ЗБИРКЕ ПОПОВИЋА

У породичној збирци Поповића из Субјела¹ чува се више докумената значајних за истраживање црквене историје, историје Првог српског устанка, као и локалне историје, а пре свега историје села Ужичке Црне Горе.² Алекса Поповић, војвода ужичке нахије у време Првог српског устанка, најпознатији је члан те породице. Његов млађи брат Илија био је нахијски протопрезвитер, а затим и један од старешина ужичке војске у Другом српском устанку. Касније, после 1819, примио је монашки постриг, и као јеромонах Исаија постао игуман манастира Никоља кабларског.³

Алекса Поповић (Сеча Река, пре 1770 – Ужице, 1815), био је најстарији син попа Луке Јаковљевића.⁴ Још пре Првог српског

¹ Субјел, село пет километара источно од Косјерића.

² Ужичка Црна Гора, област северно и североисточно од Ужица. Обухвата сливове река Лужнице, Скрапежа и Каменице и протеже се све до јужних обронака Повлена и Маљена. У време османске власти Црна Гора била је једна од две кнежине у Ужичкој нахији.

³ Породица Поповића из Субјела једна је од најстаријих у Ужичкој Црној Гори. Осим шест генерација свештеника дала је и угледне устаничке старешине, председнике сеоске општине, страначке прваке... О породици субјелских Поповића више података изнео сам у претходном броју *Miscellanea*, у предговору *Породичној историји проте Лазара Поповића*. Н. Радосављевић, *Породична историја проте Лазара Поповића*, *Miscellanea*, XXI, Београд 2003, 9–12.

⁴ Поп Лука Јаковљевић, родоначелник породице Поповића, у село Сечу Реку, 10 километара западно од Субјела, доселио се пре 14/25. августа 1768, када је од ужичко-ваљевског митрополита Јоакима добио једну од парохија цркве у Сечој

устанка Алекса је постао оборкнез кнежине Црне Горе. У време првих борби устаника с Турцима око Ужица 1805. Алекса је постављен за војводу Ужичке нахије. Током постојања устаничке државе показао је велику умешност у управљању грађанским пословима, организовању војних формација и одбрани границе према Вишеграду. По слому устанка Алекса Поповић остао је у земљи заједно с Милошем Обреновићем и још неколико војвода из западне Србије. Уочи избијања Другог српског устанка с још неколико кнезова заточен је у ужичкој тврђави као јемац мирног понашања раје. Убијен је приликом покушаја бекства на брду Забучју изнад ужичког града, и то у тренутку када се Ужицу приближавала устаничка војска.⁵

Један од његове млађе браће био је прота Илија (Исаија) Поповић (Сеча Река, 1770 – Никоље кабларско, 1850). Године 1803. од ужичко-ваљевског митрополита Антима Зепоса рукоположен је за јереја, а за парохију му је додељен Субјел, с још 13 околних села.⁶ У време Првог устанка постављен је за протопрезвитера Ужичке нахије. Када је отпочео Други српски устанак, прота Илија Поповић, заједно с Јованом Мићићем и Јованом Демиром, командовао је ужичком војском у борбама око Чачка и Дружетића.⁷ Године 1817, у време епидемије куге, помрла му је цела породица осим једне кћери, а он се као монах Исаија повукао у Никоље кабларско, где је отворио школу. Ту је провео остатак живота.⁸

Као свештеника у Субјелу га је наследио синовац Атанасије Поповић, син трећег Алексиног брата Павла, кога је Исаија у манастиру Преображењу кабларском лично припремио за свештенички позив.⁹

Реци. Р. М. Илић, *Синђелија сечоречког попа Луке*, Споменик СКА, XLIX, Београд 1910, 72–73. Касније, у време реформи Хаци Мустафа-паше у Београдском пашалуку, породица се преселила у Субјел, док је сам поп Лука остао у Сечој Реци. Радосављевић, *нав. дело*, 14–15.

⁵ Радосављевић, *нав. дело*, 13–14; М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег времена*, Београд 1888, 552–554; Ж. Марковић, *Ужички крај у доба Карађорђа*, Пожега 1999, 412–414. Д. Страњковић, *Алекса Поповић*, Стопедесетогодишњица устанка у Србији, Београд 1954, 65.

⁶ *Синђелија митрополита Антима јереју Илији Поповићу*. Чува се у породичној збирци Поповића у Субјелу.

⁷ Р. Љушић, *Ужице у обновљеној Србији*, Историја Титовог Ужица I, Ужице 1989, 337; Марковић, *нав. дело*, 415–416.

⁸ Радосављевић, *нав. дело*, 15–16; Марковић, *нав. дело*, 415–416.

⁹ Радосављевић, *нав. дело*, 16.

Породична збирка субјелских Поповића веома је разноврсна и садржи различите повеље и писма, као и око 50 старих књига, како богослужбених, тако и оних профане садржине.

Део те породичне заоставштине односи се на Први српски устанак, као и на неке касније догађаје повезане с проблемом враћања породичне имовине стечене у устаничко време, а узурпиране по слому устанка 1813. Овом приликом указаћемо на неколико прворазредних извора из те збирке, значајних не само за војну и политичку већ и за црквену и привредну историју. Они указују на пораст друштвеног угледа и економске моћи породице захваљујући истакнутој улози њених чланова током устанака.

Поједина документа из те збирке већ су објављена у неколико различитих издања. Међутим, дати су само транскрибовани текстови, без палеографског и дипломатичког описа, идентификације личности, места и догађаја на које се односе.

Овом приликом текст докумената је усклађен са савременим српским правописом, с тим што је указано на палеографска, дипломатичка и сигилографска својства сваког од њих.¹⁰

Следећа документа из ове збирке су најзначајнија.

1.

Свидетељство митрополита Леонтија о постављању субјелског свештеника, попа Илије Поповића, за протопрезвитера Ужичке нахије.

Акт је издат на језику који представља мешавину говорног српског и књижевног црквенословенског језика. Писан је црним мастилом, на листу хартије димензија 33 x 21 центиметар. Изнад текста, на средини листа, налази се округао печат митрополита Леонтија Ламбровића.¹¹ На печату је у средини приказан плашт с архијерејском круном у врху, док је по његовом ободу исписано: **Печатъ**

¹⁰ У целокупну заоставштину породице Поповића омогућен ми је увид захваљујући разумевању и доброты покојног професора Београдске богословије господина Владана Поповића и његовог синовца господина Богдана Поповића, на чему сам им веома захвалан.

¹¹ Леонтије Ламбровић, Грк, прво протосинђел београдског митрополита Методија, а затим (1801–1814) београдски митрополит. Током устанка, изузев периода 1809–1811, све време је био у Србији.

смиреногъ митрополита београдскогъ Леонтія. Ово свидетељство Илији Поповићу издао је београдски митрополит, иако је Субјел припадао Ужичко-ваљевској митрополији. Али, како је у том тренутку надлежни, ужичко-ваљевски митрополит Антим Зепос¹² био више од годину дана ван Србије, његове послове преузео је београдски архиепископ. Протопрезвитер Илија Поповић овим актом је постављен за старешину целокупног мирског свештенства, али и монаха у целој ужичкој нахији. Разлог из којег је митрополит Леонтије изабрао баш њега можда треба тражити у Илијином сродству с утицајним устаничким војводом Алексом Поповићем.

Садржина свидетељства је следећа:¹³

Благоговејни свјашченици обретајушисја у Нахије ужичке, мир и благодат от Бога на вас, от нас же молитва, благослов и прошение.

Даемо вама на знање како смо поставили отца Илију Поповича за протопрезвитера у Ужичким нахијам, дакле да га имате препознати и њему подобнију почест дати, и његови совјети и други наредбе и заповједи што се дотичују за добрим постојањем християном и управлењем наравам свештеником и јеромонахом, зашто то су наше наредбе и заповједи, и као от нас сами да су речени и заповједани да примите, и да не би неки от свештеника или от јеромонаха њему, проте Илију која год заповједи против стојао, зашто би по закону и по нашеј власти велико наказан от нас бити.

*У Ужицу 1808, марта 10.*¹⁴

Митрополит Всеја Србији Леонтиј

¹² Антим Зепос, митрополит ужичко-ваљевски 1802–1814.

¹³ Овај документ је без пропратног коментара, палеографског и дипломатичког описа објавио Р. М. Илић и, с мањим грешкама, Р. Перовић. Р. М. Илић, *Из преписке великог војводе Карађорђа и војводе ужичког Алексе Поповића*, Ужички гласник за 1903, Ужице 1903, I, 8, 2. Перовић је за ово свидетељство тврдио да је у ствари распис упућен целом свештенству Ужичке нахије. Међутим, ова диплома дата је само проти Илији Поповићу лично, а он ју је могао искористити уколико би се у могућим споровима међу свештенством јавила потреба доказивања његовог примата. Р. Перовић, *Први српски устанак, акта и писма, I*, Београд 1977, 295, 322–323. Нечитљив факсимил овог расписа дат је као прилог у чланку Драгослава Страњаковића, *Алекса Поповић*, Стопедесетогодишњица устанка у Србији, Београд 1954, 65.

¹⁴ По грегоријанском календару 22. март 1808.

2.

Тапија издата ужичком војводи Алекси Поповићу за купљену воденицу у селу Шенгољу у Ужичкој нахији

Тапија је на српском језику, писана црквенословенским писмом и правописом, курзивом, обичним црним мастилом, на листу хартије 37,5 x 23 центиметра. Испод текста, у доњем левом делу документа, налази се печат Правитељствујушчег совјета, испод којег је потписано: *Правитељствујушчи совјет народни сербскиј*. Тапија, која је заведена под бројем 491, односи се на воденицу на реци Ђетињи, у селу Шенгољу, 13 километара источно од Ужица. Овим се војвода Алекса Поповић придружио осталим устаничким старешинама који су 1808. куповали турска имања. Иако се у акту изричито не наводи име ранијег власника, може се са сигурношћу тврдити да се ради о муслиманској имовини, јер је новац од продате имовине ишао у државну (народну) касу. Садржај документа гласи овако:¹⁵

Тапија № 491

Дајемо на знање свакому да је господар Алекса Попович, Ужичке нахије комендант, купио у Ужичкој нахији, у селу Шенгољу на реки Ђетињи једну воденицу от три витла за пет стотина гроша, и положио је све новце у касу народњу, на које му се даје ово писмо да сваки зна да је г. Алекса прави сабија от те воденице, да ју може по својеј вољи држати и продати и да се нико нема мешати у ту воденицу.

*Дано у Београду 17. априла 1808.*¹⁶

Правитељствујушчи совјет народни сербскиј

¹⁵ Документ је без палеографске и дипломатичке анализе објавио Перовић, *нав. дело*, 318, 337.

¹⁶ По грегоријанском календару 29. април 1808.

3.

Тапија издата војводи Алекси Поповићу за купљено поддућанско место у Ужицу

Документ се односи на закупљен простор за бављење трговином у ужичкој вароши. Као и претходни и овај акт писан је на српском језику, црквенословенским писмом и правописом. Тапија је написана курзивом, црним мастилом на једном листу хартије димензија 37,5 x 23 центиметра. У доњем левом углу, поред печата, налази се и текст: *Правитељствујуићи совјет народни сербскиј. У горњем десном углу стоји број 578, под којим је ова тапија заведена у Протоколу Правитељствујуићег совјета. Садржај документа је следећи:*¹⁷

Тапија

Дајемо свакому на знање како је господ[ар] Алекса Попович, коменд[ант] нахији, при комесији у Ужици место поддућанско, по мери 20 ф[ати] дужине и 24 ширине, под Но 14, одкупио за 500 гроша и положио све паре у народњу касу, на које му се ова тапија даје да свак знати може да је госп[одар] Алекса Попович прави притјажатељ од описатог места под дућанског, и да му се не има нико мешати, но да може по својој вољи држати и продати коме хотео буде. В свидетељство јего дата [је] ова тапија с приложеним печатом.

*У Београду, дано 5. новембра 1808.*¹⁸

Правитељствујуићи совјет народни сербскиј.

4.

Тапија издата војводи Алекси Поповићу за купљену воденицу на реци Скрапежу, у селу Галовићима

Ова тапија издата је само дан пошто је војвода Алекса Поповић закупио поддућанско место у Ужицу. Број под којим је издата је 592. Како је број претходног документа 578, то указује да је за само

¹⁷ Документ је без палеографске и дипломатичке анализе објавио Перовић, *нав. дело*, 409, 394.

¹⁸ По грегоријанском календару 17. новембар 1808.

један дан продато најмање 14 турских имања или права на подду-
ћанска места. Воденица коју је војвода Алекса купио претходно је
била власништво Мехмеда Перчића, о коме у другим изворима нема
никаких трагова. Воденица се налазила у селу Галовићима, 2 кило-
метра западно од Косјерића.

Тапија је на српском језику, писана црквенословенским пи-
смом и правописом, курзивом, црним мастилом, на листу хартије
димензија 37,5 x 23 центиметра. У доњем левом углу налази се пе-
чат Правитељствујућег совјета и потпис: *Правитељствујући со-
вјет народни сербскиј*.

Садржај тапије је следећи:¹⁹

Тапија № 592

*Дајемо свакому на знање како је г. Алекса Попович к[омен-
]д[ан]т нахије ужичке, при комесији ужичкој воденицу у селу Гало-
вићи[ма] на води Скрапезу, са два витла, бившу Ме[х]меда Перчи-
ћа одкупио за 215 гроша и положио све паре у народњу касу, на које
му се ова тапија даје да свак знати може да је г. Алекса Попович
прави саибија од гореречене воденице, и да му се не има нико ме-
шати, но да [је] може по својој вољи держати и продати кому хо-
тео буде. В свидетељство јего дата [је] ова тапија с приложеним
печатом.*

*Дано у Београду 6-го нове[мбра] 808.*²⁰

Правитељ[ствујући] совјет народни сербскиј

5.

*Тапија издата војводи Алекси Поповићу за другу купљену во-
деницу на реци Скрапезу, у селу Галовићима*

Истога дана када и претходну Алекса Поповић купио је још
једну воденицу у Галовићима, која се налазила у њеној непосредној

¹⁹ Документ је без палеографске и дипломатичке анализе објавио Перовић, *нав. дело*, 412, 396.

²⁰ По грегоријанском календару 18. новембар 1808.

близини, на истој брани. Власник и ове воденице раније је био поменути Мехмед Перчић.

По својим палеографским и дипломатичким особинама ова тапија готово је идентична претходној. Издата је истог дана као и претходна и носи редни број 593. Садржај ове тапије је следећи:²¹

Тапија № 593

Дајемо свакому на знање како је г. Алекса Попович, к[омендант] У[жичке] нахије, при комесији ужичкој воденицу у селу Галовићи на води Скрапежу с два витла, бившу Ме[х]меда Перчића, на једној брани с воденицом под Н-ром 592 јему продатом, одкупио за 215 гроша и положио све паре у народњу касу, на које му се ова тапија даје да свак знати може да је г. Алекса Поповић прави притјажатељ от гореописане воденице и да му се не има нико мешати, но да [је] може по својој вољи држати и продати кому хтео буде. В свидетељство јего дата [је] ова тапија с приложеним печатом.

Дано у Београду, 6. новем[бра] 1808.²²

Правитељ[ствујући] совјет народњи сербски

6

Тапија издата војводи Алекси Поповићу за воћњак у селу Висибаби, који је добио на поклон „за Отечеству принесене услуге“.

И ова тапија издата је истог дана када и претходне две и по својим палеографским и дипломатичким особинама се не разликује од њих. Судећи по рукопису, све три је писао исти писар. Воћњак, који је војводи Алекси овом приликом поклоњен, налазио се у селу Висибаби, у непосредној близини Пожеге. У сачуваним изворима нема других података о Аци Шечићу, ранијем власнику воћњака. У тапији се не наводи ни која је воћна култура у њему била засађена,

²¹ Документ је без палеографске и дипломатичке анализе објавио Перовић, *нав. дело*, 413, 396.

²² По грегоријанском календару 18. новембар 1808.

али се може претпоставити да се радило о засаду ракијске шљиве. Овај вођњак није по слому устанка враћен претходном власнику, за кога се не зна да ли је уопште преживео ратно време. После епидемије куге 1817, којом је породица Поповића десеткована, вођњак је званично био у рукама локалних српских власти, а практично запоседнут од комшија, око чега се 1820–1821. водио и спор пред кнезом Милошем.

Садржај тапије је следећи:²³

Тапија № 594

Дајемо свакому на знање како смо г. Алекси Поповићу, коменданту Ужичке нахије, при комесији ужичкој, за његове отечеству принесене услуге вође у селу Висибаби, бивше Аџи Шечића поклонили, на које му се ова тапија даје, да свак знати може да је г. Алекса Попович прави притјажатељ горереченог вођа и да му се не има никто мешати, но да [га] може по својој вољи држати и продати како хтео буде. В свидетељство јего дата [је] ова тапија с приложеним печатом.

*Дано у Београду, 6. новем[бра] 1808.*²⁴

Правитељствујући совјет народни сербскиј

7

Диплома о постављању војводе Алексе Поповића за првог коменданта у Ужичкој нахији

Овај документ не налази се више у породичној збирци. Садржај дипломе гласи:²⁵

²³ Документ је без палеографске и дипломатичке анализе објавио Перовић, *нав. дело*, 414, 396–397.

²⁴ По грегоријанском календару 18. новембар 1808.

²⁵ Објавили су га без приређивачког коментара прво Д. Поповић, а затим Илић и Перовић; Д. Поповић, *Два писма из Првог српског устанка*, Просветни гласник за 1894, XV, 4, 207. Илић, *Из преписке великог војводе Карађорђа и војводе ужичког Алексе Поповића*, Ужички гласник за 1903, I, св. 5, 2–3. Перовић, *нав. дело*, 406, 433.

Диплома

Ми доле подписати даемо на знање како смо у договору у Тополи и Београду држаном с верховним Господарем и свим старешинама закључили и заклетвом взам[јам]ном потврдили, како следује:

1. Совјет народни, сви коменданти, војводе и кнезови и сав народ, признајемо Господара Кара Георгија Петровича и његово законо потомство за првог и врховног Сербског предводитеља, које му се сви обешчавамо вјерни и његовој заповјести покорни бити. А он, Госп[одар] Георгије Петрович, објешчава се за вас Народ отеческу бригу носити, [и] Совјет народни за верховни земље суд препознавати.

2. Све заповести издаваће Госп[одар] Георгије Петрович преко Совјета народњег и у договору са Совјетом народњим. Свака наредба која се закључи, а кој[и]а ће на опшчу ползу да буде, то је нужно да се по заповести изврши, а тако као што је заповеђено. Ово другојачије не може бити, док сваки чиновник и старешина не зна од куд ће заповести примати и кому ће одговор за сваице давати, да ће се од сад наредбе и заповести издавати од верховног Господара преко Совјета народњег. Совјет народњи, пак, издаваће заповести на првог од нахије коменданта, који ће после примљену заповест на подчињене себи властнике издавати, и од њи совершеније заповести изискивати, за које ће отвјет Совјету народњем давати.

Даје се, дакле, на знање сваком за обиче владање и управљење да је Господар Алекса Попович изабран и постављен за првог коменданта у целој нахији Ужичкој, на кога ће се све заповести од верховног Господара преко Совјета народњег издавати, а све проче старешине у реченој нахији да имаду од њега заповест примати и њему за свешчо совјет давати. Сваку покорност и послушаније дужни су њему као првом у нахији старешини отдавати. Који би се нашао да њему покоран није, онај ће и самом Господару верховном и Совјету народњем непокоран бити и такови ће се као обичи целог народа непријатељ сматрати и као такови од целог народа као издајник отачества кастигован ће бити.

Тако [је] закључено и издато у Београду 11. децембра 1808.²⁶

Правитељствујуици Совјет народњи сербскиј

Кара Георгије Петрович, верховни комендант,
М.П. предводник сербскога народа.

²⁶ По грегоријанском календару 23. децембар 1808.

Наређење Правитељствујушчег совјета и вожда Карађорђа војводи Алекси Поповићу о формирању јединице регуларне војске у Ужичкој нахији

Акт је писан на српском језику, са примесама рускословенског (црквенословенског) и црквенословенским писмом и правописом. Настао је на два листа хартије, димензија 37,5 x 23 центиметра, а писан је обичним црним мастилом. На крају писма, у доњем делу другог листа, налазе се печати Правитељствујушчег совјета и вожда Карађорђа, с потписима, који гласе овако: *Правитељствујушчи совјет народни сербскиј и Кара Георгије Петровић, верховни коменд[ант] и предвод[итељ] народа сербскога*. На првој страни, у горњем десном углу, написан је број 1358, под којим је акт заведен у Деловодни протокол.

Како је писмо упућено војводи Алекси с наређењем да призове све остале кнезове и војводе Ужичке нахије, очигледно је да је у том тренутку цела нахија била под његовом командом. Војвода Алекса Поповић тада је већ био познат по изузетним способностима да организује поредак на ослобођеном подручју, па су му поверавани задаци како из области војног уређења, тако и грађанских послова.

Садржај овог акта је следећи.²⁷

Благородни господару Алекса, вам поздравље.

По урежденију нашем у Тополи и Београду, шаљемо вам ову диплому, коју кад примите призовите кнезове и војводе от Ужичке нахије, и проучите им ову нашу налогу. Вам налажемо да почнете у нахији Ужичкој уређивати једну компанију војника од 250 људи из нахије Ужичке, од задружни људи да сакупите, да почну екзерцир, или приправленије регулатно к војни учити; на свако 25 људи по једног каплара вештог да нађете, а над компанијом једног капетана

²⁷ Документ су без палеографске и дипломатичке анализе објавили Илић, Перовић и В. Б. Савић; Перовић, *нав. дело*, 446, 414; В. Б. Савић, *Карађорђе, документи*, I, Горњи Милановац 1988, 266, 448–449; Илић, *Из преписке великог војвода Карађорђа и војводе ужичког Алексе Поповића*, Ужички гласник за 1903, I, св. 5, 2. Акта са истоветним наређењем добиле су и војводе Јаков Ненадовић, Милан Обреновић, Лука Лазаревић и Илија Барјактаровић.

наименујте, који ће командирати целом компанијом. 'Рану војником да се старате давати из беглука и свакому војнику по једну оку хлеба и по пол оке мяса на мерску на дан да се даје, а на посту старајте [се] пасуља из нахије сакупити и војником регулатним свакому једнако делите, преко тефтера и свагда чист рачун од издате ране да буде. Ако људи не имате у нахији који су регули и екзерциру вешти, а ви нам пишите, да се постарамо такове одавде послати. В прочем вам свако добро желећи остајемо.

У Београду 22. декем[бра] 1808.²⁸

*Правитељствујушчи совјет народни сербскиј
Кара Георгије Петровић, верховни коменд[ант]
и предвод[итељ] народа сербскога*

9

*Указ војска Карађорђа Петровића и Правитељствујушчег
совјета Алекси Поповићу, којим је, по реорганизацији војног уређења, одређен за војводу кнежине Црне Горе у Ужичкој нахији.*

Овим указом војводи Алекси Поповићу је под непосредну команду поверена кнежина Црна Гора, једна од две кнежине Ужичке нахије. Али, ова реорганизација војног система није била деградација положаја војводе Алексе Поповића, који је претходно непосредно командовао целом Ужичком нахијом. Намера устаничких власти била је да систем одбране буде што ефикаснији и једноставнији. У самом указу види се да је нарочито наглашен принцип субординације, односно да је прецизиран начин сарадње врховних власти с нахијским властима.

Указ није сачуван у породичној својини, у којој се налазио када га је 1903. Илић објавио.²⁹ Због тога се не може критички проверити његов садржај и дати опис његових палеографских и дипломатичких особина. Текст је пренет уз исправке очигледних штампарских грешака.

²⁸ По грегоријанском календару 3. јануар 1809.

²⁹ Илић, *Из преписке великог војска Карађорђа и војводе ужичког Алексе Поповића из Субјела*, Ужички гласник за 1903, I, 8, 2.

Сербском војеводи г. Алекси Поповићу

Труди ваши за отачество поднети и истинаја храброст ваша против непријатеља на разним местима оказанија обратила је наше вниманије на вас и в знак вашег отличија и вознагражденија потврђавамо вас имено војеводом кнежине Црногорске нахије Ужичке и от нижеименовати села следујућим образом.

1. Вам дајемо власт кнежином Црногорском управљати и с њом полно заповедати што вам се предлаже, а обшчество које ће бити под вашом властију не угњетавати.

2. Ви да будете полни исполнител воли Правитељствујушча совјета народња [и] вољи мојеј.

3. У дјели војеним от сад у будушче заповести наставленија и требованија примаћете из Правитељствујушча совјета от господина попечитеља војенаго Младена Миловановића, у таком ичо вам потребно буде от њега иштите.

4. У дјелам внутреним ваше кнежине што год бива и треба да јављате у Правитељствујушчи совјет и г. попечитељу внутрених дјела Јакову Ненадовићу, от којего у таким примаћете наставленија.

5. Проче кромје нашеј и под никог [другог] власт не подпада те касатељно кнежине ваше сљедује вам знати; тому се имате у будушче покоравати.

6. У време војевања под којего командујушчаго послушанија и покорност вам препише се бити, свјатеише да заповјести оног испољавате. Ибо сваки такови командујушчи от нас изабран и наименован увјерени ми да ви свакоју признаностију коју вам указујемо бићете задовољни у сугубити труде ваше у дјелам касајушимсја благополучија народа и за показати себе у будушче достојна сего уваженија.

У Београду, јануара 11-ог 1811.³⁰ утврђено при Народњем собранију.

Верховниј народ[а] сербс[кага] вожд

М. П.

Георгиј Петрович

Правитељствујушчи народа сербскога совјет

³⁰ По грегоријанском календару 23. јануар 1811.

Два Карађорђева писма упућена војводи Алекси Поповићу

Ни ова два писма не налазе се више у породичној збирци Поповића. И она су сачувана само као објављени извори од стране Р. М. Илића. Издата истог дана и заведена под истим деловодним бројем, она представљају само наставак претходне исправе.

У првом писму се додатно прецизирају права и обавезе војводе Алексе Поповића и наводи низ текућих ствари које је требало спровести у дело.³¹

Друго писмо има особине повеље, али и обичног писаног акта. У њему су набројана села кнежине Црне Горе под командом војводе Алексе Поповића, укупно њих 38. Приметно је, међутим, да је више мањих села с тог подручја изостављено и да су наведена само значајнија. Поред тога, и у овом писму наводи се читав низ послова које је војвода Алекса Поповић требало да заврши.³²

Војвода Алекса Поповић није био једини устанички старешина који је примио указ ове врсте. Осим њега, акте исте врсте и, изузимајући имена села у кнежинама, готово идентичног садржаја добили су и други команданти устаничке војске.³³

*

Благородни Господар Алекса здравствујте,

Јављам вам како вам шаљем писмо и диплому потврђену с печатом нашим и совјетским, коју изволите примити и по истом владати се. Друго, кусур од старог пореза покупите и нам у Тополу

³¹ Илић, *Из преписке великог војводе Карађорђа и војводе ужичког Алексе Поповића из Субјела*, Ужички гласник за 1903, I, 10, 2–4.

³² На овај акт Илић је указао и у објављеном годишњем извештају о раду гимназије Војвода Милан Обреновић из Ужица. Илић, *Ослобођење Ужица*, Извештај о раду и ученичком напретку у школској 1902–1903. години, Ужице 1903, 8–9.

³³ Сачувани су акти те врсте који се односе на војводе Луку Лазаревића, проту Матију Ненадовића, Милисаву Ђорђевића, Радована Грбовића, Крсту Војиновића, Илију Чарапића, Антонија Пљакића, Јефту Стефановића, Стојана Цветановића, Петра Ђорђевића Џоду, Кара Марка Васића, Аксентија Миладиновића, проту Милутина Илића Гучанина, Тому Јовановића и Живка Шљивића. Савић, *Карађорђе, документи*, II, Горњи Милановац 1988, документи 582–598, 862–891.

пошаљите, а што се ново узме резати и купити то ћете све у Совјет слати. Тако ми смо у договору са Совјетом и старешинама за нужно наили, што се иначе никако не обдјержати не можемо, неколико и сад порезати. Тако порезасмо по полулањског пореза на нахију Ужичку 12.500, и словом велим дванаест 'иљада и пет стотина гроша. Тако и за мезулане³⁴ имаће трошак коње и плату мезулијама у то исто можете порезати да се у једно пореже тако како ово моје писмо примите и разумете. Од истог часа зовните г. Михаила Радовича и кметове од нахије, пак све опишите сваки од своје кнежине колико ће у којој глава изићи и по главама и за мендулане порежите, пак колико вам дође на главу онолико и купите, и то што скори[је], најдаље до 20 дана кусур от свега донесите сваки от своје кнежине у Совјет и то ћете јавити да купимо 'рану Московима и во[јск]и њиховој. И за топчије и добошаре наредите и како време лепо буде а ви пошаљите и на науке у Београд. Тако ако вам није изашао по главама лански порез а ви с кметовима како уредите онако нека буде, само новци да изађу сви. Ново и старо донесите пак колико вам изађе. Мензулану трећу можете или у Добрињи или у Каменици гди држати, или на једном од та два места можете она 4 коња, који припадају на ову трећу мензулану, и 2 у Ужици, и 2 у Пожегу дати, јер је овуд већи друма на Златибору да буде. Со тим остајем вам поздрављајући.

Совјет Народњи сербски

Кара Георгије Петровић

*

Назначеније села под командом г. Алексе Поповича:

Дружетићи, Гојна Гора, Богданица, Љутице, Маови, Добриња, Јежевица, Мађер, Честобродница, Мушићи, Субјел, Скакавац [Скакавци], Росићи, Стојићи, Брајковићи, Галовићи, Косирићи [Косјерићи], Дреновци, Радановци, Маковиште, Годечево, Полошница, Сијеча Ријека, Годљево, Парамун, Гостиница, Губин Дó, Трнава, Каран, Бјелотићи, Засеље, Глумач, Пониковица, Тврдићи, Висибаба, Расна и Сестојно.

³⁴ Мензулхане, поштанске станице.

С тим ћете селима командирати и рачуне от сваишта давати, а у договору с воеводом Михаилом Радовићем из Равни³⁵ и у сагласју бити. Свагда ће вам једне заповјести долазити, а по на[о]соб како за војну тако и за проче.

И у договору са кметовима од нахије да изаберете 2 или 3 кмета за судије у магистрату да буду у Ужицу, исте кметове и писара које изаберете пошаљите у Совјет, где ће они примити поученија и наставленија како ће поступати и судити.

У нахији ужичкој да оградите 3 мезулане; једну у Ужицу, другу у Добрињи, а трећу на Златибору. За те три мезулане да узмете у сваку мезулану по 4 коња а уз те коње по 3 месулучије. За те коње и месулучије рана и плата [да буду?] от нахије, но да у један пут уредите што ће им за годину целу имати требати како за право ви с кметовима нађете.

Ви, пак, да уредите у сваком селу кнеза сеоског, који ће са селом оградити кошеве и амбарове за десетке и вами рачун давати. И да се не мешате у свештенички и духовни чин, којим имаде митрополит да суди, а попови и калуђери да [се] у мирска и војена [дела] не мешају.

Ви пак, где се који на суд позовете, да одмах онде отидете. А за млађе што који учини зло, по'ара или што буде, да га имате сваки предавати суду у Магистрат. Којему Магистрат пресудити не може, он ће онаког слати у Совјет, а особито за све то да јављате како мени тако и Совјету за зло и добро.

Завист и противност међу вама да не буде, а који би се један другом противио, мораће на отвјет доћи. За сваичо наставленије од Совјета да иштете и да познајете да је он верховна власт.

За кметове оне у Сабору које су били, који преступи биће лишен стареиштва.

А што се кому опредјели, са оним да буде задовољан. У овом пункту описујемо потребне ствари и наставленија од ког ћете што тражити, то јест од Совјета ког су сад чланови раздјелени по особу дјелима:

1. г. Младен Милованович, попечитељ војених дјел, што за војску треба џебане, олова, барута, ђулета, вишека топова и проче воене муниције, од овог да тражите;

³⁵ Равни, златиборско село у кнежини Рујно, такође у Ужичкој нахији.

2. г. Миленко Стојкович, попечитељ иностраних дјел, то јест ако би какав човек из друге земље к нам прешао, што тражио таки такова да пошаљете к њему;

3. г. Доситеј Обрадович, попечитељ просвештенија народња, он ће знати просвешченија издавати. И ако у нахији учитељи требају, од њега иштите;

4. г. Јаков Ненадович, попечитељ внутерњих дјел. Од њега ћете просити внутрењаја дјела, [а] он ће вама наставленија давати;

5. г. Петар Тодорович. Он јест велики судија вилајетски. От њега наставленије искати треба како ће се кривци каштиговати морати;

6. г. кнез Сима Марковић, попечитељ касе народње. От њега наставленије тражите. Будући да ће се приходи оберути у народну касу, и от онда ће се искати потребна за топције плата и прочита са содержањем.

Ови преименовати 6 чланова Совјета сви ће бити у једном сагласју.

Друго, от нахије да пошаљете 10 топција и 5 добошара на науку у Београд.

Сваки от своје кнежине глави да препишете право и како препишете тако нам на знање да дате. От муниције свака три месеца рачун у Совјет шаљите колико сте примили, поарчили и шта још имате.

У Београду, 11. јануара 1811,³⁶ утврђено при Народном собранију.

Верховни народа серб[скога] вожд
Георг[ије] Петрович

М. П.

Правитељствујуици народа серб[скога] совјет

³⁶ По грегоријанском календару 23. јануара 1811.

Тапија издата кнезу Василију Радоичићу ³⁷ и војводи Алекси Поповићу о закупу ужичког кантара и ђумрука за годину 1811

Документ је писан на српском језику, црквенословенским писмом и правописом, обичним црним мастилом на једном листу хартије димензија 37,5 x 23 центиметра. У доњем левом углу налази се печат Правитељствујушчег совјета и потпис: *Правитељствујушчи совјет народни сербскиј*. Закуп кантара (ваге) и ђумрука (царине) добијен је на лицитацији за период од једне године. Акт до сада није критички објављен. Садржај тапије је следећи:

Тапија № 43

Даје се свакому на знање како су господ[ар] Василије Радоичић и господ[ар] Алекса Поповић купили кантар и ђумрук ужички на добош на ову годину, за три стотине гроша, и у четири кварта у касу народњу да положи новце, а по обичној тарифи узимати имаде, на које им се ова с печатом тапија даје, да свако знати може да су више речени праве сабије од описаног [.....]³⁸ својој вољи уживати или продати може, а други да се нема мешати за ову годину.

Дано у Београду 17. јануара 1811.³⁹

Правитељствујушчи совјет народни сербскиј

Молба субјелског пароха Атанасија Поповића кнезу Милошу да му се врати воћњак у селу Висибаби, који је његов стриц, војвода Алекса Поповић, добио на поклон 6 (18) новембра 1808.

Молба је писана на српском језику, црквенословенским писмом и правописом, обичним црним мастилом на једном листу хар-

³⁷ Василије Радоичић, кнез, члан Магистрата у Ужицу и Правитељствујушчег совјета.

³⁸ Нечитак текст на месту где је лист преврћен.

³⁹ По грегоријанском календару 29. јануар 1811.

тије димензија 37,5 x 23 центиметра. На молби, чији је концепт сачуван у породичној заоставштини, нема никаквог званичног печата.

Иако молба није датирана, са сигурношћу се може тврдити да је настала између 6 (18) новембра 1820, када је Атанасије Поповић рукоположен у свештенички чин, и 7 (19) маја 1821, када је на њу кнез Милош позитивно одговорио. Садржај молбе је следећи:

Ваша Светлост, милостивејши Господару

Како је падшему 1815-го жерством за слободу стрицу мом г. Алекси Поповићу, бившему коменданту Ужичке нахије, за његове отечеству принесене услуге, као што овде приложена тапија Правитељствујуицшег совјета народног српског од 6. ноемвра 1808. године гласи, воће у селу Висибабѣ, бивше Аџи Шечића, поклоњено, благоволетће Ваша светлост из исте тапије довољно уверити се. Ја пак као синовац и наследник његов, г. Алексин, мислећи да се исто воће у рукама турским находити, нисам досад исто потраживати могао. [.....]⁴⁰ Дознавши да је оно, као и земља под њим бивша у рукама Правитељства нашег, од које оно врло незнатни прихода узима, усуђујем се припасти Вашој Светлости и за височајшу милост да би ми се исто воће и земља под њиме бивша, у оно притјажаније повратила, о које је био мој почившиј стриц постављен, и тим ми се уколико утолико ненадокнадимиј губитак истог стрица накнадио.

У надежди очекујући милостивог и отеческог удовољенија на прошеније јесам Ваше Светлости преоданејшиј богомољеџ

Јереј Атанасије Поповић, парох субјелскиј

Објављеније кнеза Милоша од 7. маја 1821. о враћању воћњака у Висибабѣ и друге породичне имовине наследнику војводе Алексе Поповића, његовом синовцу попу Атанасију Поповићу

⁴⁰ Нечитак текст.

Објављеније је писано српским језиком, црквенословенским писмом и правописом, обичним црним мастилом на листу хартије димензија 37,5 x 23 центиметра. Њиме је попу Атанасију признато не само власништво над вођњаком у Висибабџи већ над целокупним великим имањем породичне задруге попа Луке Јаковљевића, иначе његовог деде. Имање је претходно узурпирано од стране комшија после епидемије куге 1817. У горњем левом углу ове исправе стоји број 542, под којим је заведена у Деловодни протокол. У доњем левом углу је печат кнеза Милоша и потпис: *Верховниј Сербји књаз Милош Обреновић*. Ово *Објављеније* до сада није објављено. Његов садржај је следећи:

Објављеније

Којим свакому суду и правди ведомо творим како ја предајем сву баштину почившаго свјашченика Луке Јаковљевића, то јест све мало и велико што је реченаго свјашченика Луке било, предајем унуку његову, сину Павла Поповића, попу Атанасију, тако да се нико више у речени иметак убудушче помешао не би, или погрешно да му може одузети, да је прави сабија речени поп Атанасије и његово законо потомство.

*Дано у Крагоевцу 7. маја 1821. года*⁴¹

*Верховни Сербји књаз
Милош Обреновић*

⁴¹ По грегоријанском календару 19. мај 1821.

Leptodermis 'Cephus' Kras
Murum & Ophiorhiza

№ 578

Матия

Рачно съвкупно наднаятъ както Говорятъ Алексисъ
Поговиръ Консидъ Наминъ при Консидиъ Г. Грей.
зи' мѣсто подъ Вулканомъ по дѣбри со др. дуринъ и.
24-е Жиринъ подъ № 14-е до Криво 2-е 500 (Грочина)
Цоложисъ есе пореуъ Говоритъ Касиу. по Касиу
ова Матия дае, до дракъ Оманъ мѣсто, дае Говоръ
Алексисъ Поговиръ при Г. Грей. Г. Грей. Г. Грей.
по мѣсто до Г. Грей. Г. Грей. Г. Грей.
по Касиу Говоръ Г. Грей. Г. Грей. Г. Грей.
ова Матия сръмъженимъ пеклатомъ. Г. Грей. Г. Грей.
по 5-е Ноември. 1858

Правителствующия
С. Н. Карповъ Сердюкин

Матія.

Даетъ с ваюму на знанъ, какосто Т. Але,
иси топовилу Комменданлу урѣвни На,
хис при Комтесий урѣвни за нѣве
отасесабу ирнешеке услуге, вѣте у алу
висасади дивне Аци Шерита подлони
ли. На постусе ова матія дае, да свак
знати тоже, дае Т. Але са топовилу пра
ви ирнешеке горе реченоего бога,
и да тусе нешта нипто мешаати, да да
тоже по своей волѣ дѣлаати, и пр
дати пому, хотѣти. ~~Въ то же время~~
~~Сей документъ Матіа с приложением пе~~
натом. Дано у Београду, 6го Новем 1858.

Правителство вѣста
Народны Собрания.

Станиша ВОЈИНОВИЋ

**БОЈ СУХОДОЛСКИ ИЗ СРБИЈАНКЕ
СИМЕ МИЛУТИНОВИЋА САРАЈЛИЈЕ
СА КОМЕНТАРИМА ЊЕГОВОГ СИНА ДРАГУТИНА**

Припремајући сабрана дела свога оца Симе Сарајлије, Драгутин (Драгиша) Милутиновић је уз помоћ Коларчеве задужбине издао само прву књигу *Тројегодишњу историју Србије*. Према његовом плану као друга књига требало је да изађе *Србијанка*, поетски опис Првог устанка и Карађорђа, а трећа (*Тројесестарство*) слика Другог устанка и кнеза Милоша. За другу и трећу књигу сабраних дела написао је Драгутин Милутиновић предговоре и обимне коментаре, али они нису никада штампени у целини. Неке коментаре прве књиге, *Србијанке*, писао је 28. априла 1891. године, али је припреме за овај рад предузео још 1888. године. Предговор за *Тројесестарство* написао је Драгутин Милутиновић „На св. Симеона мироточивог у Београду 1897“.

Свакако да је најзначајније Милутиновићево дело *Србијанка*, у којој је у стиховима изнета историја Првог устанка. Настала на основу личних догађаја и причања учесника и савременика, она је остала незаобилазна у тумачењу појединих догађаја. Милутиновићев еп (спев) *Србијанка* одувек је побуђивао пажњу читалаца али и научних радника (пре свих историчара). Скоро сви они сматрали су да се ради о веома значајном поетском делу и историјском извору, који је нажалост остао неразумљив због песниковог језика, кованица, русизама, славенизама итд. Знајући за те примедбе, већ у последњим годинама живота песник се носио мишљу да прештампа *Србијанку* са својим коментарима и у ту сврху почео је да прибира грађу и пише тумачења појединих речи. Сачуван је један део рукописа ми-

толошких тумачења. То је углавном радио после победе уставобранитеља и њиховог доласка на власт. То време од 1843. до смрти (1848) није било много погодно за овакав исцрпљујући рад. Осим несређених политичких прилика, ометале су га болест и новчане неприлике. Сви његови апели из тога времена упућени знаменитим личностима (пored осталих, Његошу и уставобранитељским првацима) да му се новчано помогне како би продужио свој књижевни рад речито говоре о његовом тешком животу, пуном свакидашњих брига. То је један од разлога што овај посао није привео крају. Када је умро, у крајњој беди и великим дуговима, старање о његовим делима преузела је супруг Марија Маца Пунктаторка - Милутиновић. Она је продужила сређивање песникових рукописа, које је Сима започео с неколико писара (волонтера), међу којима је био и Јефtimi-је Аврамовић. И она је безуспешно покушавала да изда, осим других песникових нештампаних дела (*Трагедије Карађорђа*) и ново издање *Србијанке*. Због тога се лично или преко посредника обраћала књазу Николи Петровићу Његошу, раскнезу Александру Карађорђевићу и другима, али су и њени покушаји остали без великог успеха. После њене смрти започети посао преузео је син јединац Драгутин (Драгиша), који је успео да изда само прву књигу, већ поменућу историју, и то 1888. године.

Од те 1888. године Драгутин Милутиновић је радио на коментарима, користећи се богатом оставштином оца и мајке, литературом и својим истраживањима породица учесника Првог устанка. Тако су настали коментари скоро свих делова *Србијанке* и *Тројесестарства*. Неке од тих коментара објавио је у периодичним издањима од 1893. до смрти 1900. године. То су делови *Србијанке* под насловом: „Благоразумија сила“, „Срет“, „Побуд“, „Први поход на Ужице“, „Поход на Крушевац“, „Вила“, „Дивотник“, „Битка на Дубљу“, „Олимпија“, „Бесмртник“, „Полза фрајкорства“, „Оснивање учишта“ и „Мртца васкрс“, а из *Тројесестарства*: „Преживљанка“ и „Грације“.

У необјављеним коментарима има доста непознате грађе о учесницима Првог устанка, као и занимљивих тумачења кованица, метафора и алегорија. Када су у питању личности, највећи број тих коменатара је оригиналан, јер нам извори које је користио више нису доступни, а вероватно су потицали из оставштине породица. Ово нам показују неки документи који су случајно сачувани, зато што су прикључени овој грађи. На посебном листићу, који је требало да послужи за коментаре, пише:

„Кнез Петар Авринокић – Ерчић из Каменова код Ужица. Жена његова Мара. Синови Милета (старији) и Милан. Милан је кметовао по смрти очевој 30 година без измене. Његова породица велика је и броји 23 дома.“

Суочавајући се с недостатком грађе о личностима, Драгутин је бележио и податке о уништавању историјске грађе. На једном посебном листу забележио је својом руком:

„Милутин Бурђевић (отац Драгутинов) Жабарац (срески капетан у Жабарима, за прве владе кнеза Милоша) дошао у кућу Уроша Новаковића у Жабарима, у часне poste 1839. год./ине/, и ту је отворио (обио) неки породични сандук Новаковићев, и из њега све артије истресао у ватру. По чијој је наредби ово чинио, то није казао, кад је ушао у кућу и од Урошеве удовице затражио: *Камо ти Василија оне Урошеве артије од Карађорђа; дај их све овамо, да ни једну не сакријеш.* Удовица покаже један сандук од коже.

Док је Ђурђевић спаљивао ову породичну архиву, коју је један наоружани пандур из собе у кујну изнео и у ватру изручио, дотле је други његов наоружани пандур напољу чекао и капетановога коња држао. Урошева удовица кукала је и молила капетана, да не спаљује, али узалуд. А кћери Урошеве *Аница* (рођ./ена/ 1817) и *Илинка* (рођ./ена/ 1804), које су стајале и гледале тај ауто-дафе, кукале су такође и молиле узалудно капетана, да им очеве хартије не пали.

Хартија је било тако много, да су по кући летеле при њихово-ме спаљивању.

Ово је причала Аница Новаковићева, кћи Урошева 25. јан./уара/ 1894. год./ине/.“

Овом приликом саопштавамо коментаре Драгутина Милутиновића, дела *Србијанке* који носи наслов *Бој Суходолски*, зато што је у њему опевана борба на најјужнијем делу Србије до којег су дошли Карађорђеви устаници и зато што о тој борби нема много података. Несрећна погибија Стевана Синђелића на Чегру зауставила је продор устаника на Косово, јер су се они убрзаним маршем вратили у централне делове Србије.

И поред огромног уложеног труда, рад Драгутина Милутиновића није прихваћен и остао је необјављен. Дуги низ година он се безуспешно обраћао многим институцијама (Министарству просвете), задужбинама и појединцима. Грађа коју овде саопштавамо налази се у Архиву САНУ под сигнатуром 14295.

БОЈ СУХОДОЛСКИ

Сретни¹ часак Свевишњег' је даре,
И² кад' смртни позно дозри бједство
Ал'³ му рука већ' га заступила;
Нуман-паша од⁴ патријаршије
Ту⁵ прибрао све потпуне силе,
И⁶ разбјене саме охрабрио,
Међу своје⁷ помјеш'о их свјеже;
Разређа их⁸ мудро и потајно
У загорке и дубоке⁹ доле,
А ширину¹⁰ Суходола равну
Оставио наступити¹¹ Србам'
Непазећим',¹² слабо с' и чувавшим',
Како¹³ но ти мах узевши просто,
Пак са¹⁴ свије облетјет' их страна;

¹ Час (часак), Свевишњег (Свевишњег Бога, Божији) је дар (даре).

² Када (кад') човек (смртни) позно догледа (дозри, увиди) беду (бједство).

³ Али његови (му, Свевишњег) рука већ је човека (га) одбранила (заступила).

⁴ Пећ (патријаршија). *Пећ* је варош питоме Метохије у југо-западном делу Старе Србије. Од времена цара Душана (1334 — 1355), па до друге половине 18. века, Пећ је непрекидно била столица српског патријарха. Но од кад је грчким сплеткама српска патријаршија укинута и са цариградском спојена, Пећ је изгубила сав свој негдашњи сјај и значај. У Пећи и данас постоји стара и велика патријаршијска саборна црква св. Арсенија, коју народ зове и „пећки манастир“. Садашњи пећани већином су људи Арнаути мухамеданске вере, а Срба је врло мало, јер су се многи раселили у 17. и 18. веку под својим патријарсима Арсенијем III и IV. Пећки Арнаути и Срби баве се рукодељем и земљорадњом. Чувен је нарочито пећки дуван.

⁵ На Суводолу прибрао је све потпуне силе. Овде се разуму људи Арнаути од Пећи и Ђаковице.

⁶ Саме разбијене (разбјене) Турке охрабрио. Овде се разуму Турци, који се после њиховог разбића на Сјеници свуда разбежаше.

⁷ Свеже (свјеже) помешао (помјеш'о) их.

⁸ Нуман-паша мудро и потајно.

⁹ Долове (доле). *Загорак* је место или земља иза какве горе или брда.

¹⁰ Равну Суходола (Суходола).

¹¹ Србима (Србам') тј. Арнауте оставио Србима.

¹² Непазећима, слабо се (с') и чуваћима (чувавшим') тј. који не пазе а слабо који се и чувају.

¹³ Као оно ('но) ти просто мах узевши.

¹⁴ Свих (свије) страна области (облет', опколити) их.

Како и би, за мало¹⁵ не разби
 Српска¹⁶ вожда још не побјеждена.
 Овђе¹⁷ с' виде у тјесности Срби,
 Одупру се сви на¹⁸ Карабиље,
 Устоструже¹⁹ гњевност и пуцњаву,
 Ал²⁰ хатлија те бијесни пећски,
 Каквога²¹ 'но у Турчина нејма
 С' ову страну²² стола цариградска,
 Не узмиче, већ' охоло стао
 Како²³ стјена, па кумбарам' гађа,
 Огласника²⁴ наст'о не пушћати;
 Коњ²⁵ му падне, он остаје дупке,
 Тер²⁶ опета истоветно бије
 Дугом²⁷ шаром о рамену висјевшом;
 Док²⁸ ал' цикне српски господаре:
 — Та јунаци, камо сте ми сада!
 Дедер²⁹ овди покаж'те ми с' храбри!
 Вуле громки³⁰ сабљо и мишицо

¹⁵ Нуман-паша не разби.

¹⁶ Српскога вођа (вожда, Карађорђа) још непобеђенога (непобјеждена).

¹⁷ Овде се (с') виде у тесноћи (тјесноти, тесноти) Срби.

¹⁸ Коњичке пушке (карабиље). *Карабиљ* долази од карабин, што значи кратку пушку, којом су пређе били наоружани коњаници у европским стајаћим војскама.

¹⁹ Гњев (гњевност, љутину) и пуцњаву.

²⁰ Али коњаник (хатлија) те бесни (бијесни) пећки. *Хатлија* или управ атлија, што долази од турскога ат (коњ), значи: коњаник, коњица.

²¹ Оно ('но) у Турчина нема (нејма).

²² Престола (стола) цариградскога (цариградска). Овде се разуме западни део турске царевине.

²³ Као стена (стјена), па пиштољима (кубурам', кубирама) гађа. Овде се под - кубурама разуму коњички пиштољи, који се носе у нарочитим кесама с десне и леве стране седла. *Кубуре* у турскоме значи: тул за стреле, корице за пиштоље, цев, лагум или тамник при опсади града.

²⁴ Настао (наст'о, труди се) не пушћати. *Огласник* означаје овде једног Србина, који би се жив пустио, да у Србију однесе глас о погибији на Суводолу.

²⁵ Атлији (му) падне, он остаје стојећи (дупке).

²⁶ Те опет (опета) истоветно гађа (бије).

²⁷ Пушком (шаром) о рамену (раму) висевшом (висјевшом, која висише).

²⁸ Али (ал') цикне Карађорђе (српски господаре).

²⁹ Де овде (овди) покажите (покаж'те) ми се (с') храбри!

³⁰ Јуначе (сабљо) и снаго (мишицо). У Црној Гори и данас је обичај, да се некеме каже „сабљо“ место „јуначе“, да неби изгледало као простачко ласкање у очи.

Сад³¹ појави сво т' мужество вјечно
 Удри, продри скроз на једну страну! —
 Ончас³² Вуле и најпрви главом,
 Табан гвожђе³³ повадивши љуто,
 Писне соко, и³⁴ ка' жешћа гуја:
 — Ха сад' удри³⁵ тко је Србин својски! —
 Пак³⁶ у јато реко б' препелица;
 Отисну се³⁷ неколцина за њим',
 И остали сви напрегну силе,
 Прије³⁸ продру, нег' су напанули;
 Помјеша³⁹ се Турчин са Србима,
 Коњик српски и хатлија турски,
 Кубуре⁴⁰ се близдер забораве,
 Већ' сијеват' димискије⁴¹ стану,
 И главе се оспу⁴² коврљати,
 Та⁴³ скакутат' по рудини цвјетној;
 Ал⁴⁴ издржат' гњев збиљости тко ће,
 Тко⁴⁵ л' одвратит' мач Небесног' сама,
 Начну⁴⁶ клетни од некога доба,

Вуле Илић је био под Карађорђем војвода у смедеревској нахији. Колико јунашћом, толико се он одликовао и својим громким гласом.

³¹ Сад изнеси (појави, покажи), ево ти (т', твоје) мужанство (мужество, мушкост) вечно (вјечно, вечито).

³² Онај час, одма Вуле и најпрви лично (главам).

³³ Љуто, кубуре повадивши.

³⁴ Као (к'а) жешћа змија (гуја).

³⁵ Ко (тко) је Србин прави (својски, искрени)!

³⁶ Журне у јато, рекао (реко) би (б') препелица.

³⁷ Неколицина (неколцина, неколики Срби) за Вулом (њим').

³⁸ Пре продру, него (нег') су напали (напанули).

³⁹ Помеша се Турчин са Србима.

⁴⁰ Пиштољи се на близу (близдер, у близини) забораве.

⁴¹ Него севати (сијевати) сабље (димискије) почну (стану). *Димискије* су турске сабље, које се кују у Дамаску.

⁴² Котрљати (коврљати).

⁴³ Скакутати (скакутат') по пољани (рудини) цветној (цвјетној). Овим је казано, како је у време боја суводолска равница била цвећем окићена.

⁴⁴ Али издржати (издржат') гњев озбиљности (збиљости, озбиљно јуначких Срба) ко (тко) ће.

⁴⁵ Ко ли (л', зар) одвратити (одвратит', одбити, скренути) мач самога (сама) Небеснога (Небесног', Бога).

Пошто их се мал не преполови,
Ил⁴⁷ зар кад' се миш'ца ознамени
Силног⁴⁸ Вула те спомена ради,
Што⁴⁹ надмоћног' свуда је представљо,
Ће⁵⁰ би год' се дијелиле душе.
У том⁵¹ истом' развршају крвну,
Кад⁵² 'но с' бјеху смијешале војске,
Племенита⁵³ Марка Марковића
Мал⁵⁴ каменом не ували Турчин,
Да⁵⁵ с' не врцну, пачеж' не ухитри
Те⁵⁶ кубуром истог' по сриједи.
Јован-Сава кнез⁵⁷ бихорске стране
Са својима⁵⁸ ту бивши уз Турке,
И на⁵⁹ браћу дотле војевавши,
Посље⁶⁰ боја и разбитја тога
Дође к' српском Карађорђу⁶¹ славну,

⁴⁶ Навале Турци (клетни, проклињани) од некога доба.

⁴⁷ Или зар када (кад') се одликовало (ознамени) мишица (миш'ца).

⁴⁸ Силнога Вула те спомена ради.

⁴⁹ Надмоћнога (надмоћног', јуначнијега) свуда је представљао (представљо).

⁵⁰ Где би год се делиле (дијелиле) душе од тела, тј. где би год се гинуло у боју.

⁵¹ Истоме (истом') развршају крвном (крвну).

⁵² Када оно ('но) се беху (бјеху) смешале (смијешале, измешале) војске.

⁵³ Племенитога Марка Марковића. *Марко Марковић*, видети рукопис *Србијанке*.

⁵⁴ Умало каменом не свали (ували, с коња обори) Турчин.

⁵⁵ Се (с') не измаче нагло (врцну, склони брзо), чак (пачеж', пачеже, паче) не ухитри.

⁵⁶ Пиштољем (кубуром) истога (истог' Турчина) по среди (сриједи) погоди.

⁵⁷ Бихора (бихорске стране). *Јован Сава*, коме је презиме било Савић, па су га Арнаути онако прозвали, — из кога је места био, кад се родио, и дали још његових потомака има, то се сад незна. Мора бити, да је код Турака добро стајао, кад су га признавали за вилајетског кнеза. *Кнез* је онај званичник, кога је српски народ бирао зато, да од турских власти примљене заповести у народу извршује. Ближе о кнезовима гледај у коменатру на „Начело устанка Србов“, прва част *Србијанке*. *Бихор* је северозападни део Старе Србије, кроз који тече Лим, и где је варош Бијело Поље. У Бихору живе већином Срби православне, но имаде их нешто и мухамедовске вере. Но међу њима налази се и нешто Аранauta, који су такође мухамедовци.

⁵⁸ На Суводолу (ту) бивши уз Турке.

⁵⁹ Србе (браћу) дотле војевавши. Овим је казано, како је Јован—Сава, и ако Србин — већ до Суводолског боја против Срба ратовао.

⁶⁰ После боја и разбића (разбитја) тога.

Преда му се⁶² с' цијелом нахијом,
 Ал'⁶³ овако препоручје с' њему:
 - Дош' о⁶⁴ сам ти и ја Господаре!
 Но ти неби ни сад се предао
 Да на сабљи не доби нас мушки;
 Ја⁶⁵ одселе за тобом ћу свуда,
 Моја глава за⁶⁶ влаканце твоје!... —
 Прим' је⁶⁷ с' радо су тисућу друга,
 И војева докле не погине...
 Са⁶⁸ свим' својим' до пошљедна сама.
 Тад'⁶⁹ свак бив ту Срб отсеца главе,
 Али фала отпочившем' Вулу!
 Што⁷⁰ с' не плаши ни најстрашнијега,
 Присутствијем⁷¹ свуд' превиша духа
 Опасности и⁷² премеждја јавна,
 За које⁷³ 'во и наградје г' вожде
 Смедерева⁷⁴ командантством древна;
 Храброст сретна⁷⁵ смрсивши побјежда.

У почетку маја 1809. Карађорђе са Вулетом Илићем, Миланом Обреновићем, Вујицом Вулићевићем и Лазаром Мутапом с

⁶¹ Славном (славну).

⁶² Са (с') целом (цијелом) нахијом. *Нахија* долази од арапскога нахије, што значи: округ, срез.

⁶³ Али овако се (с') препоручио (препоручје) Карађорђу (њему).

⁶⁴ Дошао сам ти и ја господаре!

⁶⁵ Одсад (одселе) за тобом ћу свуда.

⁶⁶ Мало влакно (влаканце) твоје!...

⁶⁷ Примео се (с') Јован-Сава радо са (су) тисућу другова (друга, војника).

⁶⁸ Свима (свим') својима (својим') до последњега (пошљедњега) самог (сама).

⁶⁹ Тада, сваки (свак) ту бивши (бив) Србин (Срб) отсецао је (отсеца) главе.

⁷⁰ Који се (с') не плаши ни најстрашнијега.

⁷¹ Присуством свуда (свуд') превишега (превиша) духа.

⁷² Покушаја (премеждја) јавнога (јавна).

⁷³ Ево ('во) и наградио (наградје) га (г', Вула) вођ (вожде, Карађорђе).

⁷⁴ Древнога (древна, старога) заповедништвом (командантством). *Смедерево* је српска варош на Дунаву са градом, који је у 15. веку саградио деспот Ђурђе Бранковић, откуда је и добио придев „Смедеревац“. Оно се помиње више пута у историји од 15. до 19. века. Његови становници баве се трговином, рукодељем, а особито виноградарством.

⁷⁵ Замрсивши (смрсивши, забунивши) побеђује (побјежда).

8.000 Срба и десет топова уђе преко Рашке, најкраћим путем преко - Чемерне, те дође до Сјенице. Опколи је и опшанчи и бомбардује, па онда на јуриш узме.

Затим Карађорђе оде на Нову Варош, шанчевима опколи и јуришем узме и у граду 600 Турака исече.

Одатле се врати на сусрет пећском Нумах-паши, који је 20.000 Арнаута и њиову коњицу водио к Сјеници. Ту се на сјеничкој висоравни, пољу Суводолу, са Србима сукоби (27. маја 1809). Разбијени Турци побегну у Нови Пазар.

ЧЕДОМИР АНТИЋ

КАРАЂОРЂЕ И ВЕЛИКА БРИТАНИЈА

Велика Британија била је један од најпостојанијих савезника Османског царства. Целовитост и самосталност Османског царства, колико год слабо оно било, били су гаранција за бројне и сложене британске интересе на Блиском истоку и у Индији. Споменути принцип није се мењао током читавог 19. века, али је за време трајања Првог српског устанка (1804 – 1813) савезништво Лондона и Цариграда пролазило кроз бројна искушења, да би 1806. године, пошто је у Цариград стигао утицајни француски конзул Себастијани, две државе дуже време биле у непријатељству. И поред тога, Велика Британија никада није била наклоњена тежњама балканских хришћана. Истина, британској јавности није баш било јасно шта се од 1804. до 1813. заиста догађало у Србији, због чега је све до свог коначног пораза Први српски устанак називан побуном или хајдучијом, али су британски амбасадори у Цариграду и вицеkonzули у Травнику и Букурешту с пажњом пратили развој догађаја у устаничкој Србији.¹ Тако је краљевски амбасадор на Порти сер Артур Пеџет (Sir Arthur Paget) године 1807. послао капетана Лика (Captain Leake) у немирне области европске Турске, не спомињући при том побуњену Србију, ни њеног војсковође.² Добри односи између Велике Британије и устаничке Србије били су крајње неформални и, будући да је британска дипломатија у Србији видела пре свега руског експонента,

¹ Б. Момчиловић, „Велика Британија и српска национална револуција”, Ч. Попов (уред.), *Европа и Српска револуција 1804 – 1815*, Нови Сад 2004, 450 – 451.

² Paget to Leake, 19th October 1807, H.W.V. Temperley, *History of Serbia* (London 1917), p. 202; Lee, *ibid.*, pp. 45 – 46.

неискрени.³ Зато када је Француска заратила са Русијом, руска војска се повукла са Дунава, а Османско царство изашло из рата, британска дипломатија благонаклоно је гледала на поновно покорене Србије. Када су српски депутати за време Бечког конгреса покушавали да скрену пажњу представника великих сила на Србију, молећи да буде промењен Букурешки уговор, наишли су на свакако најхладнији пријем управо у канцеларији британског државног секретара за спољне послове лорда Каселпреја. Ипак, и поред чињенице да су британски дипломати и сам апел Порти за милост према Србима видели као могуће угрожавање пријатељства између Лондона и Цариграда, управо је у то време лондонски „Тајмс” објавио чланак у ком је затражено заустављање прогона хришћана у Србији, док је неосетљивост европских дипломата осуђена тим више што се испољава у случају свих других, али не и овог европског народа.

О британском виђењу Србије у време Првог српског устанка писао је детаљно у своје две студије др Бранко Момчиловић.⁴ Слику Карађорђа у британским изворима прве половине 19. века представио је детаљно још 1988. Веселин Костић, закључивши да је током прве и друге деценије столећа вожд „био најчешће спомињана личност из јужнословенских земаља у енглеским књижевним и другим изворима”.⁵ Међутим, до наших дана слика Србије у британској јавности и њен утицај на британску политику нису детаљно изучавани, док је слика Велике Британије у Србији која је управо и настајала у време Првог српског устанка, у потпуности неистражена.

Лик Карађорђа Петровића, који је у британској јавности и касније у науци узиман као симбол Србина или чак Балканца, какав је изграђен током 19. и 20. века, обрађен је тек делимично. Тако се и догодило да у досадашњим студијама о писању британских новина о Првом српском устанку као први новински текст посвећен устанку буде споменут један чланак објављен пролећа 1807. године.⁶ Док је у „Морнинг Хералду” вест о бици између устаника и османских тру-

³ Пример сарадње било је заустављање мисије француског генерала Гардана који се упутио у Персију. Ипак, британски дипломата у Букурешту није био спреман да изађе у сусрет српским жељама. Б. Момчиловић, „Велика Британија и српска национална револуција”, исто.

⁴ Б. Момчиловић, „Тајмс о Првом српском устанку”, *Зборник Историјског музеја Србије*, св. 10, Београд 1973, 63 – 81; Б. Момчиловић, *Једна енглеска песма о Карађорђу*, Матица српска, *Зборник за славистику*, 10/1976, 128 – 132.

⁵ В. Костић, *Карађорђе у енглеским изворима прве половине XIX века*, *Анали Филолошког факултета*, св. 19, Нови Сад 1988, 495.

⁶ *Исто*, 490.

па на Морави, која се одиграла у мају 1806. године, објављена у јуну исте године, и то из Земуна.⁷

Вести о Карађорђу биле су површне и узгредне. Др Бранко Момчиловић је прву пронашао у „Тајмсу” од 6. фебруара 1808. године.⁸ Међу осам новинских, историјских и књижевних текстова о Карађорђу представљених у студији Веселина Костића о Карађорђу у енглеским изворима из прве половине 19. века, не налази се и његов некролог, објављен у „Тајмсу” крајем лета 1817. године.⁹ Реч је о првој посмртној биографији једног Србина објављеној у британским новинама, где управо такви текстови представљају врхунац књижевне врсте кратких животописа, обично писаних од стране најобавештенијих савременика. Реч је о књижевној врсти довољно сажетој да јој се може посветити немирни дух списатеља који често нису историчари, а понекад су познатији од личности о којима пишу, као и о текстовима чији је повод толико значајан да њихову детаљност, прецизност и академизам могу прихватити широки слојеви читалаца, који почетком 19. века већином нису били нарочито образовани, а чије је интересовање у свим временима углавном површно и краткотрајно.¹⁰

Намећу се два важна питања.

Пре свега, каква је била улога Велике Британије у Карађорђевој смрти и околностима које су јој претходиле? Један од раних историчара српско-британских односа Чедомиљ Мијатовић, с пажњом састављајући своју збирку британске дипломатске грађе о Првом српском устанку, настојао је да пронађе извештај који се односио на приспеће Вождове главе у Цариград. Такав документ, међу-

⁷ „Foreign Intelligence”, *Morning Herald*, 11th July 1805, No. 1515, p. 2, c. C.

⁸ Б. Момчиловић, „Тајмс о Првом српском устанку”, *Зборник Историјског музеја Србије*, св. 10, Београд 1973, 77; В. Костић, *Карађорђе у енглеским изворима прве половине XIX века*, *Анали Филолошког факултета*, св. 19, Нови Сад 1988, 490.

⁹ „The Times”, 6th September 1817 (page 2, col. e), *Czerny-Georges, Account of His Career In Servia*; један други опширан чланак о убиству Карађорђа, написан углавном у форми вести, објављен је почетком октобра у новинама од мањег значаја. „Russia and Turkey”, *Weekly Dispatch*, 5th October 1817 (p.314, c. C).

¹⁰ Крајем 1814. српски депутати, које је предводио прота Матеја Ненадовића, настојећи да од сила окупљених на Бечком конгресу измоле заштиту за народ недавно поробљене Србије, не само да нису успели да се сретну са британским премијером Каселром (Castelrough кога су погрешно називали Каселприја), већ су наишли на нерасположење његових секретара и на тешкоће у комуникацији, због чега су српске молбе с немачког морали да преведу на латински језик. *Дневник*, „Шумадинка”, Београд, 18. април 1855, год. 4, бр. 31, стр. 121 – 122.

тим, није пронашао.¹¹ Поједини историчари прихватили су тезу да је британска дипломатија, будући заинтересована да онемогући општи устанак балканских хришћана, била умешана у убиство Карађорђа, макар у мери у којој је знатно касније била уплетена у атентат на Иоаниса Каподистрију. Ипак, извори никада нису потврдили умешаност једног од првака Хетерије Николаоса Галатиса у припреме Карађорђевог убиства. Галатисове везе са Великом Британијом, изузев чињенице да је био припадник гарде Јонских острва, која су се тада налазила под британском влашћу, као и да је по повратку на Пелопонез био сумњив у мери довољној да буде убијен од хетериста, никада нису добиле потврду у документима.¹²

Следеће питање односи се на начин на који је Карађорђева смрт представљена у Великој Британији и да ли је управо слика која је двадесетих година XIX века о Србији створена у удаљеној и не превише заинтересованој британској јавности посебно значајна, поред сведочења ближих, обавештенијих, али и заинтересованијих савременика.¹³ Аутор ове, прве целовите и последње савремене, Карађорђевог биографије на енглеском језику није потписан. Међутим, структура текста, склоп реченице и вести које о Карађорђу доноси Џ. М. Кинијер (J. M. Kinnear) у свом путопису, који је у Британији штампан 1818, наводе на помисао да је овај путник, који је пред крај Првог српског устанка боравио накратко у Србији, био или аутор или важан извор некролога.¹⁴ Веселин Костић, на основу чињенице да Кинијер у својој књизи, објављеној годину дана после Карађорђевог смрти, није споменуо и његову погинутицу, закључио је да ни он, ни британска јавност о свему још увек нису ништа знали. Ипак, могуће

¹¹ Ч. Мијатовић, *Преписи из званичних и поверљивих извештаја енглеске амбасаде у Цариграду 1804 – 1814*, „Споменик СКА”, књ. 46, Београд 1922, стр. 104.

¹² М. Екмечић, „Европски оквири и карактер српске револуције 1804 – 1815”, Ч. Попов (ур.) *Европа и Српска револуција 1804 – 1815*, Нови Сад 2004, 101 – 102.

¹³ В. Костић наводи како је британска јавност тек 1819. обавештена о Карађорђевој смрти, и то у путопису Вилема Мекмајкла (William MacMichael, *Journey from Moscow to Constantinople*, London 1819, 49 – 50). Ипак, с обзиром на чињеницу да је први биографски чланак о вођи српског устанка штампан у „Тајмсу” већ 6. фебруара 1808 (Б. Момчиловић, „Тајмс о Првом српском устанку”, 77), могло би се очекивати да је и вест о Карађорђевој смрти, објављена непосредно у великом броју европских новина, била раније позната британској јавности. И заиста, већ у септембру 1817. „Тајмс” и неколико других новина донеле су вест о његовој смрти, детаљима убиства и догађаја који су му претходили, да би у септембру био објављен и некролог у литерарном додатку „Тајмса”.

¹⁴ J. M. Kinnear, *Journey through Asia Minor, Armenia and Kourdistan in the Years 1813 and 1814*, London 1818, 10, одломак В. Костић, 491.

је да Кинијер, боравећи у Србији кратко и пишући о њој узгред, није сматрао да је потребно да мења текст своје књиге, који се ионако односио на време од ког га је у тренутку штампања делило пет година.

Карађорђево некролог објављен у „Тајмсу” не доноси нове податке о његовом животу и делу, ипак, тај текст, мада непознат, по много чему је значајан за каснију историју српско-британских односа, повест међусобне перцепције два народа и основе слике о Србији и Балкану која је створена у Великој Британији. Можда је управо британска јавност, упркос недостатку ранијих веза и истинског политичког интереса заиста могла да се подичи непристрасношћу и чињеницом да у недостатку ранијих знања није имала већих тешкоћа да усвоји вести о новоствореној српској држави, која се после столећа опскурности поново појавила на историјској сцени. Извесно је, ипак, да је та непристрасност према Балкану носила и став према његовим становницима, суштински стваран у контрасту према слици коју су Британци имали о себи самима. Текст некролога посвећеног Карађорђу показује да је британска јавност Србију видела као стару европску државу која је 1804. само обновљена, што у много чему мења у наше време широко прихваћене ставове о Србији као потпуно новој држави, чији је идентитет више конструисан него реконструисан током 19. века.¹⁵

¹⁵ Т. Стојановић, *Балкански светови – прва и последња Европа*, Београд 1997, 206; S. K. Pavlowitch, *Serbia – History behind the Name*, London 2002.

ЦРНИ ЂОРЂЕ¹⁶

Ђорђе Петровић, познатији под именом Црни Ђорђе, на енглеском Black Georges, рођен је у племенитој српској породици, у

¹⁶ „CZERNY-GEORGES Georges Petrowich, better known by the name of Czerny-Georges, that is to say Black Georges, was born of a noble Servian family, in the neighbourhood of Belgrade. Before he had attained the age of manhood, he was one day met by a Turk, who with an imperious air ordered him to stand out of his way, at the same time declaring that he would blow out his brains. Czerny-Georges, however, prevented him from putting this threat into execution, and by the discharge of a pistol immediately laid him dead on the ground. To avoid the dangerous consequences of this affair, he took refuge in Transylvania, and entered the military service of Austria, in which he quickly obtained the rank of non-commissioned officer. His captain having ordered him to be punished, Czerny-Georges challenged and killed him. He then returned to Servia, where, at the age of twenty-five, he became the chief of one of those bands of malcontents which infest every part of the Turkish dominions, who pride themselves upon the title kleptai, or brigand, and whom the non-Mussulman population consider as their avengers and liberators. Czerny-Georges encamped in the thick forests, waged war against the Turks, with unheard of cruelty; he spared neither age nor sex, and extended his ravages throughout the whole province of Servia. The Turks having, by way of retaliation, condemned twenty-six of the principal Servians to death, the father of Czerny-Georges, shocked at so many horrors, determined to abandon the banners of his son whom he had previously joined. The old man even threatened to deliver up the whole troop to the powers of the Turks, unless they immediately consented to relinquish the useless contest. Czerny conjured him to alter his resolution, but the old man persisted and set out for Belgrade. His son followed him. Having arrived at the Servian outposts, he threw himself on his knees and again entreated that his father would not betray his country; but finding him inflexible he draw out a pistol, fired it, and thus became the murderer of his parent.

The Servians still continued to augment the band of Czerny-Georges. Emboldened by the numerous advantages he had obtained, this chief at length sallied from his forests, besieged Belgrade, and on the 1st of December 1806, forced that important fortress to surrender. Being proclaimed Generalissimo of his nation, he governed it with unlimited power. The principal nobles and ecclesiastics, under the presidency of the archbishop, formed a kind of senate or synod, which assembled at Semandriah, and which claimed the right of exercising the sovereignty. But, Czerny-Georges annulled the acts of the assembly and declared, by a decree, that ‘during his life no one should rise above him; that he was sufficient in himself and stood in no need of advisors’. In 1807 he ordered one of his brothers to be hanged for some trifling want of respect towards him.

The conquest of Servia was accompanied by the massacre of the Turks; no mercy was shown even to those who voluntarily surrendered themselves. Czerny-Georges being attacked by an army of 50 000 Mussulmans, valiantly defended the banks of the Morave; and had he possessed the means of obtaining foreign officers to discipline the intrepid Servians, he might perhaps have re-established the kingdom of Servia, which under Stephen III resisted the Monguls, and under Stephen Duscian included Bulgaria, Macedonia and Bosnia. In 1387; Servia, though tributary to the Turks, still retained its national Princes, who assumed the title of Despots; in 1463 they were succeeded by a Turkish Pasha. Their house became extinct in 1560.

Czerny-Georges was tall and well made; but his appearance was altogether savage and displeasing owing at the disproportionate length of his countenance, his small and sunken eyes, bald forehead, and his singular method of wearing his hair gathered together in one enormous tress, which hung down upon his shoulders. His violent spirit was marked by an exterior of coldness and apathy; he sometimes passed whole hours without uttering a single syllable, and he neither knew how to read nor write. He never resorted to the diversion of hunting above once

околини Београда. Једнога дана, у време када је још био младић, срео је Турчина, који му је, не очекујући поговора, наредио да му се уклони с пута, запретивши да ће му, не послуша ли, просути мозак. Међутим, Црни Ђорђе га је спречио да своју замисао спроведе у дело, и хицем из свог пиштоља га саставио са земљом. Да би избегао опасне последице овог догађаја, Ђорђе избегне у Трансилванију и ступи у аустријску војску, где је убрзо затим доспео до ранга резервног официра. Када је његов капетан једном приликом наредио да Ђорђе буде кажњен, он му се супротставио и убио га. Потом се вратио у Србију, и ту као двадесетпетогодишњак постао харамбаша једне од оних банди незадовољника, што су никле широм турских посела; који се диче називајући се клефтима (хајдучима, прим. Ч.А.) или разбојницима, а не-муслиманско становништво их сматра својим осветницима и ослободиоцима. Црни Ђорђе је биваковао у непроходним шумама, водећи са Турцима рат нечувен по суровости. Не штедећи ни старо ни младо, ни мушко ни женско, убрзо је почео да пустоши читаву област Србије. Кад су Турци за одмазду, досудили смрт двадесетшесторици највиђенијих Срба, отац Црног Ђорђа, ужаснут тако великим страхотама, одлучи да напусти синовљев стег под који је и сам раније стао. Старац је чак запретио да ће, не пристану ли да сместа напусте безнадежну борбу, издати читаву дружину Турцима. Црни је покушао да га наговори да промени своју одлуку, али је стари остао упоран и упутио се за Београд. Син га је следио. Када су стигли до српских стража Црни Ђорђе падне на колена пред оцем преклињући га да не изда своју земљу. Али, кад је Ђорђе спознао старчеву непоколебљивост, тргао је пиштољ, опалио из њега и тако постао убица свога родитеља.

После су Срби и даље притицали увећавајући дружину Црног Ђорђа. Осмеливши се, пошто је стекао бројчану надмоћ, овај харамбаша је предводио војску далеко изван својих шума, опсео Београд и 1. децембра 1806. приморао ову важну тврђаву на предају. Пошто је

during the year. He was then accompanied by from three to 400 Pandurs, who assisted him in waging a deadly war against the wolves, foxes, deer and wild goats which inhabit the forest of fertile but uncultivated Servia. The entire produce of his hunting was publicly sold for his own profit. He also sought to augment his patrimony by confiscations.

At the treaty of peace in 1812, Russia provided for the interests of Servia. That province was acknowledged to be a vassal and tributary of the Porte. Czerny-Georges retired to Russia; and lived at Kissonoff in Bessarabia.

His return to Servia in disguise, his discovery and execution have been recently stated.
— *Litterary Gazette*.

проглашен за Врховног вођу (Generalissimo) свог народа, Црни Ђорђе је владао неприкосновено. Највиђенији племићи и црквени великодостојници сазвали су једном у Смедереву неку врсту сената или синода, на челу са Архиепископом, затраживши да врше власт. Међутим, Црни Ђорђе је поништио одлуке ове скупштине и декретом прогласио да се „за његовог живота нико неће уздићи изнад њега самог, да је за владавину сам себи довољан и не осећа потребу за саветницима”. 1807. наредио је, гоњен тек приземном жељом да зато буде поштован, да један од његове браће буде обешен.

Освајање Србије пратили су покољи Турака; није било милости чак ни за оне који су се добровољно предали. Када га је напала војска од 50 000 муслимана, Ђорђе је храбро бранио обалу Мораве. Да је имао средстава да доведе стране официре и дисциплинује неустрашиве Србе, можда би и обновио краљевство Србију је које се за време Стефана III одупрло Монголима¹⁷, а под Стефаном Душаном присајединило Бугарску, Македонију и Босну. Мада је 1387. постала вазал Турака, Србија је и даље задржала народне кнежеве који су узели титулу деспота. Године 1463.¹⁸ на њихово место је дошао турски паша, док се владарски дом угасио 1560. године.¹⁹

Црни Ђорђе је био висок, стасит, али је његова појава све у свему била дивљачка и одбојна захваљујући пре свега несразмерној дужини лица, малим и упалим очима, високом челу и јединственом изгледу његове косе, увезане у огромну кику, која му је сезала до рамена. Понекад је проводио читаве сате не дајући ни гласа од себе. Није знао ни да чита ни да пише. Ретко се чешће од једном у години одавао забави лова. У лов је полазио у пратњи триста-четристо пандура, који су му били у помоћи док би водио огорчен рат са вуковима, лисицама, јеленима, и дивљим јарцима што живе у шумама плодне, али необрађене Србије. Читаву ловину је продавао јавно, задржавајући зараду. Своје имање је такође гледао да увећа конфискацијама.

Мировним уговором из 1812. Русија се постарала за интересе Србије. Та област је призната као вазал и трибутар Порте.

Ђорђе се у Србију вратио тајно, преобучен, како је откривен и убијен објављено је раније. —

¹⁷ Непознато је одакле је потекла ова теза. Чињеница је да су савремени извори о проласку Монгола кроз Србију тридесетих година 13. века веома оскудни.

¹⁸ Реч је о времену после пада Смедерева 1459. године.

¹⁹ Мушка линија лозе Немањића изумрла је 1423. са смрћу Јоасафа (Јована Немањића).

Посебно је карактеристична слика прошлости какву је представио аутор некролога. Приметно је да он у Српској револуцији (Први и Други српски устанак) не препознаје посебан догађај или процес. Раздобље постојања устаничке Србије, које се хронолошки поклапа са за Велику Британију судбоносним Наполеоновим ратовима, прошло је готово непримећено за острвску јавност, као један у низу крвавих покоља у Европској Турској. Чак и кад описује велике устаничке војне операције и успоставу државе, аутор их приказује као наставак једне вишегодишње разбојничке пустоловине. Слично је и са савременом представом даље прошлости Србије, чију аутентичност и историјску заснованост оспоравају поједини историчари нашег времена. Старија историја Србије није овде ни посебно детаљно, ни потпуно тачно представљена, имајући своју инспирацију вероватно пре свега у Гибоновој *Историји опадања и пропасти Римског царства* и савременим историјама, које су српско средњовековље спомињале узгред, сумарно и које су, како је то обично случај када се један нов сегмент укључује у историјска разматрања, средњовековној Србији придавале или премали или превелики значај. Приписујући, међутим, новоуспостављеној Србији средњовековну, хришћанску прошлост, успех у рату с европским архинепријатељима (незауоставивим Монголима) и превласт на читавом Балканском полуострву (за време владавине цара Душана), аутор некролога Карађорђу признао је, у ствари, Србији место у европској породици држава и право на деоријентализацију.

Карађорђева личност и политичка улога, тако, добиле су у његовом некрологу место које раније нису стекле у британским новинама, док им је касније посвећена далеко мања пажња у британској историографији, све до појаве Урквартовог дела о историји Србије и превода Ранкеове историје Србије.²⁰ Чак је и *Енциклопедија Британика* у својим издањима до средине столећа у чланку о Србији Карађорђу посвећивала веома мало простора. Само виђење српске историје било је ограничено на раздобље од почетка 18. века и ратове између Аустрије и Османског царства од 1718. и 1737. године. До

²⁰ L. Ranke, *The History of Servia*, London 1852; D. Urquhart, *A Fragment of the History of Servia, 1843*, London 1844 (српски превод објављен 1989).

промене је дошло касније. Нерасположење према Карађорђу као опаком разбојнику и убици одговорном за смрт хиљада муслиманских цивила као да је слабило с развојем англо-османских односа. После масакра Јермена с краја 19. века више ништа није било исто у односу британске јавности према Османском царству. Приближавање Русији натерало је чак и вечито резервисаног Солзберија да примети како се Лондон пола века (дакле, од Кримског рата 1853 – 1856) „кладио на погрешног коња”. У то време се пружила прилика да се међу ауторима *Британике* нађу и Срби као што су били Божићар Карађорђевић и Чедомиљ Мијатовић.

Излагање о овом чланку о Карађорђу не би било потпуно ако га не би упоредили с чланком из издања Британске енциклопедије из 1956, који је припреман управо када је у социјалистичкој Југославији обележавана стопедесетогодишњица првог српског устанка. Занимљиво је да је уредништво у овом издању задржало чланак о Вуку Карацићу, који је за 10. издање написао Чедомиљ Мијатовић, али је дат нови чланак о Карађорђу.²¹ За разлику од Мијатовићевог чланка о Вуку Карацићу, нови чланак о Карађорђу испуњен је вредносним судовима о Карађорђевој раду. Представљен као револуционарни вођ, његова дела вреднована су углавном позитивно, а сам је осликан као неки антички херој, чија су дела велика и племенита, иако су мотиви данашњем човеку недовољно разумљиви. Закључак готово да је поетски пошто аутор наводи како су се „Карађорђа више плашили него што су га волели”, пошто је лично убио брата, оца и још најмање сто двадесет пет својих сународника, да би устврдио како је реч о особи која је била „војнички геније највишег реда, човек несаломиве енергије и воље, истинском утемељитељу српске независности”, чија је рука чак и у вези с цивилним питањима „била тешка, али је он сам био праведан и чак непристрасан”. Дакле, и поред чињенице да је Карађорђева личност описана у контрасту између његове историјске улоге и личне природе, као што је његова биографија представљена у кратким и анегдотским цртама, некролог Карађорђу објављен у „Тајмсу” чини темељ аутентичне историјске слике Карађорђа представљене британској јавности. На другој страни еволуција слике о Карађорђу у британској јавности поклопила се с европеизацијом и еманципацијом Балкана.

²¹ *Encyclopaedia Britannica*, A New Survey of Universal Knowledge, Vol. 13, ed. 24, London 1956, pp. 275 – 276.

Представљена слика Карађорђа показала је овог првог предводника модерне Србије као у потпуности оријентализованог и дивљег источњака, као прави пример другости (otherness) једног Европљанина. И поред свих предрасуда, стереотипа и недовољно прецизних вести, аутор некролога Карађорђу пружио је једно много егзактније тумачење српске будућности него што је то случај с прошлошћу, Србији се њиме признаје место у Европи, али се становништву Србије одриче моћ да то место заузму без помоћи са стране. Читав 19. век, обележен борбом Србије за ослобођење, уједињење и европеизацију српског народа, проћи ће управо у непрекидном постојању споменуте супротности.

Љубодраг ПОПОВИЋ, Миролjub ЈОВАНОВИЋ

**СТОГОДИШЊИЦА ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНАКА
1904. ГОДИНЕ
документи Владе, Министарства народне привреде
и просвете Краљевине Србије**

Прослава стогодишњице I устанка обележена је низом манифестација, током скоро целе 1904. године. Рад на овоме резултирао је и великом количином списка. Она је, и поред спољњег познавања догађаја из те године, остала највећим делом, сем архивистима, непозната нашој научној и широј јавности.

Задатак архивисте је да своје знање о овој, као и о другој грађи пренесе и својим колегама и најширој јавности. Из улоге коју имају архиви, а то је да служе потребама друштва у целини, пре свега науци, произлази и њихов задатак да архивску грађу учине приступачном јавности и тиме омогуће научноистраживачки рад у свим доменима друштвеног живота.

Разматрајући све пред чим смо се нашли, због обимности грађе, морали смо да се одлучимо чему да дамо приоритет. Резултат наше одлуке је изложени материјал. То је први комплетан помен аката потеклих из кореспонденције Министарства народне привреде, Министарства просвете и црквених дела и Министарског савета Краљевине Србије, а који пружа прилику за многа разматрања.

Ово је учињено пре свега с гледишта важности, улоге и значаја централних државних установа, те руководећих личности Србије тога времена. Желели смо да створимо потпунију слику амбијента у ком се прослава припремала и одиграла.

*

Почетком 1903. године почела су да се јављају мишљења да би 1904. године, као што је то учињено с обележавањем педесетогодишњице II устанка, требало да се обележи и стогодишњица I српског устанка. Та идеја је особито добила замаха половином те године, после смене династија и доласка Петра I Карађорђевића на власт.

Међу првима носилац те идеје био је Ђорђе Н. Генчић министар народне привреде, у влади која је била формирана 12. јуна 1903. године. Он је предлагао да се 1904. године, на стогодишњицу „борбе и напора српског народа за ослобођење и уређење своје државе”, приреди велика земаљска изложба, која би „обележила успехе постигнуте стогодишњим трудом.”

У том смислу, већ почетком јула 1903. године предложио је и образовање Главног одбора за приређивање „Велике земаљске изложбе о стогодишњици ослобођења.” У том одбору требало је да буду окупљени, осим министра народне привреде и просвете и црквених послова, сви представници јавног, културног и привредног живота земље, њих 45. Сем тога, предвиђен је био и Управни одбор, у чијем саставу је требало да буде 8 чланова и секретар Управе, као и Грађевински одбор. Одбор је требало да сачињавају тада углавном млади књижевници и научници: Доброслав Ружић, Милоје Васић, Станоје Станојевић, Божа Марковић, Јован Томић, Павле Поповић, Милорад Павловић. Бранислав Нушић је имао троструку дужност: члана Управе, секретара Управе и Главног комесара изложбе.

Сам нацрт изложбе био је подељен у 12 поглавља, почев од мотива организовања изложбе до њене целокупне реализације.

Да би се цела ствар и комплетно сагледала министар Генчић је 8. јула 1903. године одредио стручну комисију која је имала да утврди обим изложбе, место на ком би се она одржала и да направи предрачун средстава потребних за ту сврху.

Извештај те комисије, после њеног свестраног рада, био је готов крајем јула месеца. У исцрпном извештају комисије изнета су њена запажања, понуђена сврсисходна решења, а учињене су и корисне сугестије у вези с изложбом.

Комисија, завршавајући свој извештај, изразила је озбиљну сумњу у успех изложбе. Кратко време и велика финансијска средства (око 1.000.000 динара) били су озбиљне препреке реализацији те идеје. „А кад је тако жељени и потребни успех неизvestан, онда

би приређивање изложбе могло бити само од моралне и стварне штете по српски народ”, писала је она.

Извештај комисије био је разлог да Генчић, ревидирајући свој ранији став, поднесе нов предлог, нову варијанту јубиларне прославе. Поднесен свакако пре двадесетог септембра на разматрање Влади, која га је промовисала, предвиђао је следеће:

а) да се прослава стогодишњице народног устанка под вођством врховног војсковође Карађорђа Петровића и ослобођења Србије обележи историјском изложбом из доба Првог српског устанка и појавом дела, у којем ће се за најкраће време изнети историјски развитак културног стања Србије од њеног ослобођења до тадашњег времена, и тадашње културно стање Српства;

б) да се старање о изложби и изради овог дела повери Српској краљевској академији наука; да се ради тога Српској краљевској академији наука стави потребан кредит на располагање кад за то поднесе утврђени програм и прорачун.

Предлог је одмах прослеђен Академији наука.

Одговор Академије стигао је после 15. октобра, али тада већ новој влади, у којој од 21. септембра није било Ђорђа Генчића.

Предлог Академије обухватио је историјску изложбу која би се односила на време 1804–1815. године. Сем тога, он је предвиђао и свечани скуп с два предавања: о Карађорђу као централној фигури устанка и о самом устанку као историјском догађају. Сем тога од посебног значаја било је и усвајање предлога израде списка о Србији и српском народу, уз најширу сарадњу академика, научника, књижевника и уметника.

Посебан прилог новим пројектима за прославу устанка био је и предлог Симе Тројановића, кустоса Етнографског одељења Народног музеја. Он је предлагао да се Етнографски музеј свечано отвори за публику на сам дан прославе.

Интересантан је још један податак. У целу ту припрему за прославу умешао се и својим предлогом један странац – Артур Гобије, Белгијанац, са својом фирмом у Прагу.

У своме писму од 25. јуна 1903. године (по новом) он се препоручивао да организује привредну изложбу која ће бити отворена маја месеца 1904. године, а у славу стогодишњице Првог устанка.

Као прилог своме предлогу он је навео и своје референце. Из њих се могло увидети да се он тим послом бавио од 1891. године, те

да је био организатор на изложбама у Прагу, Берлину, Бриселу, Ливорну, Букурешту, Паризу, Бечу, Стокхолму, Рушчуку, Лублину, Осаки, Атини и др.

Но, како није имао вести да ли је што решавано о његовом предлогу, он је 24. јула (по новом) доставио ново писмо. У њему је поновио свој предлог, с напоменом да ће му се придружити и неки са српске стране.

По трећи пут он се јавио 29. јула (по новом) молећи министра Генчића за директан сусрет у Бечу или неком другом аустријском граду. Поново је молио за што скорије одобрење (повластицу) за отварање изложбе.

Свако од тих писама остало је без одговора, јер његови предлози нису уопште били ни разматрани.

У четвртом покушају он се обратио краљу Петру, али ни тамо није о његовом предлогу расправљано, већ је враћен почетком октобра „Привреди” на разматрање.

Но, све, па и ово у октобру те године није било у кругу интересовања нове владе, о чему нам говоре забелешке на актима у вези с овом питањем: „да се акта ставе” „у акта која чекају за решење”, а да се почетком новембра 1903. године ставе „у акта”.

Тиме је настало затишје у решавању овог питања.

*

Све то, овај шестомесечни период догађања, пресекао је краљ Петар I својом одлуком од 24. децембра 1903. године, која је гласила овако: „да се током 1904. године свечано прославља стогодишњица Српског устанка. Програм јубиларних светковина да изради Краљевска влада.”

По одлуци владе, тежиште свих припрема је прешло на Министарство просвете и црквених послова.

На основу ове Одлуке министар Љубомир Стојановић је већ 3. јануара 1904. године упутио распис свим школским надзорницима о начину обележавања устанка у свим школама.

Следећи потез министар Стојановић је повукао 12. јануара 1904. године, када је образовао „један Средишњи Главни Одбор за прославу Стогодишњице, који ће израдити цео план прославе и водити врховну бригу о његовом извршењу.”

За председника Одбора одређен је Сима Лозанић, председник Академије наука, а за чланове: Стеван Ловчевић, начелник Министарства просвете, ректор Велике школе Марко Леко и њени професори: Андра Стевановић, Михаило Петровић, Слободан Јовановић, Љубомир Ковачевић, пређашњи министар просвете, председници Историјског и Етнографског одбора Михаило Валтровић и Сима Тројановић, те председник општине Београда Коста Главинић. Њима се 25. јануара придружио Михаило Рашић, артиљеријски пуковник „као председник Војничкога Одбора.”

Овима су, по одлуци самог Одбора од 1. фебруара прикључили су се: Драг. Јанковић, управник Народног позоришта, Тоша Михаиловић, потпредседник Трговачког удружења, Спира Калик, професор Прве београдске гимназије, те Михаило Божић, протојереј као представник митрополита.

Новоформирани одбор показао се много ефикаснијим него Одбор Министарства народне привреде. Већ на следећим састанцима у јануару и фебруару утврђен је програм прославе у Београду и Орашцу као централним местима прославе, а на састанцима у марту и априлу утврђивани су детаљи финансијске природе.

У свом раду Одбор је изузетну пажњу посветио пословима три музеја: Етнографског, Српске земље и Војном, њиховом опремању због припреме за отварање које је следило.

Највећи задатак додељен је Етнографском одељку Народног музеја. Његови стручни сарадници, кустос Сима Тројановић и помоћник Никола Зега, прикупили су за фонд будућег музеја 8.000 експоната. Исто тако значајан посао обавили су Музеј српске земље, повећањем броја својих експоната, као и Војни музеј. Тиме је прилика да се рад тих установа прошири и оне обогате новим експонатима била у потпуности искоришћена.

Пажња је била посвећена и функционисању самог Народног музеја у доба одржавања прославе.

Сама прослава Устанка требало је да буде искоришћена за две значајне акције. Сем свечарског дела, пажња је била посвећена и проблему химне. Одбор је расписао конкурс за текст и композицију нове химне, уз новчану награду од 1.000 динара.

По замисли Одбора, другом посебном акцијом требало је учинити попис свих лица, по нахијама (тада окрузима), која су дала своје животе током ослободилачких борби у 19. веку (1804–1815, 1876–1878. и 1885. године). У вези с тим, Средишни главни одбор

прихватио је и предлог свог члана С. Ловчевића да се у све цркве широм Србије уграде иконе с уклесаним именима тих погинулих бораца.

Сама прослава стогодишњице Првога устанка отпочела је у Београду 14. фебруара 1904. године благодарењем у Саборној цркви, ком је присуствовао и краљ Петар I Карађорђевић. Посебна прослава организована је истог дана и у самом Орашцу. Обележавање те годишњице настављено је другим манифестацијама у области културе и просвете широм земље.

Током те годишњице крунисан је Краљ Петар I. Затим, отворени су за публику Етнографски и Војни музеј, те Музеј српске земље, данас Природњачки музеј. У свим школама прослављен је овај догађај. Српска краљевска академија такође је одржала свечани скуп посвећен значају Првог устанка.

Јубиларна прослава стогодишњице била је прилика да се у кратком времену (ограниченим средствима) одржаним манифестацијама да пресек културног и привредног стања српског друштва после стогодишње ослободилачке борбе.*

I

ВЕЛИКА ЗЕМАЉСКА ИЗЛОЖБА О СТОГОДИШЊИЦИ ОСЛОБОЂЕЊА 1904. ГОДИНЕ

I

Слободна Краљевина Србија, плод оне велике револуције од 1804. године, када је велики Вожд развио заставу позивајући Србе у борбу „за Крст часни и слободу златну”, осећајући и појимајући величину благодарности према жртвама и подвизима својих предака, прославиће 1904. годину као стогодишњицу борбе, труда и напора српског народа, на ослобођењу и уређењу своје државе.

* О обележавању стогодишњице, за сваку акцију коју је предложио Одбор, може се видети потпуније из библиографских података, о самој прослави.

Како су у припреми обележавања овог догађаја чињена два покушаја, то је и материјал о томе подељен у два поглавља, и тако изложен.

Да би та прослава целог српског народа, са величине и значаја свога, одвојила од досадашњих а и, да би собом обележила успехе постигнуте стогодишњим трудом; Краљевска влада је решила да уз учешће целог српског народа, до године приреди Велику Земаљску Изложбу, као један део свечаности.

II

Велика Земаљска Изложба која ће се приредити у престоници Краљевине Србије а у славу стогодишњице од првог устанка и под високом заштитом Његовог Величанства Краља Петра I, унука великог Војводе који је пре сто година први развио заставу за ослобођење - имаће задатак не само да представи степен културе на коме се слободна Краљевина Србија, налази после сто година живота, већ и историски развој те културе. Тога ради она ће бити још и историско-музејска изложба.

А, да би одговорила што више у будућој задаћи Србије која јој у будућој ери предстоји, она ће изнети и живот српског народа како би дала могућности да се из њега исцрпи правилни погледи и на потребе народне. Тога ради ова ће изложба имати у главном и обележје етнографске изложбе.

III

Према обележеној задаћи, Велика Земаљска Изложба обухватиће:

- 1) Просвету, наставу књижевност и уметност.
- 2) Индустрију фабричну.
- 3) Индустрију кућевну.
- 4) Занатлијство.
- 5) Живот Срба сељака (кућу, одело, алате и.т.д.).
- 6) Пољопривреду у најширем смислу.

IV

Осим утврђеног програма којим ће руководити нарочити изложбени одбори, биће дозвољено приватној иницијативи (удружењима или појединцима) да увеличају изложбу нарочитим павиљонима које ће подизати и издржавати о своме трошку.

V

За приређивање ове изложбе поднеће трошкове држава уз добровољну помоћ Београдске општине и свију округа.

VI

Велика Земаљска Изложба Краљевине Србије, отвориће се свечано 11. јула 1904. године како на дан ступања на престо унука Вође српске револуције а затвориће се 30. августа на дан Сабора Српских Просветитеља.

VII

За време трајања изложбе позваће се сва удружења Краљевине Србије да одрже своје конгресе у престоници.

VIII

Тако исто за време трајања изложбе, или у низу светковина које ће се приредити у славу стогодишњице, биће и велике утакмице са наградама. Расписаће се конкурси за најбољу драму, приповетку, песму композицију и одредиће се награде за утакмице: гуслара, гимнастичара, бораца, стрелаца, јахача, рвача, тркача, пливача, певача декламатора итд.

IX

Од чистог прихода који буде донела ова велика изложба, подићи ће се споменик у славу бораца и жртава из устанка.

X

Ради извођења изложбе и управљања њоме и радовима на њој, образован је Главни Изложбени Одбор у који су ушли представници свију културних друштава, установа и професија. Главни Изложбени Одбор има задаћу да учини све припреме, изведе све нацрте, постигне све везе, изведе сву организацију и све то преда у извршење Управном Одбору, чији ће рад за тим надзиравати и протек-

жирати. Главни Изложбени Одбор чине 45 лица са једним председником, два потпредседника и четири секретара изабраних из средине самога одбора.

Управни одбор је уједно и извршни одбор, он извршава све радове и управља изложбом. Он се састоји из седам лица од којих је један председник а један секретар. Секретар Управе је од почетка радова стално и искључиво на томе послу.

Секретар Управе је уједно и Главни Комесар Изложбе. Њему ће се придати још два подкомесара на сталну службу. Осим свега одредиће се и благајник изложбе, који заседава у седницама Управног Одбора са правом гласа.

Сем ових образоваће се и један Грађевински Одбор из три лица, стручњака.

Одмах по организацији одбора Управни ће Одбор организovati своју канцеларију, привремено у вароши а за тим на месту изложбе.

XI

Осим ових одбора у Београду образоваће се и у свакој окружној вароши у Краљевини окружни изложбени одбори а у варошицама пододбори. Ови одбори могу по потреби, у местима у којима или нема могућности или нема потребе за образовање одбора, именовати поверенике.

Главном Одбору оставља се, ако нађе за потребно да образује, било у престоници било у другим местима и одборе са специјалном задаћом.

XII

Ради што хитнијег приступања пословима, одмах по организовању одбора, ставља се на расположење за предходне радове 20.000 динара а из.....

II

ГЛАВНИ ОДБОР ЗА ПРИВРЕЂИВАЊЕ ВЕЛИКЕ ЗЕМАЉСКЕ ИЗЛОЖБЕ О СТОГОДИШЊИЦИ ОД ОСЛОБОЂЕЊА

1. Министар Привреде
 2. Министар Просвете
 3. Председник Академије Наука
 4. Председник Београдске Општине
 5. ” Трговачког Удружења
 6. ” Трговачке Омладине
 7. Управник Музеја
 8. ” Народног Позоришта
 9. Библиотекар Народне Библиотеке
 10. Ректор Велике Школе
 11. Председник етнографског одбора Академије Наука
 12. Члан ” ” ” ”
 13. Члан етнографског одбора Академије Наука
 14. ” ” ” ” ”
 15. ” ” ” ” ”
 16. ” ” ” ” ”
 17. ” ” ” ” ”
- (цео Етнографски Одбор Академије Наука)
18. Председник Професорског Удружења
 19. ” Учитељског Удружења
 20. ” Свештеничког Удружења
 21. ” Удружења српских инжињера
 22. ” „Црвеног Крста”
 23. ” Новинарског Удружења
 24. ” Лекарског Удружења
 25. ” Занатлијског Савеза
 26. ” Опште Радничког друштва
 27. ” Удружења Српских Индустријалаца
 28. ” Земљорадничких Задруга
 29. ” Пољопривредног друштва
 30. ” Кола јахача
 31. ” Стрељачке дружине
 32. ” Београдског певачког друштва
 33. ” Душана Силног

34. ” Сокола
35. Начелник одељења за трговину, радиност и саобраћај Мин. привреде
36. Директор Трговачке Академије
37. Председница Женског Друштва
38. Један сликар (Ст. Тодоровић)
39. Један музичар (Ст. Мокрањац)
40. Један књижевник (С. Матавуљ)
41. Један скулптор (П. Убавкић)
42. Један новинар (.....)
43. Један Глумац (М. Гавриловић)
44. Управник Задруге за подизање зграде
45. Један од секретара Мин. Спољ. Послова
- Напомена: Председник је Главног Одбора: Министар Привреде
Потпредседници: Председник Академије
Председник Београдске Општине
Секретари: 1. Начелник за трговину Ми. Привреде
2. Секретар Мин. Спољних Послова
3. Председник Учитељског Удружења
4. Један књижевник
Упрвни Одбор
Председник: професор Доброслав Ружић
Чланови: 1. М. Васић, помоћник управника Музеја
2. Др. Станоје Станојевић, доцент В. Школе
3. Др. Божа Марковић, доцент В. Школе
4. Бранислав Ћ. Нушић, књижевник
5. Јован Томић, професор
6. Павле Поповић, професор
7. Миша Полићевић, трговац
8. Милорад Павловић, професор
- Напомена: Секретар Управе: Бранислав Ћ. Нушић
Грађевински Одбор
1. Светозар Рувидић, архитекта
2. Андра Стевановић, проф. В. Школе
3. Дим. Леко, инжињер
- Напомена: Председник Грађевинског одбора: А. Стефановић
- Главни Комесар Изложбе, секретар Управног Одбора:
Бранислав Ћ. Нушић

Подкомесари (писари) Др. Бошко Љубишић
Полицијски комесар

III

Министар народ. привреде
Одељење
за трговину, радиност и саобраћај
Т. Бр. 3290
8. јула 1903. год.
БЕОГРАД

Да би се свестрано проучило питање о приређивању једне велике земаљске изложбе поводом прославе стогодишњице устанка народног под вођством неумрлог Врховног Војводе Карађорђа Петровића и ослобођења Србије од турскога ига, као и да би се утврдио обим ове изложбе, место на коме би се она приредила и саставио предрачун средстава потребних за ту сврху одређујем једну стручну комисију чији ће чланови бити:

Председник општине града Београда г. Никола И. Стаменковић;
Ректор Велике Школе г. Марко Т. Леко;
Управник Народног Музеја г. Мих. Валтровић;
Чланови Академије Наука г. г. Љубомир Ковачевић и Др. Светолик Радовановић;
Председник Српског Пољопривредног Друштва г. Милутин М. Савић;
Председник Трговачког Удружења г. Коста Др. Ризнић;
Председник Трговачке Омладине г. Мих. Ј. Ђурић;
Председник Удружења Српских Индустијалаца г. Божа Живковић
и
Начелник Одељења за трговину, радиност и саобраћај Министарства Народне Привреде г. Марко Н. Трифковић.

Како је врло кратак размак времена до дана кога би се ова изложба имала приредити то позивам Комисију да одмах приступи повереном јој послу и у што краћем року поднесе ми свој писмени извештај.

Министар
Народне Привреде,
Ђ. Генчић

Господину Министру Народне Привреде

Актом својим Т. Бр. 3290, од 8. јула 1903. изволео је Господин Министар Народне Привреде одредити стручну Комисију са задатаком да свестрано проучи питање о приређивању једне велике земаљске изложбе поводом прославе стогодишњице устанка народног под вођством неумрлог Врховног Војсковође Кара-Ђорђа Петровића и ослобођења Србије од турског ига.

Потписати чланови исте Комисије радо су прихватили поверени им задатак и проучили су, према наведеном акту, питања о обиму те изложбе и о месту на коме би се иста приредила, и саставили су предрачун потребних средстава, о чему свему имају част поднети Господину Министру следећи извештај.

На првом састанку своме, 12. јула 1903. године Комисија је односно обима изложбе, пошто је оцену узела све прилике под којима би се изложба могла приредити – сагласила се на следећу одлуку:

Комисија налази да због немогућности, да се у кратком времену које се има на располагању, прикупи потребан материјал, изложба треба да се ограничи само на Краљевину Србију, и то у оном обиму, како је то изложено у пројекту који је Господин Министар Народне Привреде дао на оцену Комисији.

Према томе имао би се подићи један централни павиљон у вези са осталим павиљонима предложеним у напред поменутом начертану.

Међутим за приватне излагаче из осталих српских земаља, треба начинити један заједнички павиљон, у коме би приватни излагачи изложили предмете из свих српских крајева заједнички.

Посао другом састанку Комисије, 14. јула т. г. био је прегледати у Београду она места која би могла бити подесна за изложбу. Прегледана су следећа четири места: Мали Калемегдан тркалиште, Војничко Поље и Топчидерско Брдо.

Ни једно од њих не одговара свима условима за изложбу, но свако има уз добрих и подесних страна, и својих лоших, неподесних.

Тако на прилику:

1. Мали Калемегдан има добре стране ове:
 - а) Што има довољно воде;
 - б) Што има прилично леп изглед;

в) Што би довоз материјала водом и железницом био јако олакшан због непосредне близине Дунава и Кланичке пруге.

Лоше су му стране:

а) Што нема довољно простора;

б) Што би централна зграда која би као стална остала, уништила леп изглед и будућност Малог Калемегдана као парка.

2. Тркалиште, има добре стране:

а) Што има довољно простора;

б) Што има довољно саобраћајних средстава, (са три стране трамвај);

в) Што има воде.

Лоше су му стране:

Што непосредна околина прави врло рђав утисак на гледаоце и сад, а приређивањем изложбе на том месту, тај би утисак био још појачан.

3. Војничко поље има добре стране:

а) Што има довољно простора;

б) Што има довољно воде;

в) Што има врло лепу околину која прави врло пријатан утисак (виногради, летњиковци, рударска лабораторија и опсерваторија с парковима, Нова болница, Дом сиротне деце, Дом друштва Краљ Дечански);

г) Ванредно леп поглед има у даљину; види се Авала и Сава;

д) Што има и мало шуме. (Оближњи паркови).

4. Топчидерско Брдо, има добре стране:

а) Што има доста простора;

б) Што има леп поглед;

Лоше су му стране:

а) Што нема воде;

б) Што нема шуме.

Између наведених простора, најподеснији за изложбу био би, по запремини и удобностима за изложбу, онај на Врачару, наведен под именом Војничког Поља (Поље Западног Врачара).

По њему би се могле како треба разместити све веће и мање потребне изложбене зграде, а да се између оставе довољно широки путеви, пролази и одморишта за посетиоце. Само ће ваљати засадити га шумом и шибљем, и посејати по њему, где треба, траву, ради питомијег и пријатнијег утиска изложбе и ради хлада.

На том простору могла би се извести земаљска изложба у најширем облику, тј. могао би се број изложбених предмета, те и број зграда за њих дићи до највеће мере, како би се сваки изложбени предмет могао изнети и видети по његовом поступном развијању и усавршавању у току минулих сто година српског народног живота. А такву изложбу у ширем обиму, са карактером историјским, ваља на сваки начин претпоставити онакој која би показала наше тековине само на данашњем ступњу у нас. Оваква изложба не би показала јасно народну моћ и снагу нашу, употребљену у досадашњем животу, не би пружала мерило за оцену данашњег народног успеха, ни мерило за закључак на будуће успехе. Остало би нам само да своје успехе ценимо према туђим успесима; сравњујући их са туђим тековинама, стеченим у много повољнијим и срећнијим приликама но што су у нас владале прошлога века.

Ако је смер земаљској изложби године 1904. потпуно показати тежњу и труд, умеће и способност српског народа у свом напредовању друштвеном, пољопривредном, индустријском и научном, онда се она мора приредити у најширем обиму. И само тако може га поучити показујући му добре и лоше стране стогодишњег рада; одушевљавајући га за оним што је за општи напредак погођено и корисно, и одвраћајући га од погрешна пута.

Изложба која показује само данашњи ступањ знања и умења нашег, не би могла дати дубоко загледати у поступно развијање наше, и не би показала колико данашњи ступањ има природног и здравог корена у духу и способностима народа.

У предрачуну средстава потребних за извођење изложбе, знатан део трошкова иде на подизање зграда разне величине и разнога облика, у којима ће се излагати на подесан начин изложбени предмети.

Поред зграда које ће као главни делови изложбе садржавати изложбене предмете, мора их бити за смештај свега онога што спада у управљање изложбом и што приноси удобности и радијем бављењу посетилаца у изложби.

Држећи се најужих граница у броју зграда и за изложбу у најширем обиму замишљену, Комисија држи да ће требати подићи следеће зграде:

1. Главну централну зграду у којој би се изложили предмети из кола просвете, наставе, књижевности и уметности, и радови заната који стоје у вези са наведеним пољима умнога реда, и који се раде

како у радионицама занатским, тако и у дому. Централна зграда хватала би 5000 квадратних метара (100 метара у дужину и просечно 50 метара у ширину) и стала би око 250.000 динара.

На њено унутрашње уређење, на израду ормана, столова и других направа за излагање ствари, имало би се утрошити око 60.000 динара.

2. Индустијски павиљон који би био велика, пространа једноспратна зграда и који би стао око 60.000 динара.

3. Занатлијски павиљон кројен сличан индустријском, и који би такође коштао око 60.000 динара.

4. Павиљон земаљских производа, који би стајао као и горњи до 60.000 динара.

5. Општи павиљон за предмете из осталих српских крајева (из Црне Горе, Босне и Херцеговине, Старе Србије и Македоније, Војводине, Далмације). Исти би стао око 60.000 динара.

То би биле главне зграде са главним предметима изложбе. Оне чине главну садржину изложбе.

Око ове садржине ређају се пак још друге разне грађевине и грађевинске направе које се тичу допуњавања главних зграда, обезбеђења изложби, удобности посетилаца и других захтева и потреба, које собом носи свака земаљска изложба.

Тако би се око простора целе изложбе имала начинити поуздана ограда са главном капијом и споредним улазима.

Даље би се изградили путеви и стазе, водовод и осветљење. Имали би се простори засадити шумом и шибљем и посејати травом. Исто ће тако бити потребно саградити оборе, затворе, кавезе и друге направе за смештај говеда, коња, оваца и др. Као и за чување разне живине.

На простору изложбе стајале би и зграде за администрацију, за пошту, телеграф, телефон; за полицију, пожарнике и за грађевинску канцеларију.

На увесељење посетилаца служио би павиљон за музику; на њихову удобност разна одморишта, гостионице, пивнице и под[обно].

На подизање ових разноврсних зграда и на израду направа које се тичу опстанка изложбе на том месту, утрошило би се по нахођењу комисије око 200.000 динара.

Да би довољно сазнао живот српског сељака, требаће да се покажу бар три примерка сеоске куће из разних крајева, са њиховим спољним додацима у дворишту и унутрашњим уређењем и стварима.

Даље би ваљало изложити примерке сеоске суднице, школе, ханова и мејана и др. сличних зграда.

По која од њих израдила би се у моделу, ако се не да извести у природној величини; као што би се могле у моделу показати разне индустријске народне направе, као: воденице, суваче, ваљарице и др. За набавку и намештање речених предмета, а и других још који казују живот српског сељака, могле би се утрошити до 45.000 динара.

У име награде свирцима, певачима, борцима, песницима и писцима; на весеља и забаву посетилаца, на концерте, ватромете и под.[обно] могло би се утрошити до 50.000 динара.

Према доведе наведеним трошковима и према издацима који се очекују као непредвиђени, а који су неизбежни при таквом великом подузећу, као што је земаљска изложба, предрачун трошкова гласио би овако:

1. Главна централа зграда стајала би	динара	250.000.-
2. Њено унутр.[ашње] уређ.[ење] столови, ормани и др.		60.000.-
3. Индустриски павиљон	динара	60.000.-
4. Занатлиски павиљон	“	60.000.-
5. Павиљон земаљских производа	“	60.000.-
6. Општи павиљон за југослов.[енске]	“	60.000.-
7. Разне споредне зграде	“	200.000.-
8. Сеоске куће и др. зграде	“	45.000.-
9. Награде, забаве, весеља	“	50.000.-
10. Објаве, рекламе; осигурање изложбе	“	10.000.-
11. Непредвиђени трошкови и др.	“	40.000.-
Свега динара		895.000.-

Могуће је да ће се ова сума морати прекорачити, ако се предмети за централну зграду и за општи југословенски павиљон не добију позајмице за излагање, но се морају купити, што ће бити од чести скопчано са трошком око путовања до места у којима су жељени предмети.

На те издатке могло би се утрошити око 60.000 динара те би онда цео издатак за земаљску изложбу по комисијском предрачуну изнео: 955.000.

У горе изложеном, Комисији је част поднети Господину Министру Народне Привреде резултате свога проучавања питања о српској земаљској изложби године 1904. поводом прославе стогодишњице првог устанка народног.

Подносећи овај свој извештај Господину Министру, Комисија држи да не сме пропустити обратити пажњу Господина Министра на једну околност, која по мишљењу Комисије јако утиче на могућност приређивања изложбе, идуће 1904. године.

Та је околност: краткоћа времена.

Година дана мало је времена за израду разних претходних па одређених, дефинитивних радова; даље за састављање програма и за стварно прибирање предмета из појединих група. Неке групе ствараће се сад први пут пошто се до данас у нас, о њима мислило није, јер није повода било за то. То су групе које су тесно везане са знањем, умењем и потребама народним. Мало је времена да се већ познати материјал прегледно и историјски среди, а у толико је теже прикупљати, проучавати и средити до сад слабо или никако несазнани материјал који је иначе важан за право сазнавање народних прилика.

Жељи да земаљска изложба 1904. године буде српском народу од праве користи с духовног, моралног и материјалног гледишта, тешко ће одговорити успех, који би се могао постићи припремом у кратком року од године дана.

А кад је тако жељени и потребни успех неизвестан, онда би приређивање изложбе могло бити само од моралне и стварне штете по српски народ.

31. јула 1903.
У Београду

Председник комисије
Мих. Валтровић

Деловођа Комисије
М. Н. Трифковић

Потпредседник Комисије

Чланови Комисије: Др. Леко
Б. С. Живковић, Н. И. Стаменковић
М. Савић, Мих. Ј. Ђурић

Др Свет. Радовановић с подвојеним мишљењем (ако би изложбе било): а) за Мали Калемегдан, б) против пројектоване организације.

Поред овога постојао је предлог за израду посебних павиљона за свако од „крајева”.

Павиљон
Црна Гора

Павиљон по спољашности могао би престављати цетињски манастир или бар у том стилу зграду.

Црна Гора могла би изложити све тј. и производе, занатлијство, рукотворине и тд.

Павиљон
Стара Србија и Маћедонија

Спољашност павиљона Источњачка кућа (наша касација) или кућа оне врсте каквих има у Охриду, Костуру и Велесу.

Једна соба гостињска Послуга: Једна Косовка и једна Куфаловка (или муриховка): један Пећанин и један Дебранин (или Дримколац).

У осталим одајама изложба.

Једна соба слике предела и ношње.

Павиљон
Босна и Херцеговина

Спољашност павиљона представља кућу, угледнију кућу, или кулу беговску. Једна од соба намештена је као гостинска. Ако би била већа разлика између Босне и Херцеговине у том погледу, онда две собе. Послуга у кући обучена у народне костиме један Бошњак, један Херцеговац, Босанка и Херцеговка.

У осталим одајама рукотворине и све остало што је послато на изложбу (ћилими, судови сарајевски, тканине итд).

Једна соба слике предела и ношње.

Павиљон
Војводине

Павиљон се састоји из три зграде. Једна варошка кућа сремска (Ириг, Шид), једна сеоска под шиндром и још једна.

У једној само гостинска соба. Остале две изложба.

Крај ових кућа и један бирцус под шиндром (сеоски), са гајдашем.

Павиљон
Далмација

Павиљон у стилу дубровачких властелинских кућа.
Послуга: Конављани, Копорци итд.
Изложба по могућству музејска.

Министарском Савету

Комисија, коју сам решењем од 8. јула ове године Т. Бр. 3290 одредио да свестрано проучи питање о приређивању једне велике земаљске изложбе поводом прославе стогодишњице народног устанка и ослобођења Србије, дошла је до закључка: „да је година дана мало времена за израду разних претходних и дефинитивних радова, и за састављање програма и стварно прибирање предмета из појединих група; да се уз то неке групе тек сад имају стварати, пошто се до данас о њима није ни мислило, јер није било повода за то; да су те групе баш тесно везане са знањем, умењем и потребама народним; да је мало времена и за то да се већ познати материјал прегледно и историјски среди, а камо ли да се прикупи, проучи и среди до сад слабо или никако несазнани материјал, који је иначе важан за право сазнавање народних прилика; да ће с тога жељи да земаљска изложба 1904. године буде српском народу од праве користи с духовног, моралног и материјалног гледишта тешко одговорити успех, који би се могао постићи припремом у овом кратком року од године дана; и да би с тога приређивање изложбе могло бити само од моралне и стварне штете по српски народ”.

Увиђајући и сам, да би с краткоће времена намеравана изложба била веома сумњивог успеха, који би могао бити чак од штетних последица по углед наше земље, част ми је предложити Министарском Савету да се приликом прославе стогодишњице народног ослобођења на место велике земаљске изложбе приреди само историјска изложба из доба устанка, а да се културно стање, у којем се данас Србија и Српство налазе, као и преглед, којим је путем и начином наша земља до тога стања дошла, место изложбом представе једним делом о Србији и Српству, у којем би се речју и сликом све то обрадило и изнело, и које би уз то имало и ту добру страну, што на дан прославе не би морало изићи у целини него једном свеском, а у крајњем случају и самим програмом својим. Потреба за оваквим једним делом - Србија и Српство у речи и слици - очевидна је. Рани-

ја дела ове врсте имају сада више историјски значај, и израђена су на много ужој основи, но што је то потребно, нарочито с обзиром на данашње прилике. Крајње је време, да се Србија и Српство прикажу свету од стране ширег круга својих научних радника, који ће бити ангажовани на обради оваквог једног дела.

Из ових разлога част ми је поднети Министарском Савету предлог:

а) Да се дан прославе стогодишњице народног устанка под вођством Врховног Војда Кара-Ђорђа Петровића и ослобођења Србије обележи историјском изложбом из доба првог српског устанка и појавом дела, у којем ће се за најкраћи низ година изнети историјски развитак културног стања Србије од ослобођења јој до сада и данашње културно стање Српства;

б) да се старање о изложби и о изради овога дела повери Српској Краљевској Академији Наука;

в) да се ради тога Српској Краљевској Академији Наука стави потребан кредит на располагање, кад за то поднесе утврђени програм и прорачун.

Септембра 1903. год.
у Београду

Министар
Народне привреде
Ђ. Генчић

Овај предлог Министра нар. Привреде Министарски савет усваја и одобрава.*

Септембра 1903. год.
у Београду

Оригинал, А.С, М.Н.П.Ф 15, р.

* Усвојени предлог су потписали и сви Министри, сваки појединачно.
Због недостатка простора ми их овде изостављамо.

Т. Бр. 4719
20. септембра 1903.
у Београду

Председнику Академије Наука
Господине председниче,

Желећи да прослави стогодишњице првог српског устанка под Кара-Ђорђејем дам што свечанију форму и да јој омогућим, да остави што већи траг у нашој културној историји, ја сам образовао одбор, који је имао да проучи питање о великој земаљској изложби, која би се имала да приреди 1904. г. Одбор је нашао, да је време и сувише кратко за приређивање једне опште земаљске изложбе.

То ме је приморало да размислим поново о начину, на који би се горња идеја извела. Од свију планова, који су ми изгледали као могући, следећи сам нашао за најбољи, на име: да се приреди само историска изложба из доба устанка, а да се стање, у коме се данас Србија и Српство налазе, као и преглед, којим је путем и начином наша земља до тога стања дошла представе једним делом о Србији и Српству, у којем би се речју и сликом све то изнело. Тај би начин имао и ту добру страну, што на дан прославе не би морала изаћи у целини, већ једним делом, па ма и самим програмом.

Ви, господине председниче, најбоље знате, да оваквог дела, нарочито које би обухватило и новије доба, код нас нема. Међу тим и прека је потреба и крајње је време, да се Србија и Српство прикажу свету од стране ширега круга њезиних научних радника, од којих ће сваки разрадити један специјалан део.

Ни тренутка нисам сумњао у то, да тај посао тј. припремање историске изложбе и једног таквог дела, може да изведе само један скуп таквих учених људи, какви се налазе међ члановима Српске Академије Наука.

Академија наука је корпорација, коју бисмо за овакав посао морали да стварамо кад је не би било.

С тога узимам слободу, господине председниче, да Вас после ових кратко изложених мисли, замолим најучтивије, да овај мој предлог, који је усвојио и Министарски Савет, изнесете пред г. г. чланове Академије наука, да га пред њима заступате и да подејствујете, да га Академија наука прими на извршење.

Министарски је Савет такође решио, да се Српској Академији наука ставе на расположење на тај циљ потребна средства, кад за то поднесе утврђен програм и прорачун.

Молим Вас, господине председниче, да подејствујете даље, да се програм и прорачун што пре израде - јер је време врло кратко, - и да ми исте изволите доставити како бих се ја могао благовремено да старам за све, што би у делокруг мога рада спадало.

Надајући се, господине председниче, да сам успео овим кратким писмом да и Вас заинтересујем, лично за ову идеју, која је до сада наилазила свуда на допадање, молим Вас да примите уверење о моме одличном поштовању.

Експ. 21. IX. 1903.

Марковић
Мин. нар. привреде

Концепт,

СРПСКА КРАЉ. АКАДЕМИЈА

Бр. 397

20. октобра 1903.

у Београду

Господину
Министру Народне привреде
Господине Министре,

Част ми је извести Вас да је Српска Краљевска Академија с пажњом проучила Ваше писмо од 20. септембра о. г., Т Бр. 4819. Да би важна питања, која су њиме покренута, што боље проучена, Академија је изабрала нарочити Одбор. По претресу одборских реферата у седници целокупне Академије од 15. о. в. месеца донете су ове одлуке у погледу прославе стогодишњице Српскога Устанка.

А) Ваљало би приредити и у току идуће године отворити историску изложбу из доба Српскога Устанка. Обим и садржина те изложбе имали би се уредити по нацрту који се овде прилаже ¹/₁. Старање о тој изложби имао би што пре предузети Одбор, који би Министарски Савет изабрао.

Б) Ваљало би у току идуће године почети издавати један спис о Србији и Српском Народу. Програм тога списка и начин његове израде изложен је у нацрту под ¹/₂.

II

Ми

Петар I.

по милости Божијој и вољи народној

Краљ Србије

На предлог Нашега Министарскога Савета, ради засведочења народнога признања витешкоме делу ослобођења Србије, које су наши јуначки преци под вођством Врховнога Војводе, Нашега неумрлог деда, Карађорђа, отпочели пре сто година,

одлучујемо:

да се у току 1904. године свечано прославља Стогодишњица Српскога Устанка. Програм јубиларних светковина да изради Краљева Влада.

Наш Министарски Савет нека изврши овај указ.

24. децембра 1903.

у Београду

Председник Министарског Савета,

Ђенерал,

С. Грујић

Петар

Министар Иностраног Дела

Заступник Министра финансије

председник Министарског Савета

Ђенерал,

Министар Унутрашњих Дела,

Министар Просвете и Црквених

Министар Војни

Заступник Министра Правде

Министар Народне Привреде,

Министар Грађевина,

Министар Народне Привреде,

Рад
Главног Средишног Одбора
За прославу стогодишњице

Господин Министар просвете и црквених послова упутио је акт ове садржине председнику Академије Наука г. Сими Лозанићу:

„Према Одлуци Владе Његовога Величанства Краља, ове ће се године прославити Стогодишњица српскога устанка под Карађорђем. Како ће цела прослава - поред посебних војничких и државних свечаности, у којима ће, у појединим моментима и приликама, узимати учешћа Београдска општина и Држава преко осталих Министарстава - носити на себи у главном културно-просветни карактер, то се, по споразуму и овлашћењу од стране Министарскога Савета, за извођење ове прославе има у главном постарати Министарство просвете и црквених послова.

На основу овога одлучио сам да се образује један Средишни Главни Одбор за прославу Стогодишњице, који ће израдити цео план прославе и водити врховну бригу о његову извршењу.

За председника томе Одбору одредио сам Вас, Господине Председниче, а за чланове: г. г. Начелника Министарства просвете, Ректора Велике Школе, Ј. Ковачевића, пређ. Министра просвете, Андру Стефановића, Михаила Петровића и Слободана Јовановића, професора Велике Школе.

За секретара Одборског одредио сам г. Влад. Спасојевића, секретара Министарства просвете.

У овај ће Одбор ући и председници историјског и етнографског Одбора, г. г. Валтровић и др. Тројановић, и по један представник или изасланик оних одбора које би за горњу сврху образовали Општина или које друго Министарство.

Сем тога, Одбор се може и проширити по предлогу председника Главног Одбора и по одобрењу од стране Министарства.

Кад Главни Одбор буде израдио и утврдио цео план прославе и Министарски Савет буде одобрио, онда ће се сам одбор бринути и о извршењу плана, на тај начин што ће сам бирати посебне одборе или поједина лица којима ће поверавати бригу о извршењу појединих тачака утврђенога програма.

Саопштавајући Вам све ово, мени је част, Господине Председниче, замолити Вас да се изволите примити поверене Вам дужности и да изволите урадити што треба како би Одбор могао што пре приступити намењеном му послу.”

I састанак 18. јануара 1904. године

Према садржини овога акта сазвана је прва седница Главнога Средишнога Одбора за прославу стогодишњице устанка 18. јануара 1904., на којој су учествовали: Министар просвете г. Љубомир Стојановић, председник Одбора г. Сима Лозанић, председник Академије Наука; чланови Одбора г. Стеван Ловчевић, начелник Министарства просвете, др. Марко Леко, ректор и професор Велике Школе, Љуб. Ковачевић, Министар у пензији, Андра Стефановић, Миланко Петровић и Слободан Јовановић, професори Велике Школе, др. Сима Тројановић, чувар Етнографског Музеја, Михајло Валтровић, чувар Народног Музеја, и секретар Одбора Влад. Т. Спасојевић, секретар Министарства просвете.

Г. Љуб. Стојановић, Министар просвете износи како је у Влади одмах по избору за Краља Његовога Величанства Краља Петра И поникла код Владе Краљевске идеја да се 1904. година обележи као јубиларна година. У ово доба помишљало се на приређење изложбе по угледу на Мацаре, али се по том, због врло великих трошкова и како цела ствар не би имала бог зна каквога циља, одустало. Од предлога Академије Науке да се приреди историска изложба предмета из српског устанка и да се изда спис о Србији и српском Народу такође се одустало због великих материјалних трошкова а и због краткоће времена, за које се не би било могућно овај посао извршити. - После свега овога Краљевска Влада је одлучила да се 1904. година низом свечаности које су већ обележене и објављене означити као јубиларна, и да је, тога ради, он поднео предлог да се образује Одбор који ће имати да извесним низом свечаности у извесном времену обележи јубиларну годину. Прослава ће носити на себи у главном културно просветни карактер, сем посебних државних и војничких свечаности и тога ради је учињен предлог Краљевској Влади што је она примила, да се Одбору стави на располагање сума од 100.000 динара. Но ту суму мора у овогодишњем буџету одобрити и Народна Скупштина, што ће бити посигурно и због тога Одбор треба да приступи одмах послу.

Министар чита реферат који је поднео Краљевској Влади:

„Идуће године навршиће се прва стогодишњица српског устанка под Карађорђем чији крајњи резултат је ослобођење једног дела Српског Народа у данашњој Краљевини Србији.

Као захвални потомци наших великих предака, ми смо дужни ознаменовати ту по Српство значајну годину, народном светковином.

Како се време прославе сувише приближило те се не би могло учинити неке велике припреме за њу, то ми је част поднети Министарском Савету на одобрење ових неколико тачака које би ваљало унети у програм народне Светковине.

I

Да би се, поред пролазних парада и свечаности, оставио и трајан споменик те прославе, треба припремити, новим стварима снабдети и тада за публику свечано отворити Етнографски музеј.

То би се проширење и снабдевање састојало у овом:

1. У доњем дворишту Етнографског Музеја подићи једну старинску цркву или манастир од брвана у који би се, поред прописних верских икона, сместили српски светитељи: Св. Сава, Ђорђе Кратовац, Симеон Мироточиви, и др. Још би можда најбоље било да се једна од старијих и лепших цркава из онога времена (Карађорђева из Годовика, она црква из Мојсиња итд.) сасвим целокупна пренесе у Музејско двориште.

2. Да се поред цркве подигне старинска звонара, старинско гробље с карактеристичним споменицима (богумилским), крстачама, чардаци једноспратни и двоспратни за породице о заветинама. И за ово би се пренели споменици који већ постоје а који су очувани и карактеристични.

3. Да се подигне 4-5 типских сеоских кућа с намештајима. У једној од њих, нпр. у шумадијској, да се фигуринама представи слава у тренутку кад се сече колач. Другим фигуринама да се представе поједини моменти сеоске домаће радиности и привреде: једна пушница, ткаља за разбојем, ковач код вигња, итд.

4. Једна од тих кућа или одаја да се окити оружјем из онога времена, са свом богатом коњском опремом наших војвода из онога доба, или да се каквом фигурином представи тип једног српског војводе са оделом, оружјем, богатим рахтом онога доба итд.

II

Да се приреди историјска изложба из доба српскога устанка од ствари, слика, планова, карата, докумената, модела, итд. Једно главно одељење те изложбе да буде чисто војничко, од оружја и других ратних ствари, можда најбоље у граду београдском. Можда би могла бити спремљена и једна изложба домаће, кућевне индустрије (нарочито ћилимарства).

III

Уз остале тачке програма ове свечаности, требало би, да као успомену на ову прославу, изградити мање сребрне пехаре, филигранима украшене, који би се поклањали одличнијим гостима са стране; за госте из Србије изградити какву лепшу медаљу. Уз ово да се изради албум мањег формата са сликама наших лепих места, грађевина, историјских личности. Ово да се штампа у великом броју примерака и да се раздаје свима учесницима на прослави гостима из Србије и са стране, па можда чак и путницима који би тога времена кроз Србију пролазили.

IV

Да би светковина узела што је могућно општији народни карактер, да се из различних крајева Србије нарочито доведу људи, жене, у народном оделу својих крајева, који би, распоређени по групама, пролазили кроз варош, представљајући на тај начин различне крајеве Србије, или и Српства. У Топчидеру би се још могли изводити различни народни лепо обичаји и разне утакмице и игре (бацање камена, трчање, рвање, играње халке, гађање циглом итд.). Још би се могло удесити да тих дана стогодишње прославе разне месне учене Корпорације (професори, учитељи, свештеници, лекари, итд.) држе своје годишње скупове, чиме би се тих дана у престоници прикупио велики број народне интелигенције, те би народна Светковина и у том погледу била достојно обележена.

Ово је програм изнесен само у главним цртама, у детаљима би се он имао још разрадити.

Ако Министарски Савет налази да би Државну Светковину ваљало на овај начин проширити, онда ми је част замолити га, да

ми, ради извођења овога посла стави на располагање суму од 100.000 динара”.

После овога г. Министар нарочито скреће пажњу на изложбу Етнографског Музеја, на Војничку изложбу, и на Историјску Изложбу. Даље помиње да би требало израдити споменицу медаљу, да би ваљало приредити издање народних песама о устанку, да би се о свечаностима могао положити темељ Академији Наука, Народној Скупштини да се може открити споменик Косовским јунацима, да Професорско Учитељско, Свештеничко Удружење могу држати своје зборове, да се институти Велике Школе држе отворени како би били приступачни посетиоцима.

Министар затим скреће пажњу Одбору да фиксира почетак прославе и да се почетак њезин веже за који дан од историске важности.

Министар је завршио свој говор тиме што је рекао да је већ издао наредбе надзорницима, а тако исто и директорима гимназија да се по основним школама а и гимназијама у згодно време држи предавања поводом првог српског устанка. Извештаји о овим прославама поднеће се у годишњим извештајима.

Са овим је рад првога састанка свршен.

Оверава
Председник
Главнoг Средишног Одбора,

Секретар Одбора,

II састанак
22. јануара 1904. године

Присутни: г. г. Сима Лозанић, Ст. Ловчевић, Мих. Валтровић, Андра Стевановић, др. Михаило Петровић, др. Симо Тројановић, др. Марко Леко, Коста Главинић, председник Београдске Општине, Слободан Јовановић, Љуб. Ковачевић.

На овом састанку по предлогу председникову већало се о дану свечаности, кад треба свечаности да почну и колико времена треба да трају, и шта све треба обухватити. Као дан почетка главних свечаности, по предлогу члана г. Љуб. Ковачевића, утврђено је да буде 6. августа, пошто је то дан кад је одржана победа над редовном турском војском.

За тим се прешло на већање шта све треба да обухвате ове свечаности, и на овој седници утврђено је ово:

Свечана служба с благодарењем,

Свечано отварање Етнографског Музеја и осталих изложба - историјске и војничке, а тако и Музеја Српске Земље,

Свечана позоришна представа,

Народно весеље у Топчидеру и на топчидерском Брду,

Утакмице у Народним Играма у Топчидеру,

Свечана седница Академије Наука,

Држање Збора Професорског, Учитељског и Свештеничког,

Да певачка друштва приреде концерат,

Свечана поворка сачињена од варошана и сељака из целе Србије,

Свечано гађање Стрељачких Дружина,

Утакмице на коњима,

Војнички маневар,

Ватромет,

Бакљада

Банкет

У овој седници повела се реч о издању песама и понуђен је г. Ковачевић, члан одбора да се он овога посла прими. Г. Ковачевић је изјавио да му се остави недеља дана на размишљање о овоме послу, па ће се он тада изјаснити о начину рада, и о томе да ли ће посао радити сам.

Како се у јавности повела реч о томе кад је устанак под Карађорђем отпочео, то је Одбор истакао ово питање на дневни ред и

оставио г. Ковачевићу као историку да у првој наредној седници да реч о томе који би се дан имало сматрати као највероватнији дан почетка устанка.

У овој седници одлучено је да се позову преко новина сва удружења која постоје у Београду да даду реч о томе хоће ли и она и на који начин учествовати у прослави стогодишњице.

Оверава
Председник
Главног Средишног Одбора,

Секретар Одбора,

III седница
25. јануара 1904. године

Присутни: председник, г. Сима Лозанић, чланови: г. г. Ст. Ловчевић, др. Марко Леко, Љуб. Ковачевић, Андра Стефановић, др. Михаило Петровић, Слободан Јовановић и Михаило Рашић, артилериски мајор, као председник Војничкога Одбора.

Прочитано је писмо г. Министра војног, који је упућено г. Министру просвете о образовању Војничкога Одбора: Писмо гласи:

„Част ми је известити Вас да сам за чланове војног Одбора, који има да изради програме за војне свечаности и војну изложбу, који ће ући у ред светковине за прославу Стогодишњице Српскога Устанка под Карађорђем, одредио ову господу офицере наше војске: артилерскога пуковника г. Михаила Рашића, артилериско-техничког пуковника г. Живка Касидолца, ђенералштабног пуковника г. Живојина Р. Мишића, инжињерског пуковника г. Светислава Исаковића, санитетскога пуковника г. др. Димитрија Герасимовића, ђенералштабне потпуковнике: г. г. Новака Бранковића и Боривоја Драгашевића, и пешадијскога потпуковника г. Петра Мишића.

Сходно одлуци Краљевске Владе, именованој господи саопштио сам данас циљ и значај ових свечаности и кога се правца имају придржавати при изради програма, а најстаријем члану овога одбора артилериском пуковнику г. Михаилу Рашићу наредио сам да Вам у том циљу и лично предстане, о чему имам част известити Вас, с молбом за Ваш даљи рад по овоме”.

На писмо Одбора који је образован у Орашцу ради прославе дана кад је отпочет устанак одлучено је да му се јави:

да прославу веже за дан 14. фебруара који је највероватнији као дан почетка устанка;

да место на коме је учињен договор о устанку обележи темељом на коме ће се подићи пирамида, као споменик о устанку и да у цркви узидају камену плочу на којој ће такође бити означен дан почетка устанка.

Приступило се даље претресању самога програма свечаности који је у главном утврђен овако:

6. августа

Уочи тога дана огласи из топова са бедема градског по правилу службе I део. У црквама бдење уочи 6.

Пре подне

Пуцање из топова по тачци 313. правила службе I део.

- 1) Богослужење с благодарењем у Саборној Цркви.
Трупе гарнизона београдскога праве шпалир од Краљевског Двора до Саборне Цркве.
- 2) Свечано отварање изложбе историско-етнографско-војне.

После подне

- 1) Свечана седница Академије Наука.
- 2) Народно весеље у Топчидеру.

Увече

Свечана представа у Народном Позоришту.

7. августа

Пре подне

- 1) Маневар трупа испуљених у Београду, у непосредној околини,
- 2) Смотра и дефиловање трупа које су имале учешћа у маневру.

После подне

1) Свечано предавање у Горњем Граду пред официрима и позваном публиком. Предавање држи један од старијих официра. Предмет: преглед војевања у устанку под Карађорђем и начин војевања и борбе код нас у том добу.

2) Свечане седнице разних културних и професионалних удружења.

- 3) Свечано гађање стрељачких дружина.
- 4) Народно весеље по војничким логорима.

Увече

Грађанска бакљада.

8. августа

Свечана Поворка пролази поред Краљевског Двора.

Примедба: у поворци на челу, један део уредиће војска по нарочитој замисли.

После подне

- 1) Трка (сељачка, резервисте и војници и официрска),
- 2) Карусел (изводи IV Коњички пук, и Краљева Гарда зами-
сао наша коњица и њени јуначки подвизи из Устанка под
- Карађорђем.

Увече

Велики Концерат у коме учествују све војне музике које се
нађу у Београду.

Велики ватромет са илуминацијом и живим сликама.

У овој седници утврђен је као највероватнији дан почетка
устанка под Карађорђем 14. фебруар 1804. године.

Оверава
Председник
Главног Средишног Одбора,

Секретар Одбора,

IV седница
1. фебруара 1904. године

Присутни: председник г. Сима Лозанић, чланови: Михаило Рашић, Михаило Валтровић, Коста Главинић, Ст. Ловчевић, Андра Стевановић, Слободан Јовановић, Симо Тројановић, Љуб. Ковачевић; секретар Влад. Т. Спасојевић.

Утврђено је прво да се дан 14. фебруара у Београду и свима отачаственим црквама прослави свечаном службом, а сем тога да се у Београду приреди свечана представа у Народном Позоришту. О овоме да се извести г. Министар просвете, и умоли да предузме даље потребне кораке.

Одлучено је да се прошири Одбор и да се позову од стране трговаца г. г. Тоша Михаиловић, потпредседник Трговачкога Удружења и Михаило Ђурић, председник Трговачке Омладине; Спира Калик, професор I београдске гимназије, који би био председник Одбора за извођење поворка.

Претресано је питање о томе, коме треба ставити на расположење извесну суму новца из опште позиције предвиђене у буџету за прославу стогодишњице. Одлучено је да се новац има дати:

На етнографски музеј,
војничку изложбу,
историјску изложбу,
Народно весеље у Топчидеру,
Свечану представу у Народном Позоришту,
на подизање трибина у граду,
свечану поворку,
медаљу,
карусел

Оверава
Председник
Главног Средишног Одбора,

Секретар Одбора,

V седница
5. фебруара 1904. године

Присутни: председник, г. Сима Лозанић, чланови: Михаило Рашић, Ст. Ловчевић, Андра Стефановић, Драг. Јанковић, управник Народног Позоришта, Сима Тројановић, Тоша Михаиловић, потпредседник Трговачког Удружења, Спира Калик, професор прве београдске гимназије, др. Марко Леко, Михаило Валтровић, Љуб. Ковачевић.

На овој седници присуствовао је од стране г. Митрополита г. Никола Божић, протојереј из Београда.

Даље је одлучено:

Да се образује нарочити Одбор који ће имати да се стара о позивима појединим личностима на свечану службу, свечану представу, банкет, за отварање етнографске и историјске изложбе. У овај Одбор, Средишни је Одбор изабрао за председника г. Живка Каси-долца, пуковника, за чланове: г. г. Мих. Цукића, Комесара Извозне Банке, Мих. Ђурића, трговца, Петра Милојевића, свештеника, Милана Марковића, столара, председника Занатлиског удружења, Драг. Стевановића писара у Маршалату.

Да се за извођење утакмица у народним играма у Топчидеру образује Одбор коме ће бити председник г. др. Милан Радовановић, управник Државне Болнице, и чланови: г. г. Љуб. Станојевић, члан Народног Позоришта, Александар Зега, хемичар, Атанасије Поповић, професор Богословије Св. Саве, Мирко Миљковић, управник Топчидерске Економије. Овај би Одбор имао да изради целокупан план који би имао поднети на одобрење Главном Средишном Одбору.

Да се образује Одбор који ће имати да се постара о извођењу поворке. Председник је Одбора г. Спира Калик, професор И београдске гимназије, а чланови: г. г. Марко Мурат, Риста Вукановић и Петар Убавкић, учитељи цртања, Атанасије Поповић, професор Богословије Св. Сава, Брана Цветковић, уметник, један општински часник и један официр.

Да се 15. јуна 1904. године учини свечана служба у Вазнесенској Цркви а одатле да се крене свечана литија споменику на Крагујевачком друму, где ће се учинити помен. У овом да учествује и војска.

Да се учини предлог Министарству просвете да распише сте-чај за химну: ноте и речи.

Да се пише Позоришту о свечаној представи.

Да се пише Стрељачком Савезу да приреди свечана гађања и да му се тога ради стави на располагање 1000 динара.

Да се ступи у споразум са Управом Кола Јахача за приређење утакмица витешких.

Да се о ватромету постара Војнички Одбор у договору са Општином која ће сносити трошкове.

Да се Одбор који је одређен за поворку у договору са општином побрине за правилно и смишљено извођење бакљаде.

Да се образује Одбор који ће се постарати за банкет.

У Одбор да уђу: г. г. Спира Калик и Мих. Цукић, који ће се постарати за друге чланове одбора.

Оверава
Председник
Главног Средишног Одбора,

Секретар Одбора,

VI седница
15. фебруара 1904. године

Присутни: председник, г. Сима Лозанић, чланови: г. г. Мих. Рашић, Ст. Ловчевић, Сима Тројановић, Мих. Валтровић, Андра Стевановић.

На овој седници усвојен је предлог г. Стевана Ловчевића, члана Одбора, начелника Министарства просвете:

„Да се у свима отачаственим црквама на подесном и видном месту узидају камене Плоче на којима ће се урезати имена свих оних грађана дотичне црквене општине који су изгинули у ратовима прошлога столећа за ослобођење и независност Краљевине Србије. Ово ће бити не само трајан и вечит споменик свима онима који су својим животом искупили слободу наше отаџбине него и подстицај за будућа поколења којима остаје да започето дело заврше, јер ће видети да захвално потомство уме да цени жртве, поднесене на олтар отаџбине.”

Оверава
Председник
Главног Средишног Одбора,

Секретар Одбора,

VII седница
30. марта 1904. године

Присутни: Министар просвете, г. Љуб. М. Давидовић, председник Одбора, г. Сима Лозанић, чланови: г. г. Љуб. Ковачевић, Мих. Рашић, Ст. Ловчевић, др. Милан Радовановић, управник Државне Болнице, Слободан Јовановић, Драг. Јанковић, Сима Тројановић, Мих. Валтровић, Марко Леко, Спира Калик, Коста Главинић.

Министар просвете г. Љуб. Давидовић извештава Одбор да је у овогодишњи буџет унесена сума од 100.000 динара која се има утрошити на извођење прославе стогодишњице устанка под Карађорђем; позива Одбор да према програму који је поднесен Влади и који је она одобрила, учини поделу новца. О подели коју Одбор буде утврдио имаће да се поднесе извештај преко Министра просвете Краљевској Влади.

После овога одмах се приступило подели новца и та подела извршена је овако:

1) На награде при утакмицама у народним играма и за народно веселе у Топчидеру	6000.00
2) на свечану представу у Народном Позоришту.....	1000.00
3) на подизање трибине и седишта у граду приликом поучнога предавања официрима, подофицирима, војницима	500.00
4) на приређивање свечаних гађања Стрељачкога Савеза ...	1000,00
5) на народно веселе по војничким логорима	1000.00
6) на свечану поворку	5000.00
7) на приређивање и награде за утакмице на коњима	1500.00
8) на приређивање ватромета са београдском општином ...	2000.00
9) на награду за химну: текст и композицију	1000.00
10) на печатање и откуп Песмарице народних песама о устанку	8000.00
11) на Етнографску, Историску и Војничку изложбу	50.000.00
12) на непредвиђене трошкове	20.000.00
Свега динара: 100.000.00	

Повела се реч о издању Песмарице и како је тај посао већ увелико ушло Професорско Друштво, то је Одбор одлучио да од ове своје намере одустане, но да и у сто време да исправка у листу Штампани о томе како је неверно представљен рад Одбора у погледу

издања песама, пошто се тврдило да је Одбор то радио једино у циљу да награди ког свог члана.

Решило је даље:

- 1) да се распише стечај за медаљу споменицу,
- 2) да се суми од 50.000 динара која је стављена за Етнографску и Војничку-Историјску изложбу споразумеју г. г. Тројановић и Рашић,
- 3) да се овласти г. Сима Тројановић да може одмах утрошити суму од 10.000 динара на припремне радове,
- 4) да се упуту г. Министру просвете предлог г. Ст. Ловчевића, који је усвојен на седници 15. фебруара.

Оверава
Председник
Главног Средишног Одбора,

Секретар Одбора,

Министарском Савету

Идуће године навршиће се прва стогодишњица српскога устанка под Карађорђем чији крајњи резултат је ослобођење једног дела српскога народа у данашњој Краљевини Србији.

Као захвални потомци наших великих предака ми смо дужни ознаменовати ту по Српство значајну годину, народном светковином.

Како се време прославе сувише приближило, те се не би могле учинити каке велике припреме за њу, то ми је част поднети Министарском Савету на одобрење ових неколико тачака које би ваљало унети у програм народне светковине.

I

Да би се поред пролазних парада и свечаности, оставио и трајан споменик те прославе, треба проширити, новим стварима снабдети, и тада за публику свечано отворити Етнографски Музеј.

То би се проширење и снабдевање састојало у овоме:

1. У доњем дворишту Етнографског Музеја подићи једну старинску цркву или манастир од брвана, у који би се, поред прописних верских икона сместили српски светитељи: Св. Сава, Ђорђе Кратовац, Симеон Мироточиви и др.

Још би можда најбоље било да се једна од старијих а лепших цркава из онога времена (Карађорђева из Годовика, или она црква из Мојсиња итд.) Сасвим целокупна пренесе у Музејско двориште.

2. Да се поред цркве подигне старинска Звонара, старинско гробље с карактеристичним споменицима (нпр. Богумилским), крстачама, чардаци једноспратни и двоспратни за породице о заветима. И за ово би се пренели споменици који већ постоје а који су очувани и карактеристични.

3. Да се подигне 4-5 типских сеоских кућа с намештајима. У једној од њих, нпр. У шумадијској, да се фигуринама представи слава у тренутку кад се сече колач. Другим фигуринама да се представе поједини моменти сеоске домаће радиности и привреде: једна пушница, ткаља за разбојем, котач код вигња итд.

4. Једна од тих кућа или одаја да се окити оружјем из оног времена, са свом богатом коњском опремом наших војвода из онога доба; или да се каком фигурином представи тип једног српског војводе са оделом, оружјем, богатим рахтом онога доба итд.

II

Да се приреди историска изложба из доба српског устанка од ствари, слика, планова, карата, докумената, модела, итд.

Једно засебно одељење те изложбе да буде чисто војничко, од оружја и других ратних ствари, можда најбоље у граду београдском.

Можда би могла бити спремљена и једна изложба домаће, кухевне индустрије (нарочито ћилимарства).

III

Уз остале тачке програма ове свечаности требало би, као успомену на ову прославу, изградити мале сребрне пехаре, филигранима украшене, који би се поклањали одличнијим гостима са стране; за госте из Србије изградити каку лепшу медаљу. Уз ово, да се изradi албум мањег формата са сликама наших лепих места, грађевина историјских личности. Ово да се оштампа у великом броју примерака и да се подели свима учесницима на прослави, гостима из Србије и са стране, па можда чак и путницима који би тога времена кроз Србију пролазили.

IV

Да би светковина узела што је могућно општији, народни карактер, да се из различних крајева Србије нарочито доведу људи, жене, у народном оделу својих крајева, који би распоређени по групама, пролазили кроз варош представљајући на тај начин различите крајеве Србије, или и Српства. У Топчидеру би се још могли изводити различити различни народни лепо обичаји, и разне утакмице и игре (бацање камена, трчање, рвање, играње халке, гађање кладом итд.). Још би се могло удесити да тих дана стогодишње прославе разне наше учене корпорације (професори, учитељи, свештеници, лекари итд.) држе своје годишње скупове чиме би се тих дана у престоници прикупљао велики број народне интелигенције, те би Народна Светковина и у том погледу била достојна обележавања.

Ово је програм изнесен око у главним цртама; у детаљима би се он имао још разрадити.

Ако Министарски Савет налази да би Државну Светковину ваљало на овај начин проширити онда ми је част замолити га да ми ради извођења овога посла стави на расположењу суму од 100.000 динара.

П. Б. р.

Оригинал, Архив Србије, М.П.с. Ф.4. р. 37/1904.

Напомена:

Грађа која је изложена припада фондовима Министарства народне привреде и Министарства просвете и црквених послова. Њихове сигнатуре су: Архив Србије Мнп-Тф 15 р. 1/1903 (I) и Мпс, Пф 4 р. 37/904 (II).

Део докумената МНП. објавио је Д. Тошић у „Архивском Прегледу”, 1982, бр. 1–2, стр. 103–129.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Аврамовић Јефтимије, писар – 116
 Авриконић Мара, жена кнеза Петра
 Авриконића-Ерчића – 117
 Авриконић Милан, син кнеза Петра
 Авриконића-Ерчића – 117
 Авриконић Милета, син кнеза Петра
 Авриконића-Ерчића – 117
 Авриконић-Ерчић Петар, кнез – 117
 Александар I Павлович (Alexandre I),
 руски цар – 36, 55, 65, 76, 80, 86
 Анђелковић Коча, командант фрајкора
 – 67
 Alvinczy, von – 22
 Алфиревић Петар (Alfirev Pietro) – 11
 Андреоши (Andreossi), генерал – 39, 50
 Антим Зепос, митрополит – 90, 91
Антић Чедомир – 125, 131
 Антоније, стриц Лазара Арсенијевића
 Баталаке – 67
 Антонијевић Танасије (Атанасије),
 поп, стриц Лазара Арсенијевића Бата-
 лаке – 67, 68
 Антонович Иван в. Каподистрија Јоа-
 нис
 Аргиропулус Ј. (Argiropulo Jacowachi)
 – 51, 52
 Арсеније, отац Лазара Арсенијевића
 Баталаке – 67
 Арсеније III, српски патријарх – 118
 Арсеније IV, српски патријарх – 118
 Арсенијевић Лазар Баталака, полити-
 чар и историчар – 63-80, 84, 86
 Арсенијевић Теодор (Тодор), брат Ла-
 зара Арсенијевића Баталаке – 67, 68, 72
 Баки-ефендија (Baki Effendi) – 50
 Барјактаровић Илија, војвода – 99
 Басано (Bassano), војвода – 29, 36, 38,
 39, 47, 52, 53
 Bassir-Effendi – 48
 Bezrak Aga – 49
 Богданов, саветник руског посланства
 у Цариграду – 78
 Божић Михаило, протојереј – 141
 Божић Никола, протојереј – 172
 Bošković (Bosgiovich), посланик – 50
 Бранковић Новак, потпуковник – 168
 Bratoglics Demeter – 20
 Валтровић Михаило, управник Народ-
 ног музеја – 141, 148, 154, 161, 162,
 166, 171, 172, 174, 175
 Васић Кара Марко, војвода – 102
 Васић Милоје, помоћник управника
 Народног музеја – 138, 147
 Вертер (Werter, Werther), пруски по-
 сланик – 26, 34, 35, 42, 43, 46, 48, 49
 Влатковић Винценц (Vlatkovich Vin-
 zenz), опат – 15, 16
 Војиновић Крста, војвода – 102
Војиновић Станиша – 115
 Волконски Петар Михаилович, кнез,
 руски генерал – 76
 Вукановић Риста, учитељ цртања – 172
 Вулићевић Вујица, војвода – 122
 Гавриловић М., глумац – 147
Гавриловић Славко – 9
 Галатис Николаос, првак Хетерије – 128
 Gallatz Manzoli, von – 36

- Гардан, француски генерал – 126
 Geneine, von – 22
 Генчић Ђорђе Н., министар народне привреде – 138-140, 148, 157
 Georg, браћа – 21
 Georg Stephan – 18, 19
 Герасимовић Димитрије, пуковник – 168
Гибон – 133
 Главаш Станоје, устанички старешина – 68
 Главинић Коста, председник београдске општине – 141, 171, 175
 Гобије Артур – 139
 Грбовић Радован, војвода – 102
 Грујић Петар, генерал – 160
- Давидовић Љуб. М., министар просвете – 175
 Демир Јован, устанички старешина – 90
 Драгашевић Боривоје, потпуковник – 168
 Драгутин, син Милутина Ђурђевића – 117
- Ђорђе Кратовац, српски светитељ – 163, 177
 Ђорђевић Милисав, војвода – 102
 Ђорђевић Петар Цода, војвода – 102
 Ђурђе Бранковић, српски деспот – 122
 Ђурђевић Жабарац Милутин, срески капетан – 117
 Ђурђија, мајка Лазара Арсенијевића Баталаке – 67, 68
 Ђурић Јанићије, Карађорђевић секретар – 66
 Ђурић Михаило Л., председник Трговачке омладине – 148, 154, 171, 172
- Екмечић Милорад* – 128
 Emin Bascha – 54
- Живковић Божа, председник Удружења српских индустријалаца – 148, 154
 Жујовић Јован, геолог – 64
- Здравковић Милосав, саветник – 74
 Зега Александар, хемичар – 172
- Зега Никола, кустос Народног музеја – 141
 Зубан Лаза, политичар – 74
 Zukich Pavle – 61
- Иванић Душан* – 68
Ивић Алекса – 9
 Илић Вуле Коларац, војвода – 68, 120-122
Илић Р. М. – 90, 92, 97, 99, 100, 102
 Илић Гучанин Тома, прота – 102
 Innocent, трговац – 22
 Исаија, јеромонах в. Поповић Илија
 Исаковић Светислав, пуковник – 168
 Италински Андреј Јаковљевич (Italinsky), руски посланик на Порти – 29, 55, 76
- Јаковљевевић Лука, поп – 89, 90, 108
 Јанковић Драг., управник Народног позоришта – 141, 172, 175
 Jacob – 60
 Јевтимије, стриц Атанасија Антонијевића – 67
 Јелисавета, кћи Лазара Арсенијевића Баталаке – 72, 79
 Јоаким, митрополит – 89
 Јоасаф (Јован Немањић) – 132
 Јован Сава в. Савић Јован Сава
Јовановић Миролуб – 137
 Јовановић Слободан, професор Велике школе – 141, 161, 162, 166, 168, 171, 175
 Јовановић Тома, војвода – 102
 Jovicsich Jovan – 61
 Jordatky – 60
 Југовић Иван в. Савић Иван
- Калик Спира, професор Прве београдске гимназије – 141, 171-173, 175
 Kamenski, генерал – 49
 Каподистрија Јоанис (Антонович Иван), руски дипломата и политичар, вођа Хетерије – 76, 128
 Карађорђе Петровић (Kara Georg, Cserny Georg, Czerni Georg) – 56, 60, 64-68, 72, 75-77, 79, 80-84, 86, 90, 92, 97-103, 105, 116, 117, 119-123, 125-135,

- 139, 142, 148, 149, 157, 158, 160-163, 166, 168-170, 177
 Карађорђевић Александар, кнез Србије – 73, 116
Карађорђевић Божидар – 134
 Карађорђевић Петар I, краљ Србије – 138, 140, 142, 160-162
 Карацић Вук Стефановић – 63, 134
 Каселро (Castelrough), лорд, британски дипломата – 126
 Касидолац Живко, пуковник – 168, 172
 Kehajabey Velli Ed-din Effendi – 17, 22
 Кинијер Џ. М. (Kinneir J. M.), путописац – 128, 129
 Ковачевић Љубомир, професор Велике школе – 141, 148, 161, 162, 166-168, 171, 172, 175
Костић Братислава – 67
Костић Веселин – 126-128
 Кох (Koch), посланик – 41
 Коча Анђелковић в. Анђелковић Коча
 Крстић Никола, правник и политичар – 63-65, 67
 Кутузов (Kutusow, Kutusoff), генерал – 28, 29
- Лазаревић Лука, војвода – 99, 102
 Левенхилм (Löwenhielm), гроф – 31
 Ледул (Ledoulx), конзул – 35, 52, 53
Lee – 125
 Леко Димитрије, инжењер – 147
 Леко Марко Т., ректор и професор Велике школе – 141, 148, 154, 162, 166, 168, 172, 175
 Леонида, спартански војсковођа – 72
 Леонтије Ламбровић, митрополит – 91, 92
 Лик (Leake), британски капетан – 125
 Lovrich Mathe – 15
 Ловчевић Стеван, начелник Министарства просвете – 141, 142, 162, 166, 168, 171, 172, 174-176
 Лозанић Сима, председник Српске краљевске академије – 141, 161, 162, 166, 168, 171, 172, 174, 175
 Löwenhielm – 31
 Ludolf – 52
- Љубишић Бошко, полицијски комесар – 148
Љушић Радош – 90
- Мавијен, надбискуп – 35
 Мавројени Ј. (Maurojenu Janko) – 32, 34, 37, 51, 52
 Малине (Malines), надбискуп – 40
 Марашли Али-паша, босански везир – 76
 Марићевић Теодосије, трговац – 68
 Марковић, министар народне привреде – 159
 Марковић Божа, доцент Велике школе – 138, 147
Марковић Ж. – 90
 Марковић Марко – 121
 Марковић Милан, столар, председник Занатлиског удружења – 172
 Марковић Сима (Simo), кнез, попечитељ – 29, 105
 Матавуљ Симо, књижевник – 147
 Мауројени в. Мавројени
 Maxim – 61
 Мекмајкл Виљем (MacMichael William), путописац – 128
 Метерних Клеменс (Metternich), кнез, канцелар – 9, 10, 27, 30-32, 41, 47, 53, 54, 56-58
 Методије, митрополит – 91
Мијатовић Чедомиљ – 127, 128, 133
 Миладиновић Аксентије, кнез – 102
 Милићевић Милан Ђ., историчар и политичар – 63, 65, 67, 90
 Миловановић Младен (Milovanovich Mladen), војвода, председник Правитељствујућег совјета – 17, 18, 65, 75, 76, 101, 104
 Милојевић Петар, свештеник – 172
 Милутиновић Драгутин (Драгиша), син Симе Милутиновића Сарајлије – 115-117
 Милутиновић Марија Маца Пункторка, жена Симе Милутиновића Сарајлије – 116
 Милутиновић Сарајлија Сима, песник и уставобранитељски првак – 66-68, 115, 116

- Миљковић Мирко, управник Топчидерске економије – 172
 Mircetich – 11
 Митесер Јозеф (Mittesser), капетан, земунски командант, аустријски конзул у Травнику – 10, 17-20, 23, 24
 Мићић Јован, начелник Ужичког округа – 90
 Михаиловић Тоша, потпредседник Трговачког удружења – 141, 171, 172
 Мишић Живојин Р., пуковник – 168
 Мишић Петар, потпуковник – 168
 Мобур Латур (Maubourg Latour) – 36, 51
 Мокрањац Стеван, композитор – 147
 Molla Pacha (Mollah Pacha) – 40, 49
 Момировић Иван (Momirovich), војвода – 60, 61
Момчиловић Бранко – 125-128
 Mourousu Alexandre – 50
 Mourousu Dimitri – 50
 Mourousu Panayotti – 50
 Мурат Марко, учитељ цртања – 172
 Мурузи (Mouroussy, Mourousy, Mourussy) – 32, 34, 37, 50
 Мутап Лазар, војвода – 122

 Наполеон I Бонапарта, цар Француза – 75
 Недоба Теодор Иванович (Nedoba), руски дипломатски изасланик у Србији – 56, 57, 64, 70, 71
 Немањићи – 132
 Ненадовић Јаков (Nemedovich Jakob), попечитељ унутрашњих дела – 29, 99, 101, 105
 Ненадовић Матија, прота – 102, 127
 Неселроде Карл Васиљевич (Nesselrode), министар спољних послова Русије – 55, 58, 76
 Никола I Павлович Романов, руски цар – 66, 86, 87
 Николајевић-Молер Петар (Nicolajevich Petar), војвода – 60, 61
 Новаковић Аница, кћи Уроша Новаковића – 117
 Новаковић Илинка, кћи Уроша Новаковића – 117

 Новаковић Урош – 117
 Нуман-паша, пећки – 118, 119, 123
 Нушић Бранислав Ђ., књижевник – 138

 Обрадовић Доситеј, попечитељ просвете – 69, 105
 Обреновић Милан, војвода – 99, 122
 Обреновић Милош (Obrenovich Milosch), кнез Србије – 60, 61, 72, 80, 90, 97, 102, 106-108, 115, 117
 Ото (Otto), гроф, посланик – 29, 35, 38-40, 45-47

 Павловић Милорад, професор – 138, 147
Pavlowitch S. K. – 129
 Палин (Palin), гроф, шведски посланик у Цариграду – 31
 Palkich – 60
 Paswan-Oglou – 49
 Паулић (Paulich), конзул – 26
Перовић Радомир J. – 66
Перовић Радослав – 64, 92-97, 99
 Персида, сестра Лазара Арсенијевића Баталаке – 67
 Перчић Мехмед – 95, 96
 Перш Јозеф (Perss), командант Земуна – 17, 19, 22
 Петровић Вељко, устанички старешина – 44
 Петровић Миланко, професор Велике школе – 162
 Петровић Михаило, професор Велике школе – 141, 161, 166, 168
 Петровић Његош Никола, владика црногорски – 116
 Петровић Његош Петар II, владика црногорски – 116
 Пеџет Артур (Paget Arthur), британски амбасадор на Порти – 125
 Пико (Piquot), посланик – 37
 Пљакић Антоније, војвода – 102
 Полићевевић Миша, професор – 147
Попов Чедомир – 125, 128
 Поповић Алекса, војвода – 89, 90, 92-103, 106, 107

Поповић Атанасије, синовац проте
 Исаије, поп – 90, 107, 108
 Поповић Атанасије, професор Бого-
 словије – 172
Поповић Богдан – 91
Поповић Владан – 91
Поповић Д. – 97
 Поповић Ђорђе Даничар, књижевник –
 65
 Поповић Илија, старешина, јеромонах
 (Исаија) – 89-92
 Поповић Лазар, прота – 89
Поповић Љубодраг – 73, 74, 137
 Поповић Павле, професор – 138
 Поповић Павле, брат Алексе Поповића
 – 90, 108
Поповић Радомир Ј. – 63
 Поповић Фота (Fota), трговац – 44
 Поповићи, породица из Субјела – 89-
 91, 97, 102
 Продановић Сима, управник Етно-
 графског музеја – 162
 Philiprovich Pruitch – 29

Радевић Милорад – 64
 Радивоје, стриц Лазара Арсенијевића
 Баталаке – 67
 Радовановић Милан, управник Држав-
 не болнице – 172, 175
 Радовановић Светолик – 148, 154
 Радовић Михаило, војвода – 103, 104
 Радочић Васиље, кнез – 106
Радосављевић Недељко – 89, 90
 Ранке Леополд (Ranke L.) – 133
 Рашић Михаило, пуковник – 141, 168,
 171, 172, 174-176
 Реале Томазо (Reale Tomaso), трговац
 – 44, 45
 Reis Effendi (Reis Efendi) – 36, 43, 48
 Ризнић Коста, председник Трговачког
 удружења – 148
 Richelieu – 58
 Розенкранц (Rosenkranz), холандски
 посланик у Бечу – 45
 Rotta Tollmätisch – 19
 Рувидић Светозар, архитекта – 147

Ружић Доброслав, професор – 138, 147
 Рушит-паша в. Хуршид-паша

Савић Белибор Берко – 64, 99, 102
 Савић Иван, оснивач Велике школе – 69
 Савић Јован Сава, кнез – 121, 122
 Савић Милутин М., председник Српског
 пољопривредног друштва – 148, 154
 Сапијеха Александар (Sapieha Alexan-
 der), кнез, руски емисар – 15
 Св. Сава, српски светитељ – 163, 177
 Siegenthal, генерал – 58
 Симбшен Јозеф (von Simbschen), гене-
 рал – 17, 19, 20, 24, 41, 59
 Симеон Мироточиви (Стефан Нема-
 ња), српски светитељ – 163, 177
 Синђелић Стеван, војвода – 117
 Солзбери, лорд, енглески министар –
 134
 Спасић Стојан Стака, зет Лазара Арсе-
 нијевића Баталаке – 79
 Спасојевић Влад. Т., секретар Мини-
 старства просвете – 161, 162, 171
 Стаменковић Никола И., председник
 општине града Београда – 148, 154
 Станојевић Љуб., члан Народног позор-
 ишта – 172
 Станојевић Станоје, доцент Велике
 школе – 138, 147
 Стевановић Андра в. Стефановић Ан-
 дра
 Стевановић Драг., писар – 172
 Стефан Урош III Дечански, српски
 краљ – 130, 132
 Стефан Урош IV Душан, српски краљ
 и цар – 118, 130, 132, 133
 Стефановић Андра, професор Велике
 школе, председник Грађевинског одбо-
 ра – 141, 147, 161, 162, 166, 168, 171,
 172, 174
 Стефановић Јефта, војвода – 102
 Стојановић Љубомир, министар про-
 свете – 140, 162, 162
Стојановић Трајан – 129
 Стојковић Миленко, попечитељ ино-
 страних дела – 105

Страњаковић Драгослав – 72, 90, 92
Сулејман-паша Скопљак (Suleyman-Pascha) – 17, 58

Temperley H. W. V. – 125

Титов, руски дипломата, посланик на
Порти – 78

Тодоровић Петар, велики судија – 105

Тодоровић Стеван, сликар – 147

Тодосије в. Марићевић Теодосије

Томић Јован, професор – 138, 147

Томковић Јаков, таст Лазара Арсеније-
вића Баталаке – 72

Томковић Стана, жена Лазара Арсени-
јевића Баталаке – 72

Тошић Д. – 179

Tschitschakoff – 39, 40, 43

Трифковић Марко Н., начелник Мини-
старства народне привреде – 148, 154

Тројановић Сима, кустос Народног
музеја, председник Етнографског од-
бора – 139, 141, 161, 166, 171, 172,
174-176

Убавкић Петар, вајар – 147, 172

Уркварт (Urquhart D.) – 133

Uroschevich Milosch, трговац – 18

Устинов, руски дипломата – 78

Fonton – 29, 43

Франц, цар – 24

Хајдук-Вељко в. Петровић Вељко

Халчински, саветник руског послан-
ства у Цариграду – 78

Харденберг (Hardenberg), гроф, канце-
лар – 29, 30

Hassan Agga – 23

Hafin Ali Pacha – 49

Хаџи Мустафа-паша, београдски везир
– 90

Хаџић Крста (Haschits), градоначелник
Земуна – 20, 23

Hiller – 32

Hor-Oglou – 49

Hourchild Pacha – 49

Худелист Јозеф (Hudelist), дворски и
државни саветник – 10, 25, 32, 33, 36,
53, 56-59

Хумболт (Humboldt, Humbolt), гроф,
посланик – 25, 30

Хуршид-паша, велики везир – 76

Capitan-Pacha – 49

Цветановић Стојан, војвода – 102

Цветковић Брана, уметник – 172

Цукић Мих., комесар Извозне банке –
172, 173

Chorschild Ahmed Bascha – 54

Чарапић Илија, војвода – 102

Челеби-ефендија (Celebi-Effendi, Cele-
bi-Efendi) – 46, 48-51

Шварценберг, кнез, председник Двор-
ског ратног савета – 59

Шечић Аца – 96, 97, 107

Шљивић Живко, војвода – 102

Штакелберг Густав Отонович (Stackek-
berg), гроф, руски посланик у Бечу –
58, 70

Штример Лоренц фон (Sturmer,
Stürmer), аустријски посланик на Пор-
ти – 9, 10, 25-28, 31, 41, 47, 54, 55

Welly Effendi в. Kehajabey Velli Ed-din
Effendi

ГЕОГРАФСКИ РЕГИСТАР

- Авала – 150
 Adrianople – 52
 Азија – 36
 Атина – 140
 Аустрија (Autriche, Österreich) – 10, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 47, 51, 54-56, 71, 75, 130, 133
 Баварска (Bavière) – 10, 41
 Балкан – 129, 134
 Балканско полуострво – 133
 Балтик (Baltique) – 34
 Банат (Bannate) – 26, 27, 31, 33, 38
 Bansevo в. Панчево
 Бања – 72
 Баточина – 68
 Београд (Belgrad, Belgrade, Belgrado, Bellgrad) – 11, 17-19, 25, 26, 31, 33-35, 41, 43, 45, 48, 49, 58, 63-65, 67-71, 73, 75, 79, 81, 84, 89, 90, 92-101, 103, 105, 106, 126-131, 142, 145, 148, 149, 157-160, 167, 169-172
 Берлин (Berlin) – 29, 30, 35, 56, 140
 Бесарабија (Bessarabie) – 49, 66, 71, 72, 75-77, 86, 131
 Беч (Vienne, Wien, Wienne) – 9, 10, 18, 21, 22, 24, 25, 27-30, 32-41, 45-47, 51-53, 56-59, 70, 140
 Бечкерек – 69
 Бијело Поље – 121
 Billibrig (Billi Brigh) – 11, 15
 Бихор – 121
 Бјелотићи, село – 103
 Блиски исток – 125
 Богданица, село – 103
 Босна (Bosnie, Bosnien) – 15, 16, 26, 34, 37, 47, 58, 59, 78, 130, 132
 Босна и Херцеговина – 15, 65, 78, 155
 Bosphor – 42, 47
 Ботунје, село – 75
 Брајковићи, село – 103
 Брисел – 140
 Brod – 26, 47, 61
 Бугарска – 39, 78, 130, 132
 Бујук-Дере (Bujuk-Dere, Bujukdere) – 41, 42
 Букурешт (Bucarest, Bucarest, Bucharest, Bukarest, Buharest) – 25, 28, 29, 48, 52, 53, 125, 126, 140
 Будимске илице, бања – 78
 Буковик, село – 67
 Вазнесенска црква, у Београду – 172
 Ватерло – 75
 Велес – 155
 Велика Британија – 125-129, 133
 Verlika – 15
 Видин (Vidino, Widdin) – 26, 31, 40, 44, 45, 49, 52, 53, 58
 Висибаба, село – 96, 97, 103, 106-108
 Вишеград – 90
 Влашка (Valachie, Vallachie, Wallachei) – 29, 30, 33, 35, 37, 38, 41, 42, 45-47, 50, 56
 Војводина – 10, 152
 Војничко поље – 149, 150
 Врачар – 68, 73, 150
 Врдник, село – 67

Галовићи, село – 94-96, 103
 Глумач, село – 103
 Годечево, село – 103
 Годљево, село – 103
 Годовик, село и црква у њему – 163, 177
 Гојна Гора, село – 103
 Горица (Goricza) – 15, 16
 Горњи Милановац – 64, 99, 102
 Гостиница, село – 103
 Грчка – 76
 Губин До, село – 103

 Далмација (Dalmazien, Dalmatie) – 15, 16, 41, 152
 Дамаск – 120
 Dniester – 39, 40
 Добриња, село – 103, 104
 Dorvics – 15
 Dragovich, манастир – 15
 Дреновци, село – 103
 Дружетићи, село – 90, 103
 Дубље – 116
 Дубровник (Ragusa) – 11, 15
 Дунав (Danube, Donau) – 25, 27, 29, 33, 39-42, 54, 122, 126, 150

 Ђаковица – 118
 Ђетиња – 93
 Ђурђево (Giurgevo) – 58, 59

 Европа – 36, 125, 128, 129, 135
 Енглеска – 55, 75
 Esclavonie – 41

 Жабари – 117

 Забучје, брдо – 90
 Zaga – 15
 Засеље, село – 103
 Земун – 17, 18, 21, 24, 65, 67, 69, 73, 127
 Златибор – 103, 104

 Illyrie (Provinces Illyriennes) – 37, 39
 Имотски (Imosky) – 15, 16
 Индија – 125
 Ириг – 67, 155

 Јагодина – 68
 Жежевица, село – 103
 Јерменија – 128
 Јонска острва – 128
 Југославија – 134

 Калемегдан – 73
 Каменица, река – 89
 Каменица, село – 103
 Каменово, село – 117
 Каран, село – 103
 Карановац – 68
 Karlovicz – 19
 Карловци – 69
 Кишинев – 71, 131
 Кладово – 72
 Klobuk – 11
 Knin – 15
 Копенхаген (Copenhagen) – 45
 Косирићи (Косјерићи), село – 103
 Косјерић – 89, 95
 Косово – 79, 117
 Kostainicza (Kostanizza) – 26, 47
 Костур – 155
 Крагујевац – 68
 Крајова – 35
 Крушевац – 81, 116
 Курдистан – 128

 Лајпциг – 68
 Livno – 11
 Ливорно – 140
 Лим – 121
 Ломотау (Lomotau) – 56, 57
 Лондон – 125, 126, 128, 129, 133, 134
 Лублин – 140
 Лужница, река – 89

 Љутице, село – 103

 Мађер, село – 103
 Македонија – 130, 132, 152
 Маковиште, село – 103
 Мала Азија – 128
 Мали Калемегдан – 149
 Мали Мокри Луг – 72

- Маљен – 89
 Маови, село – 103
 Martuza – 39
 Метохија – 118
 Минхен (Munich) – 41
 Mixich – 11
 Молдавија (Moldau, Moldavie) – 29, 30, 33, 37, 38, 41-43, 45-47, 50, 56, 58
 Мојсиње, село и црква у њему – 163, 177
 Морава – 127, 130, 132
 Москва – 128
 Мушићи, село – 103

 Неготин (Negodino) – 44, 45
 Никоље, манастир кабларски – 89, 90
 Nissa – 46
 Nicopolis – 49
 Нова Варош – 123
 Нови Пазар – 123
 Нови Сад – 10, 70, 125-128

 Орашац – 67, 142
 Оршава (Orsowa) – 33, 44
 Осака – 140
 Османско царство (Отоманска царевина) – 9, 125, 126, 133
 Ofen – 22
 Охрид – 155

 Панчево (Pancsova) – 44, 61, 70, 71
 Парамун, село – 103
 Париз (Paris) – 15, 60, 65, 75, 76, 140
 Пелопонез – 128
 Персија – 126
 Петербург (Petersbourg) – 29, 70
 Петроварадин (Peterswalde, Petervardein, Peterwardein) – 19, 21, 24, 55
 Петроград (Petersbourg) – 29
 Пећ – 118
 Pitescht – 39
 Повлен – 89
 Пожаревац – 68, 72
 Пожега – 90, 96, 103
 Полошница, село – 103
 Пониковица, село – 103
 Праг – 139, 140

 Призрен – 81
 Пријепоље (Prepoil) – 26
 Пруска (Prusse) – 10, 25, 30, 35, 37, 40, 42, 43, 46, 48, 50, 55, 56, 75
 Прут (Pruth) – 58

 Равни, село – 104
 Ragusa в. Дубровник
 Радановци, село – 103
 Расна, село – 103
 Рашка – 123
 Romelie – 35, 49
 Росићи, село – 103
 Русија (Roussie, Rusie, Russie, Rusland) – 10, 26, 35-37, 45, 47, 50, 55, 58, 65, 70, 71, 75, 76, 86, 87, 126, 127, 131, 132, 134
 Rusco – 39
 Рушчук (Ruszhuk, Rustschuk, Ruschtschiuk) – 49, 58, 59, 140

 Сава – 70, 150
 Salonico – 44
 Сарајево (Sarajo) – 11
 Св. Арсеније, црква у Пећи – 118
 Севојно, село – 103
 Semlin – 17, 25, 40, 57
 Sereth – 30
 Сеча Река (Сијеча Ријека), село – 89, 90, 103
 Szegedin – 22
 Szemlin – в. Земун
 Siebenbürgen – 26
 Sign – 11, 15
 Silistrie – 49
 Sintescht – 39
 Сјеница – 118, 123
 Скакавац (Скакавци), село – 103
 Скрапеж, река – 89, 94-96
 Смедерево – 81, 122, 130, 132
 Сомбор – 69
 Spalato – 26
 Србија (Serbien, Servien) – 9, 10, 17, 18, 20, 21, 25-27, 29-34, 36-43, 46, 47, 51-54, 58-60, 63, 65, 67-73, 75-78, 80, 84, 85, 90-92, 117, 119, 125-135, 137, 139,

- 142-144, 148, 149, 156-160, 162, 164, 166, 174, 177-179
- Срем – 67, 70
- Сремски Карловци – 65
- St. Priest – 52
- Стара Србија – 118, 121, 152
- Стариград – 9
- Стокхолм – 31
- Стојићи, село – 103
- Стокхолм – 140
- Субјел, село – 89, 90, 92, 100, 102, 103
- Суводол – 118, 119, 121, 123
- Syrmien – 26
- Scordono – 15
- Schumla – 50
- Тврдићи, село – 103
- Теплиц (Teplitz) – 55
- Терапија (Therapia) – 39, 50
- Топола – 75, 79-81, 83, 84, 98, 99, 102
- Топчидер – 164, 166, 169, 171, 172, 175, 178
- Топчидерско Брдо – 149, 150, 166
- Травник (Travnik) – 10, 22, 24, 26, 125
- Трансилванија (Transylvanie) – 38, 130, 131
- Трнава, село – 103
- Турска (Turkey, Turquie) – 10, 26, 30, 31, 35, 36, 46, 47, 51, 52, 56, 57, 73, 125, 127, 133
- Угарска (Hongrie, Hungarn) – 27, 35, 59
- Ужице – 89, 90, 92-94, 102, 103, 104, 106, 116, 117
- Ужичка Црна Гора – 89
- Француска – 10, 50, 126
- Хвар – 9
- Hermanstadt – 39, 40
- Херцеговина (Herzegovina) – 16, 78
- Холандија – 10
- Хотин (Hottin) – 60, 61, 71, 75
- Цариград (Konstantinopel, Constantinople) – 26, 27, 31, 34-37, 39, 40, 42, 43, 45-48, 50-56, 58, 65, 74, 76, 78, 125-129
- Црна Гора – 119, 152, 155
- Црна Гора, кнежина – 90, 100, 102
- Croatie – 37
- Чачак – 90
- Чегар – 117
- Чемерна – 123
- Честобродица, село – 103
- Швајцарска – 76
- Шведска (Suede) – 10, 31, 55, 56
- Шенгољ, село – 93
- Шид – 155
- Шумадија – 67
- Wakarescht – 39
- Yasi – 53